

Олена Монке

**СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: МОРАЛЬНО-
ЦІННІСНІ ІМПЕРАТИВИ**

навчальний посібник

Одеса
Чорномор'я
2018

УДК 087.5+17.023.6
ББК 84(0)+87.7
М 77

*Рекомендовано до друку вченою радою Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.
Д. Ушинського» (протокол № 8 від 29 березня 2018 р.)*

Рецензенти:

Кічук Я. В. – доктор педагогічних наук, професор, ректор Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Шупта – В'язовська О. Г. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова

Жаровцева Т. Г. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки та психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Монке О.

М 77 Світова література для дітей дошкільного віку: морально-ціннісні імперативи: навчальний посібник. / О. Монке. – Одеса: Чорномор'я 2018 – 214 с.

У навчальному посібнику розглянуто світову літературу для дітей як виховний феномен; представлено авторську критику творів світових фольклору й літератури (англійської, американської, російської, країн західної та східної Європи, Азії) у контексті морально-духовного виховання дошкільнят; розкрито принципи й методи роботи з творами світової художньої літератури в контексті морально-духовного виховання дітей молодшого віку.

Вміщені в рубриці «Поміркуйте» навчального посібника запитання і завдання для самоконтролю, індивідуально-дослідні завдання, так само як і додатки значно збагачують й увиразнюють його зміст, орієнтуючи майбутніх педагогів на активну пізнавальну діяльність, самостійну творчу працю та вміння розв'язувати дискусійні питання.

Навчальний посібник, складений відповідно до програми з дитячої літератури для студентів факультетів дошкільного виховання педагогічних закладів освіти; він також стане у нагоді вихователям, батькам та усім шанувальникам художньої літератури для дітей.

УДК 087.5+17.023.6
ББК 84(0)+87.7

ЗМІСТ

Передмова	4
РОЗДІЛ 1. Світова література як виховний феномен	7
1.1. Роль хуожньої літератури у морально-духовному вихованні дошкільнят	7
1.2. Організація читання художніх творів морально-духовної спрямованості	16
РОЗДІЛ 2. Морально-ціннісні домінанти світової літератури для дітей дошкільного віку	32
2.1. Фольклор як джерело світової літератури для дітей морально-духовної спрямованості	32
2.2. Художні твори світової літератури морально – духовної спрямованості	45
Список використаної літератури	81
ДОДАТКИ	94
Додаток А. Світова література морально-духовної спрямованості для дітей: рекомендаційне коло читання ..	94
Додаток Б. Рекомендаційний список авторських казок світової літератури для читання дітям дошкільного віку .	195
Додаток В. Теми індивідуальних навчально-дослідних завдань	208

Передмова

Сьогодні існує відчутна тенденція до скорочення годин аудиторних занять з усіх дисциплін у вищих закладах освіти. Однак, загальна кількість годин, зазвичай, залишається постійною за рахунок тих, що відводяться навчальними планами на самостійне опрацювання матеріалу. При цьому вкрай важливо, щоб систематизовані знання не залишилися поза увагою студента так і не збагативши його професійно – педагогічну підготовку. Саме тому сьогодні існує необхідність створення додаткових навчальних посібників, які б стали орієнтирами для студентів в інтелектуально-творчому пошуку, допомогли якнайповніше засвоїти необхідні знання у процесі самостійного опрацювання теоретичного матеріалу. Інша тенденція сучасного освітнього процесу – інтеграція, яка передбачає системний виклад знань у нових органічних взаємозв'язках, ліквідує незнання тих прогалів, які мали місце при диференційованих знаннях, орієнтує на формування у студентів якісно нових уявлень на стику традиційних знань з окремих дисциплін. Все це і зумовило створення навчального посібника «Світова література для дітей дошкільного віку: морально-ціннісні імперативи», метою якого є не лише збагачення знань студентів, вихователів, батьків про найкращі зразки світової літератури для дітей, розкриття її потенційних пізнавальних і виховних можливостей, зокрема в морально-духовному вихованні дітей дошкільного віку, а й способи залучення дошкільнят у коло світової художньої літератури, оволодіння інструментарієм щодо застосування цього потужного виховного засобу, наявність якого у житті дитини сьогодні важливіша, ніж будь-коли.

Адже, ведучи мову про дитину дошкільного віку і книгу в її житті, як непересічну цінність, ми зазираємо наперед у можливе майбутнє дитини, орієнтуючись на проблеми сьогодення. А сьогодні існують деякі суперечності між необхідністю виховання інтересу до художньої літератури

як духовної потреби особистості, і наявною кризою щодо читання художньої літератури сучасною молоддю на всіх етапах її розвитку.

Так, науковці (А. Бурдаков, Г. Клочек, О. Мирошниченко, В. Носков, В. Скалозуб, О. Целякова та ін.) зазначають, що у свідомості молоді, її моральних орієнтирах чітко спостерігаються елементи трансформації духовної культури. На жаль, означені трансформації не завжди відбуваються на основі оволодіння загальнолюдськими цінностями, і призводять до формування якісно оновленої свідомості. Потреба в живому спілкуванні, активному відпочинку, читанні класичної літератури зникає, адже на зміну приходять віртуальні Інтернет-мережі, які пропонують молоді спілкування, не виходячи із дому. Так виникають ризики втрати духовно-творчої, культурно-генеруючої здатності молодого покоління. Так звана «кліпова культура» [114] (Е. Тофлер) призводить до такого рівня свідомості і мислення, які знищують потребу в духовно-творчому розвитку, ослаблюють почуття співпереживання, відповідальності тощо. Духовна реабілітація особистості, відбувається через проникнення у світ мистецтва, через живе спілкування, виховну роботу, адже духовність – це творча спрямованість, наснага, енергія людини, її здатність до самоусвідомлення себе, як особистості. І саме художня література здатна урівноважити ті негативні недоліки, які несе у собі кліпова свідомість (Г. Клочек) [44].

Отже дорослі повинні оволодіти всім виховним інструментарієм протидії надмірному потенційному зануренню дітей у віртуальний світ. Одним із таких інструментів є якісна художня література, якою слід уміти зацікавити дитину ще в ранньому дошкільному віці, адже після 6 років це буде зробити набагато складніше. Втім, насамперед саме дорослі повинні знати дитячу літературу, щоб вчасно спрямувати її на виховання дітей. Саме тому навчальний посібник «Світова література для дітей дошкільного віку: мораль-

но-ціннісні імперативи» має на меті все вищезазначене. Він також допоможе батькам і вихователям зорієнтуватись у виборі творів для читання дітям дошкільного віку і стане гарною підмогою у справі морально-духовного виховання дітей засобами світової художньої літератури.

Насамкінець, кілька слів щодо роботи за навчальним посібником «Світова література для дітей дошкільного віку: морально-ціннісні імперативи». Означений навчальний посібник, складається зі вступу, двох розділів, списку використаної літератури, додатків, переліку індивідуально-дослідних завдань. У кінці кожного параграфу в рубриці «Поміркуйте» пропонується відповісти на запитання для самоконтролю. При цьому, для повнішої відповіді на запитання для самоконтролю, зокрема до другого розділу, радимо звертатися до додатків. У додатках вміщено не лише розширений аналіз творів різних авторів світової дитячої літератури, які увійшли до основної програми, представлені в другому розділі, а й твори авторів, якими можна доповнити ознайомлення дітей зі світовою літературою в родинному колі. Тут, окрім повного або додаткового аналізу творів дитячих письменників, які вже були представлені у другому розділі, доповнено аналізом творів дитячих письменників з усіх куточків світу: Бразилії (Жозе Бенту Ренату Монтейру Лобату), Англії, Ірландії (Джонатан Свіфт, Джон Рональд Руел Толкін, Х'ю Лофтінг), Італії (Карло Коллоді), Чехії (Божена Немцова, Ондржей Секора), Румунії (Петре Іспіреску), Угорщини (Елек Бенедек), Болгарії (Ангел Каралійчев, Ліана Даскалова), Польщі (Марія Крюгер, Чеслав Янчарський), Латвії (Анна Саксе), Молдови (Спілідон Вангелі), Росії (Микола Вагнер, Віктор Драгунський, Даниїл Хармс, Григорій Остер), Японії (Мійоко Мацутані), Фінляндії (Ханну Мякеля), Ізраїлю (Меір Шалев) тощо. У посібнику також вміщено уривки творів і поезії.

РОЗДІЛ 1. СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА ЯК ВИХОВНИЙ ФЕНОМЕН

1.1. Роль художньої літератури у морально-духовному вихованні дошкільнят

Слово «література» латинського походження і означає «літера». Термін «художня література», який з'явився лише у ХХ столітті об'єднує і визначає ті словесні твори, що мають мистецьку вартість, характеризуються високою оцінкою їх майстерності, довершеності [18]. Загальною назвою для творів художньої літератури в їхньому широкому розумінні, став також термін **белетристика** (від фр. *belles lettres* – красне письменство, або витончена словесність (у вузькому розумінні – художня проза).

У художній літературі існують два основні жанри: поезія і проза, які, у свою чергу, поділяються на основні роди: епос, лірика, драма; та суміжні родо-жанрові утворення: ліро-епос, епічна драма, мемуари, художня біографія і т. ін. [18]. Література, як мистецтво слова, належить до умовно визначеного другого, так званого «часового» типу мистецтв, для якого характерний показ предметів у русі, у динамічному розвитку, який відбувається протягом певного часу [87].

Література для дітей – художні, науково-популярні та публіцистичні твори, написані письменниками безпосередньо для молодшого читача різних вікових категорій, починаючи з дошкільнят [122].

Художня література для дітей передусім – естетичний феномен. Виховний вплив художньої літератури для дітей здійснюється насамперед через естетичне в ній. Література для дітей, як специфічна частина всієї літератури, зародилася на «стиках мистецтва, педагогіки, психології» [цит. за 62, с. 7]. Література здатна засобами художнього слова відтворювати зображуване майже кожним видом мистецтва. Так, поезія засобами своєї звукової організації наближається до музики; прозаїчні словесні образи

можуть давати ілюзію пластичного зображення і т. ін. Художнє слово – єдиний з матеріалів мистецтва, який дає змогу зображувати людську мову.

«Художня література, - пише Барбара Кіфер у книзі «Дитяча література Шарлотти Хак», - «записує глибинне й висоти людського досвіду. Вона може розвинути співчуття і серця, і розуму. Вона може допомогти дітям прийняти нові ідеї, розвинути розуміння того, що вони не знали раніше. Вона може посилити уяву, створити новий досвід, збагачуючи набутий. Вона може конструювати відчуття того, що є справжнім, справедливим і прекрасним» [121, с. 198].

Художня література збуджує емоції людини, збагачуючи її свідомість враженнями й переживаннями. Однак, художня література пробуджує емоційні враження не завжди, не в усіх, або не у всіх однаково. Це пов'язано насамперед з тим, що емоційне враження від словесного твору відбувається не безпосередньо під час читання або слухання, а завдяки посередницькій дії уяви, фантазії, яка в належно розвиненій формі властива далеко не кожній людині. Міцний зв'язок, що існує між мистецтвом літератури, музики, образотворчим мистецтвом, визначається тим, що кожен з них своїми специфічними засобами розкриває внутрішній світ людини, особливості навколишнього світу, адже художня література є одним із найважливіших компонентів духовної культури народу.

Входження дитини дошкільного віку в барвистий світ художньої літератури – явище не просте. Це не тільки засіб отримання необхідної інформації, а й середовище спілкування, самопізнання, збагачення знаннями про життя й долі різних людей і, звичайно, джерело насолоди. Уже в перші роки життя, малюк, якого ознайомлюють з віршами, казками, активно навчається, пізнає світ дорослих, ще не усвідомлюючи факту такого навчання. Адже діти дошкільного віку схильні до запозичення певних рис характеру та копіювання стилю поведінки дорослих.

Найулюбленішим жанром художньої літератури для дітей є казка – як віршована, так і прозова. У статті «В оборону казки» С. Русова писала: «Казка й дитина щось таке споріднене ..., бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму...» [77].

Казка є одним з елементів культури, і передусім її естетичної складової. Усі казки світу, народні чи авторські, завжди несуть у собі реальне та ірреальне, природне й надприродне, правдиве й фантастичне. Соціально-педагогічне значення казки зумовлене тим, що слухач має можливість, опираючись на реально-побутові моменти казки, психологічно прийняти її «неймовірну», ірреальну сторону. Вона створює багаті можливості для розвитку творчої уяви слухача, підключення його образного мислення до чарівного, ірреального плану. При цьому соціалізується вся сенсорна система слухача: зір, слух, нюх, дотик, просторові моторні механізми.

У казках «сюжет, фабула розвитку подій, атрибутивні характеристики персонажів, зачини і кінцівки можуть бути схожими, інваріативними, а повороти сюжету, назви персонажів, багатомірність епітетів тощо – завжди варіативними» [цит. за 62, с. 4.]. Це має важливе значення для соціально-педагогічної практики, оскільки дозволяє розвивати творчу уяву слухача, його композиційне мислення на основі стандартних елементів. Багато що залежить від таланту педагога, який сам повинен володіти творчою фантазією, здатністю до експромтів, «композиторською» майстерністю».

Будь-яка казка є орієнтованою на соціально-педагогічний ефект: вона навчає, виховує, попереджує, спонукає до діяльності і навіть лікує. Інакше кажучи, потенціал казки багатший, ніж її художньо-образна значущість. Казка є одним із найважливіших соціально-педагогічних засобів формування особистості.

Отже, художня література, а саме казка, як один із найулюбленіших дітьми дошкільного віку жанрів, виконує і соціалізуючу функцію, тобто функцію залучення

нових поколінь до етнічного досвіду свого народу. Казці, як і будь-якому явищу мистецтва, притаманна компенсаторна функція. Казка приходить на допомогу дитині, обмеженій у своєму індивідуальному життєвому досвіді, підключаючи її до загальнолюдського досвіду. Варіативна природа казки спонукає дитину до власної, індивідуальної інтерпретації сюжету, образів, характеристик, діючих осіб, їхньої оцінки, тобто перетворює слухача з об'єкта дії на суб'єкта взаємодії, на співавтора казки. Це виявляється в індивідуальній візуалізації тексту, у своєрідності емоційного переживання сюжету, в індивідуальному стилі переказу тощо.

«Сказка – ложь, да в ней намёк, добрым молодцам урок» (О. Пушкін) – саме натяк, а не моральна сентенція, не резонерське моралізування, не ідеологічна директива міститься в казці, в її сюжеті й образах. Саме поняття «натяк» припускає «актуалізацію особистісного трактування, індивідуального доосмислення змісту казки кожною дитиною» [цит. за 62, с. 6].

Психологи і педагоги підкреслюють, що почуття дітей найінтенсивніше розвиваються в дошкільному віці. Вони можуть проявлятися й у ставленні дитини до самої себе (почуття власної гідності, переваги або, навпаки, неповноцінності чи розпачу і т. ін.); та до інших людей (симпатія або антипатія, співчуття, злість, гнів, байдужність, почуття дружби, любові, почуття сорому, провини і т. ін.); до колективу (почуття колективізму, солідарності); до мистецтва (естетичні почуття). У дитини старшого дошкільного віку починають формуватися складні почуття, такі, як наприклад, справедливість, любов до Батьківщини, толерантність до дітей інших національностей, совість. До кінця дошкільного віку, зовнішні почуття все частіше стають мотивами поведінки дитини. За становленням почуттів формуються перші морально-етичні оцінки, відбувається регуляція вчинків, дій, бажань дитини, відповідно до встановлених естетичних, етичних, моральних вимог суспільства. Емоції відіграють важливу роль у

регуляції дитячої діяльності, у становленні ціннісних орієнтацій і стосунків. Позитивні емоційні стани – це основа доброзичливого ставлення до людей, готовності до спілкування. Негативні емоційні стани можуть послужити причиною озлобленості, заздрості, страху, осуду. Дитина в дошкільному віці осягає значення естетичних еталонів, через розсудливе емоційне спілкування з дорослими чи іншою дитиною. Естетичні еталони виступають як взаємопов'язані полярні категорії Добра і Зла.

Морально-духовне виховання дитини значною мірою залежить від того, наскільки у неї розвинена здатність співвідносити свої дії з естетичними еталонами. Неважко передати дітям знання про моральні норми й духовні цінності, вимагати й контролювати виконання моральних правил. Набагато складніше виробити у них певне ставлення до моральної норми, бажання слідувати доброму й протистояти поганому. Знання естетичних норм недостатнє для того, щоб дитина самостійно, не під «натиском» дорослих, а за власним бажанням, здійснювала моральні вчинки.

Морально-духовне виховання дитини дошкільного віку є складним за своїм характером, керованим і цілеспрямованим психолого-педагогічним процесом взаємодії дитини з елементами духовної культури, спрямованим на становлення внутрішньої системи духовних цінностей (абсолютних, загальнолюдських). Витоки виховання духовної культури дітей дошкільного віку започатковуються із засвоєння дитиною вічних духовних цінностей: милосердя, співчуття, прагнення правди, добра й руйнації зла, християнського ставлення до ближнього [64].

Морально-духовне виховання дітей дошкільного віку – це надбання високих морально-духовних почуттів, досвіду моральної поведінки, духовного досвіду, який формується передусім на основі знань про моральні й духовні цінності, які надалі усвідомлюються й перетворюються

на власні переконання, стають мотивами й стимулами до життя за законами мудрості, добра й краси [64].

Морально-духовне виховання дитини дошкільного віку відбувається у тісному взаємозв'язку з її емоційним розвитком. Емоційне ставлення дитини до навколишнього світу стає показником становлення її духовної сфери і моральних якостей. Мистецтво, зокрема художня література, формує в дитини емоційне ставлення до дійсності. Література, яку здатні сприймати діти дошкільного віку, знайомить їх із подіями і явищами навколишнього світу, формує в них перші моральні й духовні цінності, морально-етичні уявлення й оцінки, забезпечує отримання багатого духовного досвіду, зокрема у процесі набуття моральних, релігійних, естетичних, духовних цінностей через світ героїв мистецтва і художню досконалість творів [64].

Виховний вплив художньої літератури на дитину дошкільного віку важко переоцінити. Спочатку дорослі вводять дитину у світ поетичних образів народної пісні та казки, загадки, прислів'я чи приказки. Дітей захоплює і поетичність мови, і улюблені герої казок, благородні якості яких закладають основи морально-духовних та естетичних цінностей. У фантазії та мрії, в іграх вони переносять на себе найкращі характеристики улюблених героїв. Підростаючому поколінню художня література відкриває широкий світ людських відносин і переживань, розкриваючи і тіньові сторони життя, і його труднощі, готуючи дітей до життя в соціумі, розвиваючи світ почуттів і великих думок.

Складний духовний світ літературних героїв збагачує почуття й розвиває свідомість дітей, художня література допомагає їм оцінювати як свою поведінку, так і інших людей в різноманітних життєвих ситуаціях. Література, яка має величезний вплив на формування психічного, мовленнєвого, духовного розвитку дитини, сприяє поступовому входженню ще маленької людини у складний світ дорослого життя, взаємовідносин, співпраці. Як зауважив

французький філософ XVII століття Рене Декарт, «читати розумну книжку – це все одно, що розмовляти з добре вихованою людиною...» [26, с. 128].

Звичайно, шлях до духовності в кожній людині суто індивідуальний. Але жодний духовно-ціннісний орієнтир не є вродженим, його потрібно прищеплювати дитині. І доцільно тут може прислужитися художнє слово світової літератури для дітей. Цінність світової літератури для дітей у контексті морально-духовного виховання полягає насамперед у тому, що вона надає зразки (практичні норми) соціальної поведінки дитини і дорослого в різноманітних ситуаціях, завдяки яким формується власне ставлення до дійсності, унормовується мислення та мовленнєва діяльність. Світова література розширює духовне видноколо особистості, стимулює духовно-моральний розвиток дитини, спрямовуючи її поведінку в бік добра й краси.

Окрім цього з упевненістю можна стверджувати, що з метою морально-духовного виховання дітям слід читати передусім класичну літературу, яка пройшла випробування часом. Її відрізняє значущість і постійна цінність тематики, а також високий художній рівень: якість авторського письма, своєрідність стилю. Читання класики вимагає широти її розуміння, уміння в минулому побачити сучасність, застосувати його до себе і для себе зробити висновки. Таке розуміння цілком властиве дитині дошкільного віку. Як би давно не відбувалася подія, описана у творі, дитина сприймає її як минулу дійсність, яка була не так вже й давно. Що стосується педагогічно вивіреного використання передусім класичної літератури у вихованні дітей, зокрема у морально-духовному вихованні, то тут відоме прислів'я «нове – це добре забуте старе» набуває своєї істинності. Тому цілком погоджуємося з українським вченим В. Огнев'юком, який дійшов висновку, що історичний поступ у царині освіти становить не простий лінійно-поступальний процес, а уможлиблюється лише через низку своєрідних «петель антиципації»,

що передбачає все нове й нове звернення, повернення, але кожного разу – вже за інших умов, до певних наскрізних освітніх інваріантів – зразків, образів, моделей, настанов [69].

З іншого боку, найкращі художні твори сучасної літератури розкривають перед дітьми той світ, який турбує їх сьогодні. До того ж сучасна література для дітей, на нашу думку, як ніколи слідує вектору виховної спрямованості як на дітей, так і на дорослих. Однак, беззаперечно, класика, випробувана часом, повинна бути невід'ємним атрибутом дошкільного дитинства. Саме класичні твори транслюють дітям ті вічні моральні й духовні імперативи, які не підвладні часові, і які сьогодні почасти підмінюються сурогатними цінностями.

Зрозуміло, що на виховання кожного покоління впливають різні чинники, але, наприклад, казка, почута в дитинстві, й увібрана на емоційному рівні, може справити на дитину вирішальне значення. На думку видатного українського педагога й казкаря В. Сухомлинського, казка – активне естетичне мистецтво, яке захоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казка оволодіває почуттями дітей, тому що через неї вони пізнають світ не тільки розумом, але й серцем [цит. за: 62, с. 260]. Казкові колізії, які легко сприймаються дітьми й усвідомлюються ними – є справжньою школою збагачення духовного досвіду і моральності, яка навчає розрізняти хороше й погане, виховує віру в добрі вчинки. Працюючи з казкою, необхідно разом з дітьми добиратися до її сокровенного морально-духовного сенсу.

Щодо вікової категорії адресата казок, то у зв'язку з так званою «акселерацією дитинства», зсуванням кордонів вікових етапів, загальновідомі казки, наприклад, народні казки про «Курочку Рябу», або «Рукавичку» сучасна дитина буде слухати з цікавістю приблизно від 1,5 до 2-х років, а не в 3 – 4 роки, а казкові повісті «Чарівник країни Оз» Френка Баума, або «Чарівник Смарагдового міста» О. Волкова і «Чудесну мандрівку Нільса Гольгерсона з дикими гусьми»

Сельми Лагерлеф – вже в 4 – 6, а не в 8 – 12 років (щодо останнього твору, то йдеться про текст, адаптований для сприйняття дошкільнятами).

Читання кращих творів світової літератури розширює кругозір дитини, дає можливість ближче пізнати побут, історію та культуру інших народів. Ідея миру й дружби між народами набуває конкретного втілення у свідомості дитини через поступове поглиблення розуміння й усвідомлення того, що кожен народ робить свій унікальний внесок у загальну скарбницю світової культури. Окрім цього, світова література наповнена прекрасними високохудожніми творами, прилучаючи дітей до загальнолюдських цінностей, виховуючи толерантне ставлення до різних народів, етносів, рас і культур, забезпечує одну з найважливіших на сьогодні функцій художньої літератури – гедоністичну.

ПОМІРКУЙТЕ

Питання для самоконтролю

1. Які, на Вашу думку, основні ризики ігнорування художньої літератури сьогодні?
2. Які ознаки визначають якість художніх творів для дітей?
3. Які літературні жанри художньої літератури популярні у дітей? Чому?
4. У чому полягає соціально-педагогічний ефект казки?
5. Опишіть сутність морально-духовного виховання.
6. Що зробити тяжче?:
  - а) передати дітям знання про моральні норми й духовні цінності?
  - б) вимагати й контролювати виконання моральних правил?
  - в) виробити у дітей певне ставлення до моральної норми?

7. Чому художня література є ефективним засобом морально-духовного виховання?
8. У чому полягає цінність світової літератури для дітей, зокрема у контексті морально-духовного виховання дошкільнят?
9. Чому дітям корисно читати не лише вивірену часом класику світової літератури, а й сучасні твори іноземних авторів?

1.2. Організація читання художніх творів морально-духовної спрямованості

Лев Толстой назвав дитинство епохальним періодом людського життя. Письменник мав на увазі передусім дошкільний період дитинства. Очевидно, що, прочитана в дитинстві художня література відіграє одну з найважливіших ролей у формуванні особистості і створенні системи особистісних цінностей, які в майбутньому декларуватимуться нею. Художня література, включаючи в себе величезну кількість відомостей про навколишній світ, навіть дещо вивищується над обмеженим часом і простором власним досвідом кожної окремої людини. Художні твори, за умови правильного їх добору, можуть охопити якщо не всі, то більшу частину навчально-виховних тем, що необхідні дітям для засвоєння.

І тому стає зрозумілим, що дорослим важливо навчитися правильно добирати матеріал для дитячого читання, навчити дитину міркувати над книгою та отримувати задоволення від цих роздумів. Адже майбутній читач у дитині дошкільного віку формується тоді, коли він разом із дорослим обмірковує прочитане, шукає відповіді на важливі для нього запитання. І звісно сучасним дошкільнятам не достатньо ігрової літератури, або гри за змістом літературних творів. Адже література – передовсім мистецьке явище, яке несе в собі гедоністичну функцію мистецтва, функцію насолоди. І дитина дошкільного віку може осягнути її в процесі вдумливого виразного читання художнього тексту.

Художні твори морально-духовної спрямованості – це твори художньої літератури, які мають значний розвивально-навчальний потенціал у морально-духовному вихованні дошкільнят. У художніх творах морально-духовної спрямованості представлені доступні дітям дошкільного віку уявлення про моральні й духовні цінності та яскраві морально-ціннісні імперативи. **Морально-ціннісний імператив** (лат. *imperativus* – владний, від лат. *impero* – наказую) – це безумовне моральне веління, усеохоплюючий моральний закон, внутрішньо притаманний кожній людині (фундаментальний моральний принцип Канта); морально-духовна настава, побудована на духовних правилах життя.

Художня література, як універсальний розвивально-навчальний засіб, виводить дитину за межі того, що сприймається нею безпосередньо, занурює її в інші можливі світи з широким спектром моделей людської поведінки, орієнтує її, і, звичайно, забезпечує багатюще мовленнєве середовище.

Однак, як зауважує Н. Короткова, розвивально-навчальний потенціал художньої літератури в дошкільному закладі освіти значно знижують «регламентований набір художніх текстів – єдиний для всіх; регламентовані навчальні заняття з «ознайомлення з художньою літературою»; ізолюваність програмного читання від інших форм навчального процесу» [47, с. 35]. Найповнішої реалізації розвивально-навчального потенціалу художньої літератури в дошкільному закладі освіти набуває вільний добір художніх текстів для конкретної групи дітей, вільна, невимушена форма організації читання, і об'єднання читання з іншими формами сумісної діяльності дорослого з дітьми в загальному навчально-виховному процесі. Адже на «розвиток дошкільника повинна працювати сама книга, а не її спеціальне «препарування» на обов'язкових навчальних заняттях. Для цього читання повинно бути цікавим і невимушеним» [47, с. 35]. Дошкільникам потрібна книга, щоб побачити багатоликий світ, здивуватися йому, пере-

жити разом з героями незвичайні події, посміятися разом з ним, а той поплакати над його долею.

Однак представлена вихователю дошкільного навчального закладу свобода у виборі художніх творів може бути складною, адже гарних книг, написаних для дітей дошкільного віку є досить багато. Отже, для того, щоб дібрати книги для дітей групи індивідуально, зацікавити їх, водночас, не пропускаючи важливих розвивальних моментів, вихователю потрібні деякі опори для вибору, як-от: рекомендаційні списки [47, с. 36].

Н. Короткова виокремлює такі завдання, що стоять перед вихователем у роботі з книгою:

- добирати конкретні художні тексти, виходячи з їх розвивального потенціалу та у відповідності з особливостями дітей групи з тим, щоб діти побачили в книзі джерело задоволення своїх пізнавальних інтересів щодо навколишнього світу, відчули красу й виразність художнього слова;

- забезпечення часу й умов для щоденного читання і невимушеного обговорення художніх текстів; виховувати в дітей звичку до уважного слухання книги;

- звертатися до художніх текстів в інших формах співдіяльності дорослого і дітей, використовуючи тексти як смисловий фон і стимул для продуктивної пізнавально-дослідницької діяльності, гри, проводячи аналогії між подіями, які відбуваються з персонажами, їх переживаннями, роздумами і власною діяльністю дітей [47, с. 38].

Для реалізації розвивального потенціалу художньої літератури – щоб книга сама «працювала» на розвиток дитини – вихователь повинен використовувати сукупність художніх текстів, спеціально дібраних з урахуванням їхньої структури (художньої форми) і змістовно-смислового наповнення. Як зауважує Н. Короткова, ця сукупність не повинна мати характер обов'язкової систематичної програми, але може бути представлена лише у вигляді рекомендаційного кола читання, яке, з одного боку, реалізує заплановані розвивальні функції, а з іншого –

задовольняє потреби й інтереси дітей конкретної вікової групи [47, с. 38].

Водночас художні тексти за ступенем складності не просто повинні бути «підлаштовані» під наявний рівень дитячого сприйняття, а й мають створювати «напруження душі», тобто просувати дітей на крок уперед в їх розумовій та емоційній роботі [47, с. 38].

Зазвичай у програмах декларується принцип жанрової різноманітності художніх творів, але вирішальним для добору художніх текстів є жанровий поділ: поезія – проза, а в середині поділ на фольклор і авторські твори. Разом з цим важливим є і поділ на великі літературні форми (поезія: авторські поеми й оповідання у віршах; проза: авторські повісті, цикли оповідань з наскрізним персонажем) і малі літературні форми (поезія: фольклорні віршовані тексти, авторські вірші; проза: українські народні казки, авторські оповідання (казкові й реалістичні)). На полицях дошкільних навчальних закладів іноді бракує саме великих літературних форм – авторських казкових і реалістичних повістей, а також циклів оповідань з наскрізним головним персонажем. Але саме великі розповідні тексти створюють цілісну картину подій, які відбуваються з персонажами, тимчасово-причинних зв'язків, залежності поведінки персонажів від обставин, що змінюються, внутрішніх психологічних мотивів. Це є особливо суттєвим для дітей старшого дошкільного віку, адже дозволяє їм відкривати перед собою широкий спектр можливих моделей поведінки в різноманітних і змінюваних обставинах, засвоювати загальнолюдські цінності й цінності, які прийняті в суспільстві.

Різноманітні твори необхідні дітям дошкільного віку передусім для повнішого розуміння світу, оскільки кожен окремий жанр розкриває світ своїм особливим способом. Художня форма твору кожного окремого жанру тісно пов'язана з його змістовно-смісловим наповненням. Урахування змістовно-сміслового наповнення художніх текстів у програмах дошкільних навчальних закладів

відповідає принципів тематичного планування. Однак, традиційний підхід до «тематизації неможливий, якщо йдеться про великі літературні твори, які завжди багатотемні, охоплюють різні сфери дійсності» [47, с. 39].

В основу типізації великих художніх текстів можна покласти два крайніх, «полярних» за характером, типи уявних «світів», які створюють ці тексти. Кожен із цих численних світів є особливою моделлю дійсності, і «чим різноманітніша ця численність світів, які уявляє собі дитина, коли слухає книгу, тим повнішим є вплив художньої літератури на її розвиток» [62, с. 48]. З одного боку, ці художні тексти створюють «реалістичні світи», які моделюють дійсність через реалістичний простір і час, в якому живе персонаж-дитина.

Зіншого – ці художні тексти створюють «вигадані» світи, які моделюють дійсність через умовно-невизначений простір і час з особливою галереєю образів-персонажів: фольклорних-казкових або дитячих персонажів, які стали знаковими в дитячій субкультурі.

Проміжок між цими «полярними» світами можна заповнювати текстами, які створюють «комбіновані світи», в яких сполучуються між собою вигадані й реалістичні елементи... Кожен із цих типів можливих світів по-своєму «працює» на розвиток дитини»: вигадані й комбіновані світи сприяють більше розвиткові уяви й фантазії, реалістичні – засвоєнню причинно-наслідкових зв'язків, мотивів і наслідків людських учинків, вихованню культури почуттів, і всі вони в підсумку сприяють засвоєнню суспільних норм і людських цінностей, моделей людської поведінки і ставлення до навколишнього світу» [47, с. 40].

Використовуючи художню літературу в навчально-виховному процесі передусім треба пам'ятати про самоцінне значення художніх творів для загального розвитку і освіти дітей. До того ж, художні твори можуть використовуватись як «сміслові тло, що забарвлює інші форми спільної

партнерської діяльності дорослого з дітьми» [цит. за: 62, с. 49].

У доборі творів для читання дітям дорослий зобов'язаний знати і враховувати рівень їхнього естетичного розвитку й досвіду, схильності та інтереси. Окрім того, художні тексти, повинні створювати «напруження душі», тобто сприяти вихованню у дітей морально-духовних цінностей. Саме тому у доборі художніх творів світової літератури для дошкільнят слід керуватися духовно-ціннісним компонентом, який передбачає наявність у художньому творі доступних розумінню дошкільнят морально-ціннісних імперативів, духовних ціннісних орієнтацій тощо. Априорі художні твори для дітей, так само як і твори для дорослих повинні бути талановито написаними, відповідати специфіці дошкільного періоду дитинства.

Духовно-ціннісний компонент апелює до екзистенційно-гуманістичного підходу у вихованні особистості, який фіксує не тільки нетотожність понять «екзистенціалізм» і «гуманізм», але й їхню принципову спільність, яка полягає, насамперед, у визнанні того, що людина вільна у побудові власного життя й здатності до нього. Дошкільний вік – це вік «кращої людини». Завдання батьків і педагогів – побачити внутрішній потенціал дитини, спрямувати його на наступний і подальший духовний розвиток. В означеному контексті імпонують концепції гуманістичної теорії К. Роджерса, А. Маслоу, в яких особистість визнається як від початку безумовно позитивна, а також В. Франкла, Дж. Бюджентала, де особистість визнається від початку умовно позитивною. Виходячи з цих концепцій, смисли виховання зводяться, в першому випадку, до допомоги дитині в її актуалізації, а в другому – до допомоги дитині в її виборі.

З огляду на сказане, важливим є, хто саме, що саме, і як саме допомагає дитині в її актуалізації, або в її виборі. Тут наведемо слова С. Рубінштейна, який писав, що «... коли людину систематично спонукають поводитися

певним чином (морально), світогляд, мораль ніби осідають і закріплюються в її характері у вигляді звичок – звичних способів поведінки» [цит. за: 66, с. 166]. Отже, цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість та поведінку особистості формує в ній моральні якості відповідно до ідеалів та принципів моралі, духовні цінності й потреби, які стають мотиваторами її вчинків. Цей вплив здійснюється передусім через приклад в усіх його проявах, пояснення в разі необхідності, звернення до почуттів. Здійснюючи вчинок відповідно до моральних вимог і почуття обов'язку, дитина зазвичай переживає радість, гордість. Поступово така поведінка набуває характеру звички. Отже, приклад в усіх його проявах є апіорним.

Надалі проаналізуємо принципи і методи організації читання художніх творів з метою морально-духовного виховання дошкільнят, у визначенні яких неабияке місце посіли праці щодо виховання особистості І. Беха, зокрема розроблені вченим: рефлексивно-експліцитний метод; інтерактивні методи; метод інтимно-особистісного діалогу [цит. за: 66, с. 167].

Насамперед підкреслимо, що у контексті морально-духовного виховання дошкільнят варто говорити про одушевлення сприйняття дитиною художнього твору. Одухотворенню належить допоміжна роль в морально-духовному вихованні дошкільняти. І. Бех, розглядаючи навчальний матеріал, як засіб духовного виховання особистості учня, пише, що «одухотворення є процесом встановлення суб'єктом зв'язку кожного окремого знання або дії з вищою духовною цінністю, і надання, таким чином, цим навчальним надбанням особистісної значущості. Іншими словами, учень повинен вносити в будь-який навчальний матеріал вищий духовний сенс, підкоряти, як кажуть, матерію духу – власної духовності: діяльній любові, сумлінності, безкорисливості, справедливості, вірності, великодушності, милосердя, чесності і т. ін.» [цит. за: 66, с. 166]. Таким чином, щодо морально-духовного виховання дошкільнят, завданням

педагога є наuczіння або підведення дитини до одухотворення знань про навколишній світ, які сприймаються нею з художньої літератури.

В означеному контексті сприйняття художнього твору, **методами**, що сприяють морально-духовному вихованню дитини дошкільного віку визначимо: забезпечення взаємозв'язку мистецтв в організації читання; використання власне розвивального потенціалу художньої літератури як смислового фону не тільки для пізнавальної діяльності дошкільнят, але й для осмислення дітьми взаємозв'язку духовного і матеріального світу й подій у ньому; реалізація духовно-ціннісного підходу до вибору художніх творів з урахуванням завдань морально-духовного розвитку дошкільнят на основі продуманого алгоритму заняття.

Надалі розкриємо принципи морально-духовного розвитку дитини дошкільного віку за змістом художніх творів.

Отже, **принципами** морально-духовного розвитку за змістом художніх творів у контексті морально-духовного виховання дітей дошкільного віку визначимо:

Доступність і наочність. Доступне (за формою та змістом) роз'яснення дітям конкретних загальноприйнятих у соціумі моральних норм і правил поведінки, демонстрація наслідків ігнорування зазначених моральних норм і правил поведінки. Ілюстрування сказаного сюжетами художніх творів. При цьому не повинно бути зайвого дидактизму, повчання, моралізаторства, умовлянь тощо.

Принцип «навіювання». Навіювання моральних норм і правил, засноване на емоційності дитини дошкільного віку та схильності до наслідування. Цей метод особливо ефективний у морально-духовному вихованні боязких, замкнених дітей і здатний підтримати в них прагнення до активної поведінки, збудити віру у власні сили. Тут можуть мати місце особисті приклади з дитинства дорос-

лого, але тільки в тому випадку, якщо між ним та дитиною досягнуто позитивний емоційний контакт.

Принцип актуалізації вітагенного досвіду. Принцип базується на теорії вітагенного навчання А. Белкіна. Актуалізація життєвого, духовного досвіду дитини в змісті художніх творів і в роботі з ними з метою усвідомлення дитиною того, що його дії щодо себе та інших не байдужі дорослим, одноліткам, і всі вчинки (добрі й погані) мають відповідні наслідки.

Принцип антропності або космологізм. У світоглядному плані антропний принцип втілює в собі філософську ідею взаємозв'язку людини і Всесвіту, висунуту ще в античному світі і розвинену плеядою філософів і натуралістів (Протагор, Анаксагор, Джордано Бруно, К. Цюлковський, В. Вернадський, А. Чижевський, П. Тейяр де Шарден, Ф. Крик, Фрімен Дайсон, Ф. Хойл та ін.) [цит. за: 66, с. 168]. У нашому розумінні – це проведення доступної дітям паралелі між відповідністю моральних норм і правил поведінки, прийнятих у суспільстві з загальнолюдськими правилами і духовними вселенськими законами існування (наприклад, закон причини і наслідку, «закон бумеранга», «ефект метелика» тощо).

Проаналізуємо деякі принципи, як-от: «*принцип антропності або космологізм*», який пояснює такі закони духовного існування, як «закон бумерангу», «ефект метелика» тощо в контексті передачі певного досвіду дітям через художню літературу.

Сьогодні, на жаль, доводиться все частіше спостерігати такі негативні прояви, як дитяча агресивність, намагання нищити тощо. Не вдаючись до психологічних коренів означених негативних проявів, спробуємо віднайти відповіді для вирішення цієї проблеми в передачі дитині смисложиттєвих знань через художню літературу. Зауважимо, що, як психолого-педагогічний прийом, у таких випадках добре себе зарекомендувала казкотерапія. Наприклад, роз'яснимо дитині сутність «ефекту метелика». Навіть сама постановка проблеми: «Чи знаєш

ти, що таке ефект метелика?» викликає у дитини зацікавленість і бажання слухати.

«Ефект метелика» – термін у природничих науках, що позначає властивість деяких хаотичних систем. Незначний вплив на систему може мати великі і непередбачувані ефекти десь в іншому місці і в інший час. Помах крил метелика в Бразилії викличе торнадо в штаті Техас. Американський вчений-метеоролог Едвард Лоренц (1917 – 2008) назвав це явище «ефектом метелика»: метелик, змахує крилами в Айові, може викликати лавину ефектів, які можуть досягти найвищої точки в дощовий сезон в Індонезії [цит. за: 66, с. 169]. У літературі «Ефект метелика» викликає передусім асоціацію з оповіданням Рея Бредбері «І грянув грім», де загибель метелика в далекому минулому змінює світ дуже далекого майбутнього. В оповіданні боягузливий мисливець на динозаврів, який попрямував у минуле, «зійшов зі стежки» і розчавив метелика, що призвело до незворотних наслідків на рівні всього людського соціуму (змінилися як правила англійської граматики, так і настрої виборців у США, які обрали замість помірнього кандидата відвертого фашиста). Чи є якийсь прямий зв'язок оповідання Бредбері і міркувань Лоренца, загалом не зовсім зрозуміло, але дата появи на світ оповідання наводить на думку, що саме метелик з оповідання Бредбері був первинним, і саме він вразив метеоролога Лоренца і спричинив його гіпотезу, і тут теж свого роду існує заплутаний причинно-наслідковий зв'язок. Отже, все у цьому світі взаємопов'язано. Щодо розуміння означеного феномена дітьми дошкільного віку через художню літературу, то тут існує певна алюзія до казки братів Грімм «Вошка і Блошка», де опік персонажа казки в підсумку призводить до всесвітнього потопу.

Слухаючи казку дитина буде намагатися віднайти причинно-наслідкові зв'язки й істину за допомогою дорослого. Оригінальними в зазначеному сенсі є казки, в яких діти можуть ставати співавторами. Залежно від того, яку дію обирає дитина для головного героя, змінюється

сторінка, на якій триває казкова історія. Можливостей вибору, а отже, і варіантів продовження історії є багато. У казці з одним початком може бути кілька можливих результатів. З часом дитина згадає про книжку й замислиться, що у житті виходить так само. Будь-яка, навіть найменша подія, рішення, слово міняють (кардинально, або незначною мірою) хід усього подальшого життя, а, можливо, й долю людства. У художній літературі для дітей дуже цікавими в означеному аспекті є «Казки, у яких три кінці» Джанні Родарі. Кожного дня з дітьми можна читати по одній казці, а потім, якщо є книга з ілюстраціями, запропонувати розглянути картинки, подумати над ними і вирішити, який саме кінець повинен бути у казки і чому. Якщо дітям не сподобається жоден із запропонованих кінців казки, то заохочуємо їх до складання власного казкового кінця, до його написання, або малювання. Це неабияк сприяє не лише духовному осмисленню дійсності, а й розвиває фантазію дітей, їхню уяву, дозволяє дорослому краще зрозуміти внутрішній світ дитини, її бажання і, за необхідності, спрямовувати свою роботу на коригування, адже такі казки є ще й діагностичним.

Наукова ідея ефекту метелика в літературі тісно переплітається з ідеєю множинності, або паралельності світів. Так, у дитячій літературі ідея множинності світів яскраво представлена в оповіданнях російського письменника Владислава Крапівіна. Однак їх читають уже діти шкільного віку. В японській літературі образ метелика дуже часто використовувався в хокку, хайку і танку. У японців метелик символізує молоду жінку, а метелики, які тріпочуть крильцями, літаючи один навколо іншого, означають сімейне щастя. Білий метелик – дух померлого. Як-от: у хайку поета Йоси Бусон: *«как призрачна она, бабочка на моей руке, словно чья-то душа»*. А в казці шведської письменниці Сельми Лагерлеф «Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми» головним помічником в пригодах хлопчика був саме Метелик. Нільс спочатку був хуліганом, всіх ображав, але коли перетворився на

зовсім маленького хлопчика, став краще розуміти життя і причини своїх негараздів.

Щодо *принципу актуалізації вітагенного досвіду*, то тут йдеться про актуалізацію життєвого, духовного досвіду дитини у змісті художніх творів і у роботі з ними з метою усвідомлення дитиною того, що її дії стосовно себе та інших не байдужі дорослим, ровесникам, і що усі вчинки (добрі й погані) мають відповідні наслідки. З-поміж різноманих *прийомів* радимо використовувати наступні: відтворити ситуацію та діалоги персонажів, зображених на малюнку; відтворити мовленнєві особливості, характер певного персонажа; програючи фрагмент казкового сюжету, використати інтонаційне забарвлення, яке позитивно характеризує персонажів (привітність, вдячність, жаль, жарт, готовність допомогти, співчуття); програваючи фрагмент казкового сюжету, використати інтонаційне забарвлення, яке негативно характеризує персонажів (роздратування, байдужість, нехтування, зверхність, вередливість, глузування, ігнорування, висміювання).

Отже, використовуючи художню літературу з метою морально-духовного виховання дошкільнят, слід опиратися як на духовно-ціннісний компонент у виборі художніх творів, так і на власне розвивальний потенціал художньої літератури (Н. Короткова). Виходячи з цих двох позицій, і керуючись принципами морально-духовного розвитку дошкільнят через зміст художніх творів, визначимо **принципи організації читання художніх текстів** з метою морально-духовного виховання дітей дошкільного віку:

1. Урахування самоцінного значення художніх текстів для морально-духовного розвитку дітей.

2. Добір конкретних художніх текстів, виходячи з їхнього морального і духовно-розвивального потенціалів, відповідно до особливостей дітей групи, і з тим, щоб діти побачили в книзі джерело задоволення своїх пізнавальних, морально-духовних інтересів щодо навколишнього світу.

3. Використання, крім звичних жанрів (поезія, казка, оповідання), великих літературних форм – авторських казкових і реалістичних повістей, а також циклів оповідань і казок з наскрізним головним героєм (наприклад, цикл казкових повістей «Пригоди Незнайки» М. Носова).

4. Використання сукупності художніх текстів, спеціально відібраних з урахуванням їхньої структури (художньої форми) і змістовно-сміслового наповнення. Ця сукупність може бути представлена у вигляді *рекомендаційного кола читання* (див. розділ 2 і додаток А), в якому важливе місце відводиться складанню *рекомендаційних списків* художньої літератури морально-духовної спрямованості різних жанрів (див. додаток В).

5. Використання текстів художньої літератури як смислового фону і стимулу для продуктивної пізнавально-дослідницької діяльності, ігор, проведення аналогії між подіями, які відбуваються з персонажами, їхніми переживаннями, роздумами і власною діяльністю дітей.

Методичні рекомендації щодо організації читання художніх текстів з метою морально-духовного виховання дітей дошкільного віку:

1. Проаналізувати і з'ясувати з дітьми сутність морально-духовних імперативів (або морально-духовного імперативу (установки). Наприклад, спочатку вихователь пропонує осмислити дітям сутність установки, як-от: «стався до інших так, як ти б хотів, щоб ставилися до тебе». Вихователь допомагає дітям, спираючись на їх власний досвід, і, застосовуючи різноманітні засоби і прийоми, усвідомити, що це означає. Осмислення життєвої мудрості допоможе дітям усвідомити й прийняти її, підготує до сприйняття основної ідеї художнього твору.

2. Читання художнього твору з подальшим обговоренням, який представляє дітям життєву ситуацію, як зразок рішення персонажами твору проблеми, яку почали обговорювати на початку заняття. Важливо націлити дітей на сприйняття головної ідеї твору: «Діти, адже це правда, що всім нам приємніше й легше спілкуватися з незнайомими,

та й зі знайомими людьми, якщо вони нам щиро і дружньо посміхаються? Послухайте історію, як один маленький енот здолав свій страх (читання казки Ліліан Муур «Крихітка Єнот і той, хто сидить у ставку»). Подумайте над тим, як простіше знайти друга, – посміхаючись, або з похмурим виразом обличчя? Після прочитання казки педагог звертається до дітей із запропонованим перед читанням запитанням. Зауважимо, що на відміну від традиційної методики, під час бесіди після читання художнього твору ми не будемо відтворювати з дітьми сюжетну лінію. Головне допомогти їм розібратися в самій ситуації і засвоїти морально-духовні імперативи: «Від посмішки на душі стає світліше»; «Посмішка допоможе не лише подолати страх, але й знайти друзів»; «Стався до інших так, як би ти хотів, щоб ставилися до тебе»; «Добро повертається». Питання: А тепер скажіть, діти, – знайти друга легше, коли ти з посмішкою на вустах, чи з похмурим виразом обличчя? Чому? Згадайте, діти, коли Ви знайомилися з іншими дітьми, або коли інші діти з Вами знайомилися, що Ви відчували? Вам було радісно, Ви посміхалися, а може навпаки?.

3. Організація «проживання» і осмислення дітьми морально-духовного імперативу, яка допоможе їм не тільки усвідомити його сутність, зазначену в контексті твору, а й відчутти його в емоційному переживанні, пропустити через власний духовний досвід, оцінити свою готовність і вміння здійснювати вчинки стосовно нього. І тут велика роль покладається на віртуозність і творчий пошук вихователя, який повинен допомогти дитині пройти вузьким містком від чужого вчинку до власного життя.

Доцільною буде також робота поза заняттями. Можна запропонувати дошкільнятам різноманітні пантонімічні етюди («Місяць», «Страх»), участь в іграх «Продовжимо казку» і т. ін.; різноманітну творчу роботу, аплікацію «смайлик» і т. ін. Тобто вихователь повинен «занурити» дітей у діяльність, що вимагає терпіння, уважності до

інших, врахування чужих інтересів, прояву хорошого ставлення і згадки золотого правила «посмішки». На самому занятті доцільним буде також використання різних видів мистецтв (пісня «Від посмішки стане веселіше», читання казки Ліліан Муур «Крихітка Єнот і той, хто сидить у ставку», перегляд однойменного мультфільму, картинки із зображенням подій казки).

4. Узагальнююча бесіда допомагає наблизити сутність складних понять особисто до кожної дитини: «Як би Ти хотів, щоб ставилися до тебе товариші? Коли Ти відчуваєш радість від спілкування? Згадай, коли Ти отримуєш хорошу й щиру посмішку від друзів, дорослих?».

У процесі реалізації зазначених методів і принципів дитину виховують, насамперед, приклади в художній літературі, які, за умови внутрішнього їх «проживання», екстраполюються в особистісний, духовний план, відбиваючись на моральності. Але найважливішу роль у цьому процесі посідають дорослі (батьки, педагоги), як фасилітатори (К. Роджерс), що допомагають морально-духовному розвитку дошкільнят.

Добираючи художні тексти для читання педагог повинен орієнтуватися в особливостях групи дітей, в змісті інших форм сумісної діяльності з дітьми. Загальновідомо, що межі можливостей уважного слухання художнього тексту дітьми старшої групи коливаються навколо 20 хвилин. Згідно з цим можна виокремлювати в рекомендаційному списку: твори для тривалого читання, які належать здебільшого до великих літературних форм (читають їх частинами); твори для короткого читання – кожен із них (або кілька коротких віршів, оповідань) уміщуються в період 20 хвилин.

А любов до художньої літератури, до книг необхідно виховувати в ранньому дитинстві, щоденно читаючи дитині вголос. Оскільки лавиноподібно росте кількість інформації і знань, то читати дитині вголос сьогодні важливіше, ніж будь – коли. Адже, по-перше, той, хто не читає – не встигає за стрімкими змінами, які відбуваються в

сучасному світі. По-друге, читання оберігає дитину від шкідливого впливу телебачення і комп'ютерів, надмірного захоплення віртуальним світом. По-третє, зв'язок з батьками, зміцнений читанням, дає дитині силу протистояти багатьом спокусам і загрозам стрімкого потоку сучасного життя.

ПОМІРКУЙТЕ

Питання для самоконтролю

1. Які із функцій дитячої літератури Ви вважаєте основними? Чому?
2. У чому сутність художніх творів морально-духовної спрямованості?
3. Як ви розумієте поняття «Морально-ціннісний імператив»?
4. Що, на Вашу думку, знижує, а що підвищує розвивально-навчальний потенціал художньої літератури в дошкільному закладі освіти?
5. Для чого потрібні рекомендаційні списки художньої літератури в дошкільному закладі освіти?
6. Чому до рекомендаційних списків слід включати різножанрові твори, великі художні твори?
7. Які методи в організації читання сприяють морально-духовному вихованню дитини дошкільного віку?
8. Назвіть принципи морально-духовного розвитку дитини дошкільного віку за змістом художніх творів.
9. Назвіть принципи організації читання художніх текстів з метою морально-духовного виховання дітей дошкільного віку.
10. Надайте методичні рекомендації щодо організації читання художніх текстів з метою морально-духовного виховання дітей дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2. МОРАЛЬНО-ЦІННІСНІ ДОМІНАНТИ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ефект виховання засобами літератури – це рефлексія читача (слухача) на зміст художнього твору, його героїв, проблематику, авторський пафос. Вона включає душевну чуйність, співпереживання автору й героям твору, коли їхнє горе й радість сприймаються, як власні. І саме в дитячій літературі, призначеній для найбільш безпосереднього й чуйного читача, це співпереживання є основою формування високих людських морально-духовних якостей.

Найкращі твори світової літератури для дітей несуть величезне морально-духовне навантаження. Віддзеркалення особливостей світосприймання інших народів нашої планети, що передається через фольклорні й авторські казки і вірші, допоможе малюкові ширше пізнати світ, поступово формуватиме системний світогляд, спонукатиме аналізувати прочитане, зіставляти факти й навіть робити власні висновки. Читання дітям творів, які несуть народну мудрість кожного народу сплітається воедино в свідомості дитини. Все це створює міцне підґрунтя для розвитку дитячого світосприймання, на основі якого формуватиметься духовність і моральність. Віддзеркалення особливостей світосприймання далеких для нас народів допоможуть малюкові ширше пізнати світ.

2.1. Фольклор як джерело світової літератури для дітей морально-духовної спрямованості

Фольклор – одна з найтриваліших і всеохоплюючих систем духовного життя народу, тісно пов'язана з народним побутом та літературою, розвивалася за всіх суспільних формацій, у всі історичні епохи. Фольклор узагальнює багатовіковий людський досвід, він є носієм і втіленням народної мудрості, світогляду, ідеалів. У ньому

відбивається національна психологія, національна свідомість народу, це його історія, філософія, мораль, правові закони [62, с. 56]. Фольклор та історія будь-якого народу перебувають у тісному взаємозв'язку. Оскільки фольклор виник за багато століть до того, як розвинулася писемна література в процесі трудової діяльності людини, то протягом століть він виконував важливу функцію – був мовби неписаним підручником з педагогіки.

Одним із провідних і найулюбленіших дітьми жанрів фольклору є казка. **Казки** – це «епічні оповідання героїко-фантастичного, алегоричного або соціально-побутового характеру із своєрідною системою художніх засобів, підпорядкованих героїзації позитивних або сатиричному викриттю негативних образів, часто гротескному зображенню їх взаємодій» [51]. Казки народів світу є справжніми скарбами фольклору найрізноманітніших етносів, які населяють планету. Вони можуть бути близькими до українських казок (наприклад, російські чи білоруські народні казки), і максимально від них далекими (наприклад, японські, африканські або бразильські народні казки). Однак їхній сенс – єдиний: народні казки містять у собі вікову мудрість, традиції та культуру народу.

Казки світового фольклору, коли рідні українські народні уже прочитані, стають для дитини логічним продовженням улюбленої традиції слухати або читати їх, ознайомлюють її з тим величезним і строкатим світом, що лежить поза межами будинку, села чи міста. Коли дитина знайомиться з героями легенд і міфів інших народів, зіштовхується з незвичайним розвитком сюжету, вона інстинктивно всотує отриману інформацію, а мозок маркує її, як приналежну певному етносу. У результаті такої практики казки народів світу дають дитині повну картину культури, вірувань і традицій інших народів.

На відміну від міфу, казка – це твір словесного мистецтва, побудований за певними законами композиції, поезики та стилістики. Перші найпростіші уявлення про те, «що є добрим, а що – поганим» дитина отримує з казок –

спочатку почутих, а потім прочитаних. Яскраві, легкі для запам'ятовування сюжети, прозора композиція, чіткий поділ героїв на добрих і злих, – все це робить казку доступною і привабливою для наймолодших читачів. Зазвичай наймолодшим дошкільнятам читають **народні казки про тварин**, пізніше, коли діти підростають, – **чарівні казки** зі складними поворотами сюжету, з перетвореннями і подорожами, з незмінним щасливим кінцем, перемогою добра над злом, згодом – **побутові казки**, які зазвичай відтворюють суперечності у суспільстві та значно пізніші за своїм походженням.

Існують й інші типи народних казок. Наприклад, **архаїчні казки** – це невеликі епічні твори, близькі до міфів. Їхня подвійна природа ілюструє перехід міфу в казку. Такими є казки американських індіанців, африканських племен, ескімосів, австралійських аборигенів, які вірили в залежність добробуту від духів та богів. Ці казки розповідають про міфічний час першотворення, коли кордони між тим (потоїбічним) і цим світом були прониклі та прозорі. Багато з них пояснюють виникнення тварин, рослин, зірок, місяця, сонця, наприклад: «Дівчина перетворилася на камінь» та «Звідки узявся місяць» (ескімоські казки). Архаїчні казки докладно змальовують ритуали, магичні дії, опис житла, одягу, хатнього начиння, а також містять розповіді про те, як люди добувають їжу, будують житло [51].

Однак не тільки відмінності з українськими сюжетами та героями можна знайти в казках народів світу. Почасти виявляється, що у різних народностей зустрічаються якщо не однакові, то схожі мотиви і герої міфології й казкової творчості. І це непомітно дає дитині розуміння того, що весь світ єдиний у своєму різноманітті, що відмінності лише вкотре свідчать про схожості й вказують на них. Так, наприклад, багато подібних один до одного сюжетів знаходимо у **календарних казках** різних народів. Ці казки – спадкоємниці календарних місяців – відображають календарні обряди та уявлення про природу стародавніх

землеробів, розповідають про походження культурних рослин, пояснюють природні явища. Наприклад, у казці «Золота пшениця» Золота Панна, яка уособлює сонце, віддячуючи за допомогу, подарувала селянинові мішок золотої пшениці. Це ліричний мотив, який пов'язує виникнення пшениці з сонцем. У календарних казках природні явища й стихії завжди уособлені: Мороз, Вітер, Весна, місяці року (російська казка «Як Весна Зиму здолала», болгарська – «Великий Січень, Маленький Січень та бабуся Марта», словацька – «Про дванадцять місяців» у переказі Б. Немцової – стала основою п'єси С. Маршака «Дванадцять місяців»). Уява пращурів малювала місяці року братами різного віку: зимові – найстарші, весняні – наймолодші. Відомо, що зиму асоціювали зі смертю, бо взимку вся природа завмирає, а весну – з молодістю, бо все оживало, буяло, цвіло. Тому й кликати весну мусила молодь, особливо діти [62, с. 66 – 67].

Стосовно того з яких саме творів слід починати ознайомлення дітей з казками народів світу, то тут немає єдиної думки. Можна починати з казок найближчих до України сусідніх країн, основні етноси яких – слов'яни. Однак у цьому випадку буде простежуватися надто велика кількість загальних мотивів. Можна поступово розширювати «казкову географію», читаючи спочатку казки європейських країн (Франції, Італії, Англії), потім азійських і східних (Китаю, Японії, Індії), надалі переходити до більш екзотичних континентів, ознайомлюючи дітей із творчою спадщиною африканських, австралійських народностей, а також жителів Північної і Південної Америки. Можна навпаки – дати дитині можливість самій обирати географію казки. Однак, який би спосіб ми не обрали, можна сказати з упевненістю – різноманітність героїв і декорацій, подій і традицій, які відображаються в казках, позитивно віддзеркаляться на морально-духовному розвитку і світосприйнятті дитини.

У колі читання дітей дошкільного віку поширені казки з вираженими морально-ціннісними імперативами

різних народів світу. Насамперед це казки слов'янських народів, як-от: російські казки: «Вершки та корінці», «Казка про срібне блюдечко і наливне яблучко», «Казка про Івана-Царевича, Жар-Птицю і Сірого вовка» [54]; чеська казка «Золотоволоска»; польська казка «Чудова яблунька»; болгарські казки «Попелюшка», «Хлопчик і зла ведмедиця»; сербська казка «Чому у місяця немає сукні» тощо; казки інших європейських народів: угорська казка «Два жадібних ведмежатка», французька казка «Кізочка і вовк», англійська казка «Казка про трьох поросят», італійська казка «Кошенята» тощо [35]. Читають дітям і казки народів Сходу, Азії та Африки: корейські казки «Шанобливий син», «Ластівка», японські казки «Горобець», «Журавель без пір'я», китайські казки «Жовтий лелека», «Гора Сонця», індійські казки «Тигр, селянин і лисиця», «Бідний тесля», «Рисове Зернятко», арабські казки «Цар та кмітливий крадій», «Кішка та сокіл», єврейські казки «Мисливець і ворона», «Пташник і мудрець», персидські «Принцеса і падишахів син», в'єтнамські «Сватання», непальські «Чарівні чоботи», бірманські «Равлик-хитряк» казки тощо [36]. Проаналізуємо морально-духовну спрямованість деяких із них.

Так, величезний сплав витонченої східної народної мудрості міститься в невеликій арабській казці «Кішка та сокіл». У казці перед дітьми розкривається одне з правил духовного і морального життя – все – і добро, і спричинене зло, – повертається бумерангом до того, хто його здійснив [36, с. 4-8]. Японська казка «Журавель без пір'я» нагадує українську народну казочку «Кривенька качечка», але має яскравий японський колорит. Казка навчає терплячості і слідуванню розумним і добрим застереженням. Досить складні філософські категорії для дошкільнят, однак вони зрозуміють, прочитавши цю казку, що треба бути слухняними й добрими [36, с. 8-14]. Персидська казка «Принцеса і падишахів син» розкриває перед дітьми сутність такого досить складного ще для них поняття, як любов чоловіка й жінки, а афганська казка «Хитрощі» застерігає: брехнею

світ пройдеш, а назад не повернешся [36, с. 17 – 22; с. 14 – 17]. Єврейські народні казки «Мисливець і ворона», «Пташник і мудрець» виводять для дітей моральне правило: «виявляється, старанням та працею можна і підступи долі здолати» [31, с. 9].

Сьогодні чи не найбільшого поширення в світі має англійська мова, а разом з нею і англійські фольклор та література. Зауважимо, що найстаріші форми англійського фольклору, зокрема «Біовульф», так і не стали надбанням дитячого читання. Зате молодші жанри, легко й органічно увійшовши в дитяче читання, пережили своєрідне друге народження. З-поміж цих жанрів насамперед треба виокремити **баладу** (від фр. ballade, провансальського balada – танцювати) – невеликий за розміром ліро-епічний твір фольклорного походження на легендарну чи історичну тему. У баладі зазвичай розповідається про щось виняткове, героїчне, а реальне часто поєднується з фантастичним. Балади співали протягом століть, вони передавалися в усній формі від батька до сина, виконувалися і колективно, і хором, і окремими співаками. Замилювання старовиною, її мораллю, традиціями, поезією, характерне для романтичного художнього мислення, не тільки спрямувало зусилля англійських письменників на збирання старих, але й на створення власних балад (Вальтер Скотт, С. Колрідж, Т. Чаттертон, Р. Бернс, Р. Сауті, О. Уайльд, Р. Кіплінг).

У певному сенсі аналогом англійських народних балад у вихованні таких морально-духовних цінностей, як відданість ідеалам, сміливість, патріотизм, благородство, повага до людини праці є давньогрецькі **міфи** (від грец. *μύθος*, у перекладі з грецької *оповідь, розповідь, казка*), які є розповідями, що пояснюють походження певних речей чи явищ через емоційно-чуттєві образи, і давньоруські **билини** про богатирів (*билина* – народна речитативно-мелодійна епічна пісня соціально-побутового змісту, героїко-патріотичного характеру). У наведеній аналогії такими є, наприклад, міфи про героїв Давньої

Еллади, які значно давніші за часом свого виникнення, давньоруські билини про Іллю Муромця, Добриню Микитича, Олексія Поповича тощо.

Щодо англійських балад, то особливо популярними у колі читання сучасних дошкільнят і молодших школярів є фольклорні балади про Робін Гуда, а саме їхні адаптовані тексти. Баладні сюжети почасти запозичені англійськими народними казками, які побудовано на їхній основі. В англійській мові слово казка звучить як *folktale*, тобто воно споріднене зі словом фольклор. Англійські народні казки були зібрані й записані значно пізніше, ніж, наприклад, українські, російські, німецькі чи французькі. Перші збірники англійських народних казок з'явилися наприкінці XIX століття завдяки **Джозефу Джекобсу** (1854 – 1916) – президенту англійського фольклорного клубу, який їх зібрав і опублікував у двох томах [108].

Англійські народні казки відрізняються від звичних нам українських народних казок. У них інший простір і спосіб побудови, жанрова й сюжетна своєрідність, особливості героїв і персонажів. Жанрова своєрідність англійських народних казок зовнішньо нагадує різновиди українських народних казок, однак, внутрішні відмінності тут є визначальними. Так само як і в українському фольклорі, тут виокремлюються казки про тварин, героїко-чарівні та побутові казки, які вміщують легенди про відьом, велетнів, привидів.

Народна казка пропонує дітям ідеальну модель світу, в якому добро винагороджується, а зло карається. Проте торжество справедливості – не має визначальних позицій. Щоб вона стала можливою, герой повинен активно діяти і проявляти певні людські якості. Однак у кожного народу казка має свої самобутні характеристики. Так, порівняно з героями казок інших народів, у героїв чарівних і побутових англійських народних казок послаблені такі мотиви до дії, як бажання влади і досягнення успіху, перемога над супротивниками або возвеличення над ними, заволодіння багатством, або бажання стати розумнішими. Загалом,

герої англійських казок дещо інертні. Основний мотив – уникнення невдачі. Дотична до системи морально-духовних цінностей, представлених у текстах англійських казок, – у наявності, наприклад, високої моральності героя поруч з його непрактичністю або дурістю. Тобто герой казки може бути людиною доброзичливою, порядною, але непрактичною і не дуже розумною. Досить відомі сьогодні такі англійські народні казки «Містер Майка», «Джек і бобове стебло», «Графова донька», «Над усіма панам пан», «Казка про котячого короля», «Казка про те, як Джек ходив щастя шукати», «Казка про Моллі Ваппі», «Казка про Джека-переможця велетнів» тощо.

Англійські народні казки значною мірою відображають ментальність англійців. Так, у знаменитій англійській казці «The three little pigs» («Троє поросят») добре виявляється ставлення англійців до дому, виражене в приказці: «My house is my castle» («Мій будинок – моя фортеця»). А в оригінальному віршованому зачині цієї казки спостерігаємо і характерну англійцям ексцентричність [109]. Ексцентризм – це найяскравіша і самобутня національна риса поезики англійської казки. Ексцентризм – це передусім образна властивість національного мислення, це сама Англія, втілена в незабутніх художніх образах. Англійці вважаються допитливими людьми, які люблять факти. Тому й казкові сюжети в них сповнені фактів і деталей, а іноді вся казка будується на самих фактах і описі ситуації. Зрідка в англійських казках зустрічаються несподівані повороти сюжету й емоційні моменти. Навіть чарівні казки зазвичай читаються, як розповіді з життя звичайних людей, оскільки все описано так детально, ніби відбувається в реальності. Часто казки у англійців не зовсім чарівні, а швидше просто сумні повчальні історії, в яких головний герой подорожує світом і спостерігає за якимись подіями. Деякі казкові історії англійців закінчуються сумно і навіть жорстоко. Наприклад, у кінцівці народної казки «Fairy Ointment» («Чарівна мазь») головну героїню так вдарив біс, що вона перестала бачити на

одне око [108]. У кінцівках англійських народних казок спостерігається менше повчальних моментів порівняно з українськими або російськими народними казками.

Щодо малих форм англійського фольклору, то найцікавішими є **лімерики** – короткі вірші гумористичного змісту з обіграванням абсурду [59]. Корені жанру лімериків слід шукати в народному фольклорі Великої Британії. За однією із версій джерелом походження лімериків вважають невеличке ірландське місто Лімерик, де ці вірші виконувалися, як застільні святкові пісні. Вперше лімерики опубліковано наприкінці XVII століття у п'ятому розділі збірки англійських народних віршів, лічилок і пісеньок для дітей «Рими матінки Гуски».

Зазначимо, що у всіх англомовних країнах знають напам'ять ці римування та пісні, наповнені чудовою нісенітницею. Із збірки віршів Матінки Гуски взяті образи Шалтая-Болтая, Єдинорога і Лева, які обіграються в казковій повісті «Аліса в Країні Чудес» Льюїса Керролла. Матінка Гуска – це уявлюваний автор дитячих пісеньок і віршиків, і водночас персонаж європейської і американської дитячої літератури, зокрема віршиків, пісеньок, лічилок. З віршиками матінки Гуски дітей можна знайти з наймолодшого віку («Дім, що збудував собі Джек», «Шалтай-Болтай», «Робин-бобин»). Англійські дитячі пісеньки, віршики і лічилки стали відомі насамперед завдяки перекладам Самуїла Маршака і Корнія Чуковського. Хоча перекладені вони дуже по-різному. Почасти, навіть зустрічається твердження, що це взагалі не переклади, а «вірші за мотивами». А переклади одного і того самого вірша у різних поетів дуже відрізняються. В Україні відомі переклади англійської поезії для дітей Олександра Мокровольського.

Форма лімериків строго визначена: вони складаються з п'яти рядків. П'ятирядкова віршована форма класичного лімерика будується за схемою ААВВ. Перший рядок римується з другим і п'ятим, а третій з четвертим. Переважає розмір анапест, а кількість складів у першому, другому й

п'ятому рядках на три склади більша, ніж у третьому й четвертому.

There was an old man with a beard
Who said, «It is just as I feared:
Two owls and a hen,
Four larks and a wren
Have all built their nests in my beard!»... [107].
Так я й знав! – скрикнув дід з бородою.

– Борода мені стала бідою!
В ній усяка пташва – Кубла, гнізда звива
– Порядкує мені бородою! (пер. О. Мокровольського).

Проте система римування може бути порушена, як і кількість стоп у віршованому рядку, оскільки головним у лімеріку є розкута інтонаційно-синтаксична структура:

There was an Old Lady of Chertsey,
Who made a remarkable curtsy:
She twirled round and round, till she sank underground,
Which distressed all the people of Chertsey... [107].

Ну й вітається тітонька з Чертсі!
Як зустріне кого (слово честі!)
– Раз на місці крутнеться та й у землю вженеться...
От і сердяться люди у Чертсі... (пер. О. Мокровольського).

З кінця XIX століття лімерики стали відомими скрізь. Передусім завдяки англійському поету **Едварду Ліру** (1812 – 1888), який використовував форму народного лімерика в поезії нонсенсу [107].

Загалом початок і друга половина XIX століття стала періодом бурхливого розвитку досліджень з фольклору, зокрема дитячого фольклору по всій Європі. Це стосується також усієї художньої літератури, зокрема дитячої літератури, яка в той період почала активно розвиватись

і виокремлюватися в окрему галузь літератури. У перші два десятиліття ХІХ століття майже в усіх країнах Європи здійснюються нові відкриття своєї національної історії, старовини, народних звичаїв, пісень, казок, обрядів. Особливу увагу дослідників привертали народні казки, які внаслідок літературної обробки ставали казками фольклористичними. **Фольклористична казка** – це різновид авторської казки, запис певного існуючого в усній формі варіанту фольклорної казки, який зроблено з метою збереження і популяризації даного сюжету першими збирачами фольклору [48].

Так, в Німеччині ще в епоху романтизму були опубліковані збірки народних пісень і казок. Визначне місце у цьому процесі посіли **Брати Грімм - Якоб** (1785 – 1863) і **Вільгельм** (1786 – 1859). Казки, зібрані й видані ними, здобули світову популярність [34]. Найвідоміші казки братів Грімм: «Хлопчик-Мізинчик», «Білосніжка і семеро гномів», «Спляча красуня», «Рапунцель» «Червоний капелюшок», «Попелюшка», «Кішка й мишка в дружбі», «Заєць і їжак», «Вовк і семеро козенят», «Бременські вуличні музиканти», «Шість лебедів», «Шестеро увесь світ обійдуть», «Гензель і Гретель», «Три ледарі», «Розумна Ельза», «Дурень Ганс», «Семеро хоробрих», «Старий дід і внучок», «Невдячний син», «Розумна дочка селянська» тощо. Брати Грімм увели в літературний обіг багато народних сюжетів, з-поміж яких казки про тварин («Бременські музиканти», «Заєць і їжак», «Корольок», «Дружба кішки і мишки», «Вовк і семеро козенят», «Бугай та одуд», «Камбала», «Сова», «Пес і горобець», «Вовк і лис», «Весілля пані лисиці», «Лис і пані кума», «Лис і гуси», «Лис і кінь», «Лис і кішка»), і чарівні казки («Горщик каші», «Бабуся метелиця», «Маленькі чоловічки», «Молодий велетень», «Біла змія», «Король-жабеня або Залізний Генріх», «Хлопчик-мізинчик», «Білосніжка і сім гномів», «Соломинка, вугілля і боб», «Хоробрий кравчик», «Три брати», «Біляночка та Зоряночка», «Король Дроздовик», «Лінивий Гейнц», «Три щасливця», «Пані Метелиця», «Семеро сміливців») тощо.

Зауважимо, що деякі казки, літературно опрацьовані братами Грімм, несуть у собі відбиток язичеського світобачення, заснованого на відплаті («Ослик»), або ж піддавались змінам під впливом християнства, де в сюжеті злодіям прощають покарання («Гусятниця», «12 братів», «Одноочка, Двоочка й Триочка»); у них багато жорстоких деталей («Хлопчик-мізинчик», «Гензель і Гретель»); деякі казки, зібрані фольклористами, взагалі не бажано читати дітям дошкільного віку («Наречений-канібал», «Синя борода», «Ялівцеве дерево», «Бідний хлопчик у могилі»). Однак більшість казок авторів – мудрі й повчальні. Так, наприклад, казка «Жива вода» залучає дитину до думки, що чистота помислів, чемність, шляхетність і чесність приводять врешті-решт до перемоги. Натомість, зарозумілість, показне бажання прийти на допомогу, коли те, що кажеш і те, що думаєш не співпадають – зрештою ведуть до безславного кінця. Дошкільнята з радістю слухають і «Бременських музикантів» та «Золоту гуску», «Біляночку та Зоряночку», і «Горщик каші», «Пані Метелицю», і «Білосніжку та семеро гномів». Виведені славетними німецькими фольклористами позитивні герої цих чудових казок, стають для дітей дошкільного віку уособленням і прикладом прекрасних людських чеснот і гарної поведінки.

Отже, взятий у сукупності всього національного розмаїття фольклор різних народів створив те, що можна назвати «усною літературою» (О. Толстой). Фольклор кожного окремого народу становить його духовний кодекс і зміцнює його моральний образ, є його родовим корінням, історичною пам'яттю, святковими шатами його душі. Соціально-художня цінність фольклору підкреслює і його педагогічну цінність, зокрема у морально-духовному вихованні дітей дошкільного віку.

ПОМІРКУЙТЕ

Питання для самоконтролю

1. Як Ви розумієте сенс світового фольклору у вихованні дітей?
2. У чому полягає відмінність народної казки від міфу?
3. Які є види казок у світовому фольклорі?
4. Які з представлених у цьому розділі видів казок найближчі до міфів?
5. Поміркуйте і наведіть приклади різного виду казок українського фольклору і фольклору інших країн світу.
6. Яка тенденція з'явилась у світовому літературному процесі наприкінці XVIII – початку XIX століття? З яким літературним стилем вона була пов'язана?
7. У чому відмінність між народною казкою та казкою фольклористичною?
8. Назвіть відомих збирачів народних казок, які представлені в цьому параграфі.
9. Які з казок Братів Грімм Ви б прочитали дітям дошкільного віку? У чому саме виявляється виховний потенціал казок, які Ви обрали?
10. За яким принципом Ви б розпочали ознайомлення дітей з казками народів світу?
11. Наведіть приклади казок з вираженими морально-ціннісними імперативами різних народів світу. Проаналізуйте їх.
12. Які інші жанри світового фольклору, окрім казок, стали надбанням дитячого читання?
13. Поміркуйте над спільним і відмінним міфів, балад, билин.
14. Чим відрізняються англійські народні казки від українських народних казок?
15. Яка найяскравіша і самобутня національна риса поезики англійської казки?
16. Наведіть приклади звичних морально-ціннісних імперативів, представлених в англійських народних казках.

17. Які відомі образи зі збірки віршів та пісень Матінки Гуски були обіграні в світовій літературі?

18. Дайте визначення лімерика. Яке його походження? Які особливості лімериків?

2.2. Художні твори світової літератури морально – духовної спрямованості

В європейській літературі існує давня і яскрава традиція авторської казки, що склалася впродовж XIX століття в творчості Людвіга Йоганна Тіка, Фрідріха Новалиса, Ернста Теодора Амадея Гофмана, Вільгельма Гауфа, Ганса Християна Андерсена, Олександра Пушкіна, Володимира Даля, Павла Бажова, Сакаріаса Топелиуса, Льюїса Керролла, Едгара Алана По, Оскара Уайльда і продовжена в XX столітті Сельмою Лагерлеф, Морісом Метерлінком, Аланом Олександром Милном, Редьярдом Кіплінгом, Річардом Хагсом, Джоном Рональдом Руелом Толкієном, Антуаном де Сент-Екзюпері, Астрід Ліндгрєн, Туве Янссон, Джанні Родарі, Отфрідом Пройслером, Сергієм Козловим і багатьма іншими письменниками.

Авторська, або літературна казка – особливий різновид казкового жанру, створений фантазією письменника. За визначенням української дослідниці Г. Довженюк, літературна казка, – це авторський, художній, прозаїчний або віршований твір, заснований або на фольклорних джерелах, або цілком оригінальний; твір переважно фантастичний, чародійний, що змальовує неймовірні пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв і, в окремих випадках, орієнтований на дітей; твір, в якому неймовірне чудо відіграє роль сюжетотворного фактора, служить вихідною основою характеристики персонажів [28, с. 234]. Авторська казка для дітей успадковує з фольклору чіткий поділ героїв на позитивних і негативних. Тут дитина продовжує знаходити для себе нові приклади для наслідування.образи героїв в авторських творах – вже не типажі народних казок, а складні

характери, та й сюжети не зводяться до традиційних схем. Тому й система цінностей читача стає складнішою і багатшою, оцінки – менш категоричними, а уявлення про людину – багатогранними.

Дитинство дошкільнят не уявляється без читання фольклористичних казок Шарля Перо і братів Грімм, неймовірно глибоких казок Г. Х. Андерсена, віршованих казок О. Пушкіна тощо. Коло читання сучасних українських дітей складно уявити також без казок Д. Біссета, Е. Гофмана, В. Гауфа, Дж. Р. Кіплінга, Л. Керролла, А. Мілна, С. Лагерлеф, А. Ліндгрена, Дж. Родарі, О. Пройслера та інших талановитих авторів світової літератури для дітей. Казки сучасних авторів зарубіжної літератури для дітей (Ютта Бауер, Кітті Краутер Ютта Лангройтер, Аньєс де Лестрад, Кейт Ді Камілло, Дебі Пліорі тощо) спрямовані не лише на морально-духовне виховання дитини, а й звертаються до душі дорослої людини.

Відтак, проаналізуємо авторські казки світової літератури, які є обов'язковими для читання сучасним дітям дошкільного віку, зокрема з метою їхнього морально-духовного виховання.

Казки європейських авторів

Данія. Одне з найвизначніших місць у світі казки посідає данець **Ганс Християн Андерсен** (1805 – 1875). Його казки мають величезний морально-духовний потенціал, вони просякнуті непереможною силою християнської любові. Навіть найсумніші й трагічні з них володіють дивовижною властивістю дарувати надію й лікувати душу. Прекрасні казки великого данця сприяють розвитку естетичних почуттів у дошкільнят, без яких неможливе благородство душі, сердечна чуйність до людського нещастя, горя, страждань. Завдяки казкам Андерсена діти пізнають світ не лише розумом, а й серцем. І завдяки такому пізнанню, висловлюють своє ставлення до добра і зла. Однак, чи читати дитині дошкільного віку такі, казки як, наприклад, «Дівчинка з сірниками» або «Дівчинка, що наступила на хліб», батьки й педагоги

повинні вирішувати самостійно, враховуючи вік і емоційність дитини [1, с. 59].

Німеччина. Особливе місце у світі авторської казки посідає німецький письменник, новеліст **Вільгельм Гауф** (1802 – 1827). Неповторний стиль його казок («Каліф-Лелека», «Маленький мук», «Казка про удаваного принца», «Карлик – ніс», «Холодне серце») вирізняється тонким розкриттям внутрішнього світу казкових героїв, вірою у торжество справедливості. Читати їх потрібно дитині не для присипляння або веселощів, а для роздумів.

Переказ казки «Лускунчик і Мишачий Король» відомого німецького письменника **Ернста Теодора Гофмана** (1776 – 1822) доступний розумінню більшості дошкільнят. Однак, іноді, дошкільнята старшого віку разом з батьками здатні осягнути й оригінальний переклад прекрасної казки. Гофман підносить і дітям, і дорослим уроки добра, розуміння, милосердя, мужності й самовідданості. Саме такими є герої «Лускунчика».

Інший німецький письменник, **Отфрід Пройслер** (1923 – 2013) – автор казок «Маленька Баба-Яга», «Маленький привид», «Гном Хербі і лісовик», «Як спіймати розбійника», «Розбійник Хотценплотц і кришталева куля», «Маленький водяний», має у своєму творчому доробку коротеньку казку-притчу – «Казка про Єдинорога». Однак, у ній порушено досить складні теми, які можна спробувати обговорювати з дітьми старшого дошкільного віку, як-от: що таке справжнє багатство; у чому цінність абстрактної краси, яку не можна ні помацати, ні забрати з собою; що взагалі може означати зустріч з єдинорогом для людини і хто з героїв врешті-решт знайшов щастя. Це мудра притча про вибір, важке шукання щастя й істинне багатство [63, с. 106].

Книжки-картинки сучасної німецької письменниці **Ютти Бауер** (1955) полюбилися і дітям, і дорослим. Так, казка «Сельма» доступно пояснює дітям просту істину, що жити тут і тепер, не поспішаючи насолоджуватись повсякденними радощами, – відмінна протидія життю,

сповненому споживацьких перегонів. А казка «Одного разу мама мене лаяла» – хороше нагадування про те, що мама робить помилки, мама виправляє помилки і мама вчиться їх не здійснювати. Ця добра й мудра книжка про любов, розуміння й повагу призначена і для дітей, і для дорослих [6, с.].

Казка іншої сучасної німецької письменниці **Ютти Лангройтер** (1944) «А вдома краще!» – це ніжна розповідь про батьківську любов, про те, що навіть найкращі друзі і веселі ігри не замінять маминої ласки [63, с. 35].

Бельгія. Дітям старшого дошкільного віку буде цікавою казка – переказ філософської преси-притчі «Синій птах» бельгійського письменника **Моріса Метерлінка** (1862 – 1949) [57, с.]. Книжка-картинка сучасної бельгійської письменниці **Кітті Краутер** (1970) «Джек и Джим» розповідає, що саме завдяки любові до книг чайки приймають чорного дрозда Джека у своє коло. Спільне читання цієї історії великої дружби у картинках може стати також дієвим засобом проти упередженості й ворожнечі.

Польща. Видатна польська письменниця **Марія Конопницька** (1842 – 1910) вперше сформулювала думку про те, що дидактизм, під якими б масками він не ховався, не відповідає духовним потребам маленького читача. М. Конопницька створила дитячу лірику, яка відрізнялася від дидактичних віршів тим, що на перше місце у ній вийшли настрої, емоції та естетичні враження, а не повчання. Їй вдалося знайти гармонію між художнім і виховним змістом. Письменниця пробуджувала в юних читачів найкращі почуття, звертаючись до їхніх уяви й фантазії [24, с. 8]. Казкова повість Марії Конопницької про дівчинку-сирітку і добродушних гномиків-краснолюdekів («Про краснолюdekів та сирітку Марисю») – це вивірена багатьма поколіннями маленьких читачів класика дитячої літератури. Ось як чудово описала гномів Марія Конопницька: *«Самі ж вони народець дрібнуватий: побачить гномик селянський чобіт, зупиниться, роззявить*

рота і дивується, думає — вежа. Заблукає в курник і запитує: «Це що за місто таке і чи далеко до застави?». У пивний кухоль звалиться — і ну верещати: «Рятуйте! У криницю впав!». От яка дрібнота! Зате носи у гномів знатні». Тому, напевно, вони у Вроцлаві й прижилися — рознюхали, де на Землі жити по-справжньому добре» [46, с. 15]. Книга насичена релігійними мотивами, вчить доброти й милосердя.

У веселих і повчальних повістях-казках («Академія пана Ляпки», «Мандри пана Ляпки», «Тріумф пана Ляпки») відомого польського письменника **Яна Бжехви** (1898 – 1966) збуваються дитячі мрії. В них автор абсолютно ненав'язливо створює безмежний чарівний всесвіт, де кожний читач може стати його частиною [8; 9; 10].

Італія. Талановиті казки італійця **Джанні Родарі** (1920 – 1980) перенесуть маленьких читачів в сонячну Італію, розширять дитяче світосприйняття, стимулюватимуть фантазію, яка за глибоким переконанням Джанні Родарі є життєво необхідною для кожної людини [76]. Так само вірші Джанні Родарі для дітей сповнені глибокої віри в людину, здатну перетворити світ на радісний і веселий. Використовуючи несподівану поетичну асоціацію, Родарі розкриває значне в повсякденному, і прищеплює дітям повагу до людей праці, розповідаючи їм, наприклад, «якого кольору ремесла».

Франція. Коли ми говоримо про французьку казку для дітей, то передусім згадуємо загальновідомі казки славетного **Шарля Перро** (1628 – 1703). Поза часом і поза віковими обмеженнями знаходиться і геніальна казка **Антуана де Сент-Екзюпері** «Маленький принц». У дитинстві її треба прочитати, щоби запам'ятати маленького принца, а в дорослому віці – щоб не губити свою душу і пам'ятати дитину в собі. Казка назавжди вкарбує в пам'ять слова про любов до себе і навколишнього світу: «Є таке тверде правило. Встав уранці, вмився, привів себе до ладу – відразу ж приведи до ладу свою планету» [30, с. 24].

Нехитрі, але цікаві, повчальні й дивовижно добрі казки французької письменниці **Женев'єви Юр'є** (1927): «Свято повного місяця», «Урок малювання», «Щасливого Різдва!», «Хитрий Лис» тощо, – мають прості, зрозумілі дітям сюжети, які водночас не віддають примітивізмом і банальністю, мораль казок доступна дитині [63, с. 104].

Оригінальною є казка сучасної французької письменниці **Аньєс де Лестрад** (1964) «Фабрика слів». У ній описано країну, де слова виготовляються на заводах і потім продаються. Щоб сказати слово, людина повинна спочатку купити його, а потім проковтнути. Багатії можуть дозволити собі купити будь-які слова, найкрасивіші й звучні. Але чи так важлива кількість слів, щоб дати зрозуміти людині, що ти її любиш? А чи можна висловити свої почуття за допомогою слів «вишня», «пил» і «стілець»? У цій країні дорослі втрачають слова, а діти ловлять їх сочками та потім складають у свої скарбнички. До кожного слова діти ставляться як до маленької коштовності. Книга підходить для сімейного читання [63, с. 104].

Австрія. Повість австрійської письменниці **Міри Лобе** (1913 – 1995) «Бабуся на яблуні» пропагує доброту, чуйність, сімейні цінності, дружбу й розповідає про хлопчика Андреаса, який вимріяв собі найкращу в світі бабуся. Ця історія дитячої гри та дитячої фантазії поступово розгортається в непростій за змістом і прекрасній за настроєм розповіді про взаємини люблячого й самотнього дорослого і небайдужої до нього дитини. Одна з важливих і цікавих проблем, описаних у книзі, це причини і мотиви, з яких дитина або дорослий вигадують собі друзів, віддаючи перевагу уявному другові, ніж живій реальній людині [63].

Швеція. Надзвичайно цікавим для дошкільнят стане читання їм казки шведської письменниці **Сельми Лагерлеф** (1858 – 1940) «Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми» [42]. Це та книга, яку неодмінно треба прочитати у дитинстві і, подорослішавши, не розплескати почуття казковості, зачарованості і захвату від дивовиж-

них пригод Нільса. Особливо важливим є читання цієї казки непосидючим і задиристим хлопчикам, які у ній пізнають себе, а значить і відкриють своє добре серце.

Шведська письменниця **Астрід Ліндгрєн** (1907 – 2002), автор всесвітньо відомих творів: «Карлсон, який живе на даху», тетралогії про Пєппі Довгапанчоха, «Еміль з Леннеберги» тощо гостро відчуває беззахисність дитини у світі дорослих. Є діти сильні, а є слабкі, останнім особливо нелегко, будь-який житейський розлад сприймається ними, як катастрофа. Таким дітям особливо потрібна казка, вона не тільки дає їм рятівну можливість сховатися в уявному світі, але й підтримує їхню віру в себе, дозволяє за допомогою фантазії впоратися із самотністю й страхом [63, с. 103]. Малюк – це символ дитини, якою був кожний з нас, а Пєппі – це символ дитини, на яку ми мріяли бути схожими. Кожний повинен почути ці історії у дошкільному віці. У Астрід Ліндгрєн є також низка оригінальних казочок для дівчаток 3-5 років: «Принцеса, яка не бажала грати в ляльки», «Ельфа і носова хустинка», «Мірабель», «Весела зозуля», «Петер и Петра».

Одна з найвідоміших казкових повістей для дітей шведського письменника **Яна Улофа Екхольма** (1931) «Тутта Карлссон Перша і єдина, Людвіг Чотирнадцятий та інші» (в оригіналі «*Hurra for Ludvig Lurifax*») («Ура, Людвігу Хитрому!») розповідає про пригоди доброго й чесного лисенятка Людвіга Чотирнадцятого та його подруги, розумної і вихованої дівчинки – курчатка Тутти Карлссон [63, с. 104].

Норвегія. У книгах із серії «Бабуся і восьмеро дітей» норвезької письменниці **Анне-Катрін Вєстлі** (1920 – 2008) і діти, і дорослі побачать приклад життя простої і дружної сім'ї. Ці книги навчають дітей добру, прощенню, стійкості, взаєморозумінню, згуртованості й спокійному ставленню до побутових труднощів, які подекуди виникають. Легко і з гумором їм підносять уроки життя, цінування усього хорошого, що є в ньому. Адже, інколи, сучасним дітям не завадить дізнатися про те, що щастя – це не матеріальний

достаток і безліч чудових іграшок. Це щось інше. Те, що в душі і завжди з тобою [19].

Голландія. Читання книг із серії «Саша і Маша» голландської письменниці **Анні Шмідт** (1911 – 1995) є своєрідним чинником зближення між батьками й дітьми [63].

Казки російських авторів. Величений виховний потенціал і вишукану естетику несуть у собі віршовані казки О. Пушкіна, В. Жуковського, П. Єршова. Так, казки геніального російського поета **Олександра Пушкіна** (1799 – 1837) захоплюють розум маленьких читачів, закладають в них перші неусвідомлені паростки досить складних морально-духовних понять. Але першим тут, на наш погляд, є естетичне милування красою текстів, яку вже здатні осягнути дошкільнята старшого віку. Казки О. Пушкіна є безцінними щодо відчуття мовної естетики російської мови, народного духу. Тут все змальовано просто, в дусі народних понять про мораль; їм властивий гуманізм, пошана до людей, прагнення до волі й щастя, оптимізм, віра в перемогу світлих сил і почуттів над темрявою. Створюючи образи казкових героїв, поет досліджував природу людини, шукав в ній те, що залишається вічним і незмінним у всі часи, на чому тримається світ і людина. Важко переоцінити значення творів О. Пушкіна для особистості, яка формується: вони відкривають маленькому читачеві величезний світ людських думок, почуттів, переживань, долучають її до загальнолюдських культурних цінностей і багатства рідної мови. Анна Ахматова у статті «Пушкін і діти» писала: «Вірші Пушкіна дарували дітям російську мову в найдосконалішій її пишноті, мову, яку вони, можливо, ніколи більше не почують і на якій не будуть розмовляти, але яка все одно буде при них як вічна коштовність» [2].

Добро і справедливість завжди торжествують над злом у чарівних казках **Василя Жуковського** (1783 – 1852). Любов, дружба, пошуки щастя – основні мотиви його казок («Казка про царя Берендея, і сина його Івана-царе-

вича, про хитрощі Коцюя Безсмертного і про премудрості Марії-царівни, Кощеєвої доньки», «Війна мишей і жаб», «Спляча царівна», «Казка про Івана-царевича і Сірого Вовка», «Хлопчик з мізинчик», «Тюльпанове дерево») [83].

Природну красу людяності відчув і втілив в образах казки «Горбоконики» **Петро Єршов** (1815 – 1869). Ця казка навчає дітей мудрості та моральності, які присутні навіть у її образності, звучності, живописній соковитості усного народного мистецтва, народного театру з його пластичністю, символічною глибиною і влучністю [83].

Загалом класика російської література багата на авторські казки, які так чи інакше спрямовані на морально-духовне виховання дітей. З-поміж них виокремимо також казки С. Аксакова, П. Бажова, М. Вагнера, В. Гаршина, В. Даля, Д. Мамина-Сибіряка, В. Одоевського, Антонія Погорельського, Л. Толстого та ін.

Так, казка **Антонія Погорельського** (1787 – 1836) «Чорна Курка, або Підземні жителі» буде цікавою і сучасним дітям, які прагнуть до таємничості. Однак, в ній розповідається не лише про чудеса, які відбуваються з героями, а й про чесність, безкорисливість, про віру у добро і, звичайно, про дружбу й зраду. На думку А. Єфремова, «Чорна курка» дає початок «літературі совісті» [32, с. 183–196].

Побудовані переважно на основі традиційних народних сюжетів, казки **Володимира Даля** (1801 – 1872) «Дівчинка Снігуронька», «Журавель і чапля», «Лисиця і ведмідь», «Війна грибів з ягодами», «У тебе власний розум» тощо формують у дітей такі моральні якості і духовні цінності, як благородство, любов, краса, доброта, милосердя, працьовитість, щедрість, розсудливість, вірність даному слову.

Головна думка казки **Володимира Одоевського** (1804 – 1869) «Містечко в табакерці», полягає в тому, що все у світі рухається, все взаємопов'язане одне з одним. Автор доносить цю думку до дітей через образ «містечка в табакерці», яке виявляється своєрідною мікромоделлю світу.

Інша казка В. Одоєвського «Мороз Іванович» підводить дітей до усвідомлення того, що лінь, грубість, легковажність – негативні якості, з якими слід боротися.

Лев Толстой (1828 – 1910), переймаючись проблемами морального виховання і духовного зростання дітей, написав низку коротких, але повчальних прозових казок, просту мудрість яких вже здатні осягнути діти дошкільного віку.

Алегорія «Оленчихиних казок» **Дмитра Мамина-Сибіряка** (1852 – 1912) пов'язана з перенесенням соціальних явищ і морально-духовних проблем у світ птахів, звірів, риб.

Сповнена життєлюбства й гумору казка **Всеволода Гаршина** (1855 – 1888) «Жабка-мандрівниця» водночас повчає: той, хто вважає себе найрозумнішим, та ще й любить про це всім розповідати, обов'язково буде покараний за хвастощі [83, с. 103].

До класики казок, які торкаються морально-етичних і духовних проблем, увійшли також казки для дітей відомих письменників ХХ століття.

Любов і повага до природи – частина духовної культури особистості. Втрата поваги до природи веде до втрати моральності в людині. Цю думку неодноразово стверджували у своїх творах російські письменники **М. Пришвін** (1873 – 1954), **В. Біанкі** (1894 – 1959), **К. Паустовський** (1892 – 1968). Особливо полюбилися дітям дошкільного віку казки В. Біанкі («Лісові розвідники», «Пригоди мурашки», «Чий ніс кращий?», «Голубенькі жабки», «Синичкин календар», «Лісові будиночки», «Мишеня Пік»), які навчають доброті й любові до братів наших менших, піклуванню і милосердю до тих з них, хто потрапив у біду [83].

Віршовані казки **Корнія Чуковського** (1882 – 1969): «Мойдодир», «Тараканище», «Муха-Цокотуха», «Айболить» (за мотивами казки Х'ю (Джона) Лофтінга про лікаря Джона Дулітла), «Телефон», «Плутанина», «Федорине горе» тощо, які вже давно стали «невід'ємним атрибутом

дитинства» кожного нового покоління дітей – не просто цікаві історії для маленьких дітей, а і спосіб пізнання світу. Це унікальний цілісний світ, який «є своєрідною моделлю Всесвіту» (Є. Неєлов) [68, с. 53 – 70]. Літературознавці відзначають унікальну рису казкового світу, створеного К. Чуковським, – «принцип кінематографічності» (М. Петровский) [73], який використовується для організації художнього простору і максимально наближує текст до дитячого сприйняття [Там само]. Цей принцип проявляється у тому, що фрагменти тексту слідує один за одним у такій послідовності, як це могло б бути при монтажі.

Олексій Толстой (1883–1945) в образі головного героя своєї блискучої казкової повісті «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» втілює найсимпатичніші йому людські якості. Так, довгий ніс, який задержує стирчить у Буратіно ніби дзвіночок, який закликає дітей ніколи не вішати носа [88, с. 25]. Простим «Сорочим казкам» О. Толстого, легким для сприйняття навіть молодших дошкільнят також властиве філософське підґрунтя. Так, наприклад, казка «Сорока» ненав'язливо навчає тому, що ставитись до інших треба так, як ти хочеш, щоб ставились до тебе, і що все у світі підлягає певним закономірностям: добро народжує добро і навпаки, жадність породжує жадність. Загалом, у книзі розкривається своєрідна чарівність дитячого спілкування з природою, світом звірів і птахів, рослин та іграшок – все, що було предметом зачарованого і зосередженого спостереження та переживання у ранньому дитинстві [83, с. 2].

Казкова повість **Олександра Волкова** (1891 – 1977) «Чарівник Смарагдового міста» (за мотивами казкової повісті «Країна Оз» Баума Лімана Френка) навчає дошкільнят передусім тому, що дружба, взаємодопомога і взаємовиручка відіграють велику роль у житті кожної людини. Адже друзям (Еллі, Тотошці, солом'яному Опудалу, Залізному Дроворубові, Лякливому Левові) у казці вдалося досягти бажаного саме завдяки цьому [21].

Сюжети невігядливих, зрозумілих наймолодшим дошкільнятам казок **Володимира Сутеева** (1903 – 1993) «Під грибом», «Три кошенятка», «Курча і каченя», «Різні колеса», «Хто сказав «няв»?», «Мішок яблук» вирізняються жвавистістю, дотепністю, простотою, доступністю й почуттям гумору. Кожна з казок несе в собі світло й добро, навчає справжній дружбі, засуджує боягузтво, жадібність і хвастощі. Казки В. Сутеева легко і ненав'язливо надають малюкам перші уроки доброти, любові до природи, боротьби зі злом, здатні пояснити їм прості істини, показати, де правда, а де брехня. Майже кожне речення його казок супроводжувалося яскравою авторською ілюстрацією [53].

Герої добрих історій **Геннадія Циферова** (1930 – 1972) завжди прийдуть на допомогу один одному. Ведмедик і курчатко, слоненя і ослик – всі вони самовіддані, хоробрі, допитливі, дбайливі й добрі; вони піклуються одне про одного, своїм прикладом виховуючи маленьких читачів – дітей дошкільного віку. Маленьке курчатко, пізнаючи світ, знаходить собі друга гусеницю («Курчатко»). Ведмедик вирішив завести щоденник і записувати в нього, що цікавого з ним відбувалося за день («Щоденник ведмедика»). Жабенятко дуже хоче вирости великим («Про дивака жабенятка»). Твори для дітей Г. Циферова смішні й водночас трохи сумні. Вони навчають дітей ніжно й обережно ставитися до прекрасного. А прекрасними можуть бути навіть найзвичайніші речі, якщо поглянути на них по-новому. Так, з перших рядків казки «Паровозик із Ромашкова», розумієш, що сьогодні вже так не пишуть. Герої сучасних казок не вибачаються (коли того вимагає сюжет) такими забутими і шляхетними словами «честное благородное слово», як це робить паровозик із Ромашкова Г. Циферова. Образ Паровозика-дивака викликає величезну симпатію. З такими творами слід знайомити дітей ще до захращення їх моральної пам'яті й естетичного смаку динамічною агресивністю сучасних мультфільмів. Казки Геннадія Циферова «Паровозик із

Ромашкова», «Слоненя», «Хто кого добріший», «Як стати великим», «Ах, ах» та ін. зовні прості, однак вони розповідають про вічні цінності - про дружбу, красу світу, шляхетне ставлення до природи [53].

Чудові дитячі книжки **Михайла Пляцковського** (1935 – 1991) «Сонечко на пам'ять», «Ромашки в січні», «Найцікавіше слово», «Сердитий дог Буль», «Казка про перевернуту черепаху», «Щасливий день» пронизані добротою, щирістю, теплом і тому дуже полюбилися різним поколінням дітей [53].

Казки **Едуарда Успенського** (1937) вчать добру, любові до навколишнього світу і спонукають дітей творити добро («Школа клоунів», «Простоквашино», «Крокодил Гена, Чебурашка та інші», «Гарантійні чоловічки», «Вниз чарівною рікою», «По Віру і Анфісу», «Страшний пан Ау» (переклад казки «Дядечко Ау» фінського письменника Ханну Мякеля) [96; 97].

Особливим духовним і моральним смислом насичені казки **Сергія Козлова** (1939 – 2010). Його казки не містять неймовірних чудес і пригод. Навіть у назвах відчувається реальне життя: «Звуки і голоси», «В рідному лісі», «Ми будемо приходити й дихати», – вони не мають ні початку, ні кінця. Ці історії, як короткий фільм талановитого художника, вихоплені романтиком з дитячих фантазій: *«И Медвежонку представилось, как они с Ежиком сидят ночью под звездами у реки, варят чай в чайнике, слушают, как плещется рыба в воде, и чайник сперва урчит, а потом клокочет, и звезды падают прямо в траву и, большие, теплые, шевелятся у ног»* [45, с.].

Одна з характерних особливостей казок С. Козлова – переважання ліричного змісту й послаблення сюжетної лінії. У казці «Осіння риболовля» Їжачок і Ведмедик (улюблені авторські персонажі) пішли на осінню рибалку. А замість риби вони виловлюють із води то місяць, то зірки, то сонце. *«Кругом было тихо, хорошо, и последние листья, как маленькие кораблики, медленно плыли по реке...»* – така кінцівка цієї милої казки [45]. Простими словами

письменник розмовляє з дітьми про складні почуття: «Было столько синевы, столько огненных листьев, столько солнца, что к вечеру Медвежонок заплакал» [45]. А в казці «Остання пісня трави» автор не побоявся показати дітям тендітність життя: «И сосновые иголки, и еловые шишки, и даже паутина, забытая пауком, – все распрямились и затянули изо всех сил осеннюю песню травь» [45].

Найвідоміші твори С. Козлова для дітей «Їжачок у тумані», «Їжачок і море», «У солодкому морквяному лісі», «Як Їжачок із Ведмедиком протирали зірки», «Як Ослик шив шубу», а також історія про Левеня і Черепаху, які співали пісню: «я на солнышке сижу, я на солнышко гляжу...» засвідчують, що немає в світі нічого сумнішого, ніж самотність, і немає нічого прекраснішого і важливішого, ніж дружба, тим самим, допомагаючи зміцнити істинність і абсолютність таких понять, як «добро» і «краса». Герої письменника – втілення певного типу світосприйняття, причому практично однакового. Однак, ця схожість не йде на шкоду його казкам. Цей тип сприйняття відображає особливості психології дітей дошкільного віку. У світі героїв С. Козлова є якийсь неписаний закон доброти, у ньому відсутнє персоніфіковане зло, а значить, немає ні боротьби, ні горя, ні різких контрастів і ситуацій. Ведмеджато, Зайчик, Їжачок живуть у казковому лісі, де кожне звірятко живе у своєму будинку, запасає їжу і дрова, топить піч, дивиться на вогонь, слухає дощ і вітер. Коли їм захочеться, звірята ходять один до одного в гості, пригощають один одного грибами, яблуками та чаєм з медом, якщо погода тепла – гуляють біля річки й до ночі сидять у кого-небудь на ганку, сутінкують. У лісі повільно й чудово змінюються пори року. Ліс для тих, хто розуміє, – завжди чарівний. Ось він весь у снігу, серед чорних стовбурів дерев видніються напівоголені вогняні осики й золоті клени. Сніг все падає й падає. Їжачок із Ведмедиком стоять на узліссі, неначе два крихітних деревця, заметених снігом. Ось Їжачок навесні на гірці зустрічає світанок, але, не дочекавшись, згортається клубочком і засинає. Світа-

нок приходять синій-синій, в білих клаптиках туману, дме на Їжачка і той ворушить голками. Ось Заєць сидить посеред галявини, до країв залитої світлом місяця, і грає на сопілці. Йому так добре, що він відчуває себе прозорим, ніби місячний промінь. А ось Їжачок із Ведмедиком біля обриву гріються на тьмяному осінньому сонечку. Річка відводить за поворот важку темну воду. Трава на галявині співає свою останню осінню пісню, а в похмурій чащі, у моху, сидить, підібгавши коліна, маленький золотий гриб-лисичка. Час у казках Сергія Козлова тече неспішно, але безповоротно. Можна заклинути його, звертаючись до улюбленої істоти: *«Правда, ми будемо завжди? Правда, ми ніколи не розстанемося? Правда, ніколи не буде так, щоб нам надо було розставатися?»* [45]. Але все неповторне і непоправне, що відбувається в реальному житті, відбувається у цих казках з Їжачком, Ведмедиком, Осликом і Зайцем. Сергій Козлов вважає, що з дітьми можна всерйоз говорити про те саме, що і з дорослими – про любов і довіру, про радощі життя, про крихкість краси, про біль, страх, втрату й смерть.

Казка Великої Британії і США. Англійська літературна казка часто антипедагогічна. В ній переосмислюються народні казкові сюжети почасти в пародійному сенсі. Єдине фольклорне джерело, з якого черпає англійська літературна казка, – це «Казки матінки Гуски», до традицій і героїв якого вона охоче звертається. Улюблені дурні й диваки англійського фольклору населяють казковий світ Л. Керрола, П. Треверс, Д. Біссета. Потрапляючи в літературну казку, англійські фольклорні казкові персонажі почасти змінюють свій характер (феї нагороджують юну принцесу такими якостями, як пунктуальність і здоровий глузд («Неромантична принцеса» Елізабет Боуен), дракон зовсім не поспішає боротися зі Святим Георгієм, вважаючи за краще мирно дрімати на сонечку і вигадувати вірші («Дракон-лежень» Кеннет Грем). Світ, в якому живуть і діють персонажі англійських літературних казок, надзвичайно реальний, без єдиного натяку на його чарівну

вигаданість; він не зменшує небезпеку, не заколисує думкою, що все це вигадка, і все закінчиться добре.

Англія. Казка «Аліса в Країні чудес» **Льюїса Керролла** (1832 – 1898), як фантазмагорія, вчить дітей абстрактно, нестандартно мислити, побачити, наскільки цікавий і нескінченний світ людських фантазій і зрозуміти, що він не такий неможливий, яким здається. Така собі теорія відносності для всіх. Тільки з відкритою душею і довірою можна осягнути радість пізнання [38].

Казки **Оскара Уайльда** (1854 – 1900) «Щасливий принц», «Соловей і троянда», «Егоїстичний велетень», «Відданий друг», «Чудова ракета», «Юний король», «День народження інфанти», «Рибак і його душа» і «Зоряний Хлопчик» – це неповторні літературні перлини, в яких автор сповідує цінності добра, краси, викриває зло та невігластво і щоразу дивує захоплюючими сюжетами. У казках О. Уайльда трагічно звучать мотиви любові та болю за даремно згубленим життям. Найбільш виразною в цьому відношенні є казка «День народження Інфанти». Казка «Хлопчик-зірка» – маленький шедевр майстра, мудра і несподівано жорстка казка про маленького хлопчика з холодним серцем, в якому не було ні краплі співчуття. Це історія про те, як важливо навчитися любити і жертвувати собою заради близької людини. Адже тільки любов здатна перетворити шматок каменю в гаряче людське серце. У цій казці автор зміг показати всі сильні й слабкі сторони людської натури. Гордіня, жорстокість і доброта співіснують тут, борючись за серце героя, якому доводиться пережити безліч поневірянь, глузувань, жорстокості й горя. Але завдяки цим випробуванням його жорстоке кам'яне серце перетворюється на ніжне, добре і живе [92; 93].

У казці «Вітер у вербах» **Кеннета Грема** (1859 – 1932) показано чудовий світ, де час іде своєю неквапливою ходюю, змінюються пори року, кожна з яких, приносячи свою красу, змінює героїв і вчить їх мудрості [63].

Дж. Р. Кіплінг (1865 – 1936) як письменник здобув загальне визнання педагогів поезією пізнання світу,

духовним здоров'ям, іронією і жартом. Кращі властивості його художнього обдарування розкрилися саме в казках. Дуже полюбилась дітям розповідь з «Книги Джунглів» про винищувача кобр – сміливу мангусту («Рікі-Тікі – Таві») [63].

Весела казка про Вінні-Пуха **Алана А. Мілна** (1882 – 1956) – феєрверк радості й оптимізму, в якій маленьким і наївним героям важливо відчувати до себе любов, вони чекають співчуття й похвали. Основне тут у любові автора до дитинства, до дитячих фантазій, адже дитинство – неповторна пора, і кожна дитина є першовідкривачем свого світу. У «Вінні-Пусі» є все те, що приваблює дітей, але є і те, що змушує переживати й міркувати дорослим читачам. І хоч Вінні постійно твердить, що в його голові немає нічого, крім тирси, ми знаємо, що насправді – він великий мудрець і мислитель. Цю книгу можна читати дітям і 3, і в 4, і в 5, і в 6 років. Такі ж добрі й світлі, як казка «Вінні-Пух і всі, всі, всі» вірші Алана А. Мілна для дітей зі збірок «Коли ми були дуже маленькими», «Гепер нам шість» [58].

Казка **Блайтон Енід Мері** (1897 – 1968) «Знамените каченя Тім» –весела й повчальна; вона вчить цінувати дружбу, бути добрим і сміливим, вміти захистити себе й рідних від ворогів [63].

Казки **Дональда Біссета** (1910 – 1995) «Блекі и Реджі», «Хвиля Велика і хвиля Маленька», «Амур и соловей», «Про тигреня Бінки, у якого зникли смужки», «Дракон Комодо», «Мураха і цукор», «Червона шапочка», «Носоріг та добра фея», «Аннабель», «Коник і равлик», «Пінгвінчик Джо і черепашка Джен», «Все шкереберть», «Про тигреня, яке любило приймати ванну», «Бац», «Про поросся, яке вчилося літати», «Про жука і бульдозер» тощо – притчеві, філософські, сповнені гумору й оптимізму. А дітям від 2,5 до 5 років вони подобаються передусім своєю образністю, «нелогічністю» [63].

Добрі історії про ослика Мафіна і його друзів – пінгвіна Перигрина, негренья Воллі, страуса Освальда і багатьох

інших («Мафін та його веселі друзі») – подарувала наймолодшим дітям **Хогарт Енн** (1910 – 1993) [63].

Чудові твори англійської дитячої літератури: казка-повість «Мері Поппінс з Вишневої вулиці» **Памели Треверс** (1899–1996), казкова повість «Чарлі і шоколадна фабрика» **Роальда Даля** (1916 – 1990), цикл дитячих фентезійних творів «Хроніки Нарнії» **Клайва Стейплза Льюїса** (1898 – 1963) з часом мають бути обов'язково прочитані батьками своїм дітям старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. Це книги для сімейного читання. Так, казкова повість «Чарлі і шоколадна фабрика» навчає головному – усвідомленню того, що добро і любов завжди краще, ніж розбещеність, пихатість, зажерливість, одержимість і агресивність. А любляча сім'я – це головне. Ця книга однозначно дає зрозуміти, що гріховні пороки обов'язково караються, і прищеплює дітям справжні цінності. А ще вона дає надію, що мрії – щирі, справжні, такі прості й такі складні, не корисливі, добрі, глобальні – здійснюються.

Серія книг «Хроніки Нарнії» є однією з найкращих фентезі сучасності, яка навчає, що лише знайшовши в собі добро, можна перемогти зло, лише приносячи себе в жертву, врятувати тих, кого любиш. Світ «Хронік Нарнії» наповнений біблійними алюзіями: бог – творець світу, древо пізнання, виникнення зла і інші вельми знайомі поняття наповнюють книги «до країв». Для дітей це – добра й світла казка, для дорослих – серйозна філософська притча, християнська притча в чарівній обгортці [55].

У чарівний, на межі сюрреалізму, і надзвичайно затишний світ уводить казка-повість «Мері Поппінс з Вишневої вулиці». Від стриманості і характерної англійської витримки леді Мері, вона викликає яскраві почуття, а ідеї, які вона несе, назавжди залишаються в серці дитини. Ключову роль в розумінні Мері Поппінс та її філософії відіграють висловлювання, які вже стали значною мірою «крилатими», і Східний Вітер, якому підпорядкований розклад прекрасної няні.

Завдяки казкам відомого астрофізика **Стівена Хокінга** (1942 – 2018) «Джордж і таємний ключ до Всесвіту», «Джордж і скарби космосу», «Джордж і Великий вибух» діти зможуть більше дізнатися про сучасну науку. Хокінг відомий не тільки сміливістю своїх ідей, але й ясністю та дотепністю їх вираження. У своїх казках Хокінг-письменник захоплює читача до переднього краю досліджень, де правда здається химернішою, ніж вигадка, щоб простими словами пояснити дітям принципи, які, на його думку, керують Всесвітом.

Казки сучасного англійського автора **Дугалда Стіра** (1965) «День чудес. Великодня казка», «Новорічні дива: Зимова казка», «Як стати лицарем. Повчання для юного лицаря» призначені для дітей молодшого дошкільного віку. Сміслові наповнення тексту казок Дугалда Стіра – ідеальне для розуміння маленького слухача [85].

Шотландія. Казка «Пітер Пен» шотландського драматурга **Джеймса Метью Баррі** (1860 – 1937) про пригоди в країні Нетландії Венді, Джона і Майкла розвиває фантазію, вчить вірити в чудеса і бути вірним другом, вчить любові до батьків і доводить, що свобода і уседозволеність – різні речі. Разом з головним персонажем юний читач проходить цілий шлях емоційного розвитку і розуміє, що почуття – це не гра [3].

Казка «Щоби не трапилось...» шотландської письменниці **Дебі Гліорі** (1959) – про любов, сім'ю і безумовну необхідність дітей та їхніх батьків. Відомо, що почасти, з ранніх років діти можуть вести себе не найкращим чином. Наприклад, ось так: *Лисеня «... рвало і метало, ніяк не могло заспокоїтися. Воно тупотіло ніжками, кидало іграшки на підлогу, голосно кричало і навіть трошки заплакало»* [23, с. 3]. Чому ж йому було так погано, маленькому? У чому воно переконало себе? *«... Таких злих малюків не любить ніхто на світі»* [23, с. 4]. У пастку цих слів так легко потрапити в дитинстві. Якщо я злюся і бешкетую, значить – я поганий? А дорослі, коли сердяться на дитину, чи завжди відокремлюють її саму від її вчинків?

Ось як тут: «Ну, – сказав Великий Лис, – це просто смішно. Злий ти чи ні, я люблю тебе все одно» [23, с. 15]. Ці слова такі прекрасні, що в них навіть важко повірити, і тому хочеться чути їх багато-багато разів. А для цього можна із завмиранням серця представити себе в найжахливішому вигляді: «... а якщо б я був гідкою зеленою комашкою? ... Що, якби я став зубастим крокодиллом? ... Що тут скажеш? Тільки одне: Я люблю тебе все одно» [23, с. 15]. Ось тепер можна набратися хоробрості й одним оком зазирнути в порожнечу: «А якщо любов зноситься і ослабне ... Можна її полагодити і склеїти?» [23, с. 18]. І повернутися звідти з відповіддю: «... я знаю, що буду любити тебе вічно» [23, с. 17]. А потім, затишно влаштувавшись на ніч, поставити найважливіше страшне запитання: «... коли ми помremo, і нас обох не стане, скажи, Великий, ти любити мене пере-станеш?» [23, с. 20]. І почути слова, без яких немає життя: «любов ... не помре ніколи» [23, с. 21]. Це батьківський подарунок – зустріч з Богом у любові, яка довго терпить, милосердствує, не шукає свого, не гнівається, все вичерпає, ніколи не закінчиться.

США. Американська література в очах обивателя асоціюється передусім з іменем мультиплікатора **Уолта Еліаса Діснея** (1901 – 1966). Помічено, що в героях Діснея дитина дізнається про саму себе. З того факту, який діснеївський герой найбільш симпатичний дитині, можна зрозуміти, які у неї проблеми.

В 1946 році в кінокомпанії Уолта Діснея («Walt Disney Productions») вийшов чудовий фільм «Пісня Півдня» про пригоди маленького хлопчика Джонні. Слоганом до фільму стала фраза: «Тільки магія (кіно) Уолта Діснея спроможна передати вам (чарівність) казки про дядечка Римуса і Братика Кролика... гра живих акторів поєднана з мультиплікаційною фоновою картинкою» («Only the magic of Walt Disney could bring you the tales of Uncle Remus and Brer Rabbit... live actors with cartoon background»). Сюжет фільму такий: Джонні приїхав погостювати на плантацію до своєї бабусі. Добрий дядечко Римус вигадує й розпові-

дає хлопчикові та його друзям кумедні історії про братика Кролика, братика Лиса, Братика Ведмедя та інших мешканців казкової країни, яка виявляється зовсім поруч. Захоплюючі історії від дядечка Римуса дуже допомагають Джонні звикнути до нового життя й знайти нових друзів.

Цей фільм був створений за мотивами казок **Джоеля Чандлера Харріса** (1848 – 1908). Казки в душі негрятянського фольклору, з героєм братиком Кроликом і оповідачем дядечком Римусом Дж. Чандлера Харріса наповнені гумором і простотою, ці казки непохитно вимальовують перемогу кмітливого й спритного Брата Кролика над тупим і жадібним Братом Ведмедем, підступним Братом Лисом та іншими ворогами. Дрібні й слабкі тварини – кролик, жаба, черепаха – завжди залишаються переможцями над хижаками. Брат Кролик став частинкою загально-американського фольклору, втіленням «американського духу», з притаманною йому винахідливістю, прагненням до свободи і вмінням відстоювати свою незалежність [99].

У країні Оз з казкової повісті «Країна Оз» **Баума Лімана Френка** (1856 – 1919) немає багатих і бідних, немає грошей, війн, конфліктів, хвороб, життя тут – свято спілкування і приязні. Добро завжди перемагає зло, але й саме зло у багатьох випадках виявляється «несправжнім», ілюзорним. Ця казка зажила новим життям у перекладі російського письменника О. Волкова «Чарівник Смарагдового міста» [63].

З казкою **Ліліан Муур** (1909 – 2004) про крихту єнота, який лякається власного відображення в ставку («Крихітка Єнот і той, хто сидить у ставку»), зросло вже кілька поколінь дітей. Вона навчає дітей добру, розумінню та повазі. Цю казку читають дітям 3-4 років [63].

Твори сучасної американської письменниці **Кейт Ді Камілло** (1964) мають подвійного адресата: вони і для дітей, і для дорослих. Дітям старшого дошкільного й молодшого шкільного віку їх повинні читати дорослі, адже написані вони пронизливо й гостро, і піднімають

такі складні питання – про тлінність нашого життя, про любов до близьких, про наші життєві цінності. Добрі й веселі казкові історії про свинку Мілу («Свинка Міла. Веселі історії», «Свинка Міла. Нові пригоди», «Свинка Міла. Справжня принцеса») підійдуть для читання наймолодшим дітям (3-4 роки). А надалі дітям слід показувати справжні історії життя, реальні життєві ситуації і характери людей, лише в пом'якшеному варіанті, так, як у казкових притчах Кейт Ді Камілло «Пригоди Мишеняти Десперо», «Дивовижна подорож кролика Едварда», «Дякую, Уїнн-Діксі».

Таке несхоже на інших, хоробре, добре й шляхетне Мишеня Десперо має любляче серце, хоча й пізнає зраду близьких, страх і самотність. Однак, вони не озлоблюють його серця. Книга вчить і дітей, і дорослих прощати. А Кролик Едвард зміг навчився любити й співчувати лише пізнавши, що таке страждання й втрати. І дійсно, не можна зрозуміти, що таке вогонь, поки не обпечешся. Так і тут. Адже і ми з вами починаємо по-справжньому цінувати повітря, коли задихаємося. На прикладі своїх героїв письменниця розповідає, якою повинна бути справжня любов: любов чоловіка і дружини (перші господарі Едварда в його подорожі), любов до батьків (їхня донька), прихильність людини і собаки, любов між рідними людьми (вмираюча дівчинка та її брат). А ще про любов до грошей, про жадібність. Казки Кейт Ді Камілло «Пригоди Мишеняти Десперо», «Дивовижна подорож кролика Едварда» і «Дякую Уїн-Діксі» пояснюють дітям і дорослим, як змінити на краще те, що можна змінити, і як прийняти те, що змінити не можна. Всі її книги – добрі, теплі, трохи сумні – різні, але завжди життєстверджувальні, мають одну спільну тему: любов. На думку письменниці, діти повинні знати, що не все в світі дитинства – легкість, радість і щастя. І говорить вона про це просто й чесно, як і треба розмовляти дорослому з дитиною. Читаючи казки Кейт Ді Камілло, маленький читач переживає, співчуває,

замислюється про життя, а значить, і духовно зростає [39].

Поезія (від грец. ποιησις – «творчість» від ποιέω – «роблю», «творю») емоційно збагачує людину, її духовний світ, впливає на вибір моральних орієнтирів. Перші вірші для дітей мають описовий характер і носять елемент гри, забави. Головне в них – можливість зловити емоцію і настрій завдяки ритму. Навіть, не розуміючи сенсу віршів, малюк усвідомлює їхній настрій і емоційне забарвлення залежно від ритму. Тому активні й грайливі діти віддають перевагу ритмічним віршам, а спокійні й сором'язливі – мелодійним. Поезія багата на яскраві образи, барвіста, видовищна й фонетично насичена. Велике число алітерацій збагачує її. Дитина відчуває цю особливість і інтуїтивно тягнеться саме до віршованих творів. У дитячій поезії, як правило, чіткі й дзвінки, вгадувані рими, які легко запам'ятовуються. Дитяча пам'ять дуже активно працює, тому запам'ятовувати малюкам набагато простіше, ніж дорослим. Процес вивчення напам'ять віршів має величезну користь для дошкільнят: розширюється світогляд, рима дає можливість знайти внутрішню гармонію, розвивається пам'ять, формується певний культурний рівень. Кожен вірш, засвоєний пам'яттю дитини, збагачує її словниковий фонд, що формує її власну мову. Дитина співпереживає героям повчальних віршів і, розповідаючи про них, підсвідомо розповідає про себе, запам'ятовуючи певну модель поведінки. Поступово поезія вчить любити й допомагає побачити прекрасне і незвичайне в простому житті, подивитися іншими очима на те, що нас оточує. У контексті морально-духовного виховання через поезію, написану мовами інших народів, українським дітям одними з найближчих для розуміння, зазвичай, залишаються вірші російських поетів.

Так, **Самуїл Маршак** (1887 – 1964) представляє у своїй поезії для дітей чарівні й забавні, фантазійні й повчальні образи людей, дорослих і маленьких, звірів, птахів, речей, що потрапляють в найрізноманітніші ситу-

ації, викликаючи цілий спектр почуттів (сміх, співчуття, розуміння, недовіру), в основу яких автор ненав'язливо й тонко вводить повчання, наставляє без примусу й нудьги. Тварини у С. Маршака – категорія особлива. Розповідаючи дітям про тварин, він розповідає їм про людей (цикл віршів «Дітки у клітці»), оскільки тварини в його віршах відчувають те ж саме, що й люди: гнів, образу, смуток, розгубленість, тугу за батьківщиною («Левиця»), тугу за втраченою свободою («Эскимосская собака»). У такий спосіб автор навчає маленького читача співчувати й співпереживати тим, хто слабший, тобто вчить жаліти тварин, тому що вони – брати наші менші. По-друге, через зображення «діток у клітці» С. Маршак показує дитині цілий спектр людських емоцій: оскільки ці тварини так схожі на людей, то й люди заслуговують на співчуття. Так автор ненав'язливо підводить дитину до думки про необхідність поваги до всього живого та з самого раннього віку виховує у ній людяність без жодного повчального слова.

У збірці вибраних поезій для старших дошкільнят «Хто стукає у двері до мене?» С. Маршака особливе місце посідає вірш «Хороший день» – про цілий день із життя дитини, про справжній щасливий день, який є щасливим вже тому, що тато сьогодні вдома. Тут читач бачить не лише ігри й розваги маленького героя, а й те, що вперше дитину показано всередині сім'ї. Стосунки з дорослими дуже важливі для малюка, адже родина – його маленький Всесвіт. У центральній частині вірша зображено недільний ранок, який вся сім'я проводить разом: тато, мама та син. І саме це необхідно дитині для щастя: відчуття близькості дорослих, домашнього тепла й затишку.

У своїх «дитячих» творах поет торкається світоглядних та серйозних морально-психологічних проблем: *«Ежели вы вежливы и к совести не глухи, Вы место без протеста уступите старухе. Ежели вы вежливы в душе, а не для виду, в троллейбус Вы поможете взобратъся инвалиду...»* [56, с. 15]. Величезну силу виховного впливу має вірш С. Маршака «Розповідь про невідомого героя». Ця

маленька поема з напруженим драматичним сюжетом плекає захоплення від героїзму й скромності людини, повагу до гідної поведінки.

Вірші іноземних авторів – це як далекі загадкові острови. Там у героїв зовсім інші, дивні імена і зустрічаються дуже дивні речі. Можливо, саме тому зарубіжна поезія так притягує дітей.

Польський поет Юліан Тувім (1894 – 1953) у поезії для дітей намагався втілити всі свої думки й устремління: любов до батьківщини, до людини, прагнення зробити життя світлим і прекрасним. Його поезія заряджає оптимізмом і життєрадісністю. Це найвищою мірою моральна поезія, яка виховує в дітях любов до людей і природи, всього навколишнього світу. Ю. Тувім допомагає дитині «побачити» світ, виокремити в ньому те, що раніше для малюка залишалося непоміченим. У його поезії відчувається безмежна любов і ніжність до дітей. Поет обережно, без саркастичних натяків, щоб не поранити дитяче самолюбство й тендітну психіку, жартує над дитячими вадами, м'яко вказує на недоліки. Поезія Юліана Тувіма дійсно виховує, орієнтує дітей у цьому світі, ненав'язливо, десь з гумором розповідає, що добре, а що погано. Прикладів можна наводити безліч, але, напевно, вже хрестоматійними стали вірші «Зося-Самося» (переклад В. Ільїної) – символ дитячого зазнайства: *«И спросила мама Зося: – Кто ж глупышка, дочь моя? Зосе все равно, что спросят, Отвечает важно: – Я!»* [90, с.]; і «Про Гришку-брехунця і його тітоньку» (переклад О. Благіної), де хлопчик детально розповідає тітці про те, як він ходив викидати листа, який тітка, нібито попросила його викинути у поштову скриньку, а у фіналі тітка говорить: *«Мило, племянничек, мило! Я ведь письма-то тебе не давала. Ох, и врунышка ты, Гришка, ну и врунышка!»* [90, с. 10]. Переважна більшість віршів для дітей Юліана Тувіма – веселі, дотепні й легко запам'ятовуються.

Олена Благініна (1903 – 1989), онука священика, не могла надрукувати свої серйозні, засновані на християнській вірі вірші, тому присвятила своє життя дитячій поезії. Вірші О. Благініної для дошкільнят просякнуті всепоглинаючою любов'ю («От яка мама!», «Посидимо в тишині», «Осінь» та ін.). Тематика творів Олени Благініної різноманітна. У віршах, присвячених темі праці («Навчу одягатися я братика!», «Будуть на зиму дрова», «Заморилась», «Ми пиляємо» та інші), поетеса з великою психологічною глибиною і тактом утверджує працю, як радість, і, одночасно показує, як душевні якості людини розкриваються в праці. Тему тремтливого ставлення до оточуючого світу розкрито в поезіях «Кульбабка», «По малину», «Гробина», «Відлітають, відлетіли ...» та ін.

Теплі, задушевні вірші з коротенької дитячої поеми «Оленка» нагадують і пестушки, і промовлянки, і колискові, і забавлянки: *«Доченька проснулась, сладко потянулась, полежала, полежала да и улыбнулась. Сердце бьётся шибко. Ах ты моя рыбка! До чего же дорога мне твоя улыбка!»* [11]. У цих простих рядочках ми бачимо дитину, оточену яскравим, майже ідеальним світом, у якому панують і перемагають любов, добро, злагода. Все це закладає в маленькій людині відчуття цінності власної особистості.

У вірші «Я дома не люблю сидіти» поетеса вустами дитини розповідає про дитяче прагнення до постійного руху у пізнанні світу, про те, якими чистими очима дивиться дитина на все, що її оточує: *«Я дома не люблю сидеть, нет, не люблю сидеть. Мне нравится на мир глядеть, на солнечный глядеть!»* [11].

Стиль О. Благініної суттєво відрізняється від стилю К. Чуковського, С. Маршака і навіть Агнії Барто особливим, жіночим звучанням і особливою природно-м'якою інтонацією.

У віршах **Агнії Барто** (1906 – 1981) відтворюється не тільки дитячий світ наймолодших читачів, а й оцінюється звична для дітей ситуація, і ця оцінка міститься у

чотирьох рядках. Виховання почуттів тут відбувається на доступних прикладах. Дитина, впізнаючи у віршах Агнії Барто свої іграшки, навчається любити й жаліти їх, адже іграшки у цих віршах олюднюються так само, як їх олюднюють діти: вони маленькі й безпорадні і потребують співчуття й турботи. Але, якщо покинути зайця під дощем, він не зможе злізти з лавки і промокне, козеня «заблудиться в садку», а конячці можна «причесати шерстку» і «пригладити хвостик». І навіть, якщо іграшки зовсім не нові, вони все одно найулюбленіші: ну й нехай ведмедик без лапи, все одно «він хороший». Для старших дітей читають вірші Агнії Барто про самих дітей («Машенька», «Я знаю, що треба придумати», «Гра у стадо» тощо), де вони знаходять відповіді на все, що їх цікавить, або турбує: улюблені іграшки («Бичок», «Ведмедик», «Слон», «Літак», «М'ячик», «Кораблик», «Барабан»), про тварин («Козеняtko», «Уті – уті», «Мій пес», «Сторож»), про стосунки з найближчим оточенням дитини («Помічниця», «Зрозумійте і мене», «Катя», «В школу», «Образа», «Ведмедик-невіглас»), про пори року («Восени», «Дзвеніли голоси пташок...»). Ці вірші відтворюють дитячу психологію, здатність дитини по-новому побачити й відтворити навколишній світ у своїх іграх і фантазіях. З огляду на сказане, поезія Агнії Барто «Я знаю, що треба придумати...» стає справжнім шедевром: *«Я знаю, что надо придумать, чтоб не было больше зимы, чтоб вместо высоких сугробов вокруг зеленели холмы. Смотрю я в стекляшку зелёного цвета, и сразу зима превращается в лето»* [5, с. 22]. Це оптимістична філософія: щоб світ з нудного й сірого став яскравим і святковим, достатньо всього лише поглянути на нього під іншим кутом, крізь призму дитячої фантазії й життєлюбства.

Читання віршів («Дядя Стьопа», «Ми з приятелем», «Будь людиною», «Розмова з сином», «Слова і букви», «Я теж був маленьким») **Сергія Михалкова** (1913 – 2009) в контексті морально-духовного виховання дошкільнят актуальне передусім тим, що в них маленькі читачі з легкістю

можуть впізнати самих себе. Герої віршів С. Михалкова – живі й справжні, але це навіть не характери, а типи, і в кожній маленькій дитині є потроху від цих героїв, як у вірші «А що у вас?», в якому діти дивуються, здавалося б, найзвичайнісіньким речам. Зазвичай герої віршів С. Михалкова самі розповідають про себе (багато віршів автора написані від першої особи). Цей прийом розрахований насамперед на батьків. Ось, наприклад, «лапуся», який грубить «всім навколо». Виявляється, дорослі й не помітили, що «голубчик» і «синочок» уже виріс, а тому звернення в зменшувально-пестливій формі викликає у нього такий протест: *«Я такое обращение ненавижу, не терплю, я киплю от возмущенья и поэтому грублю»* [60, с. 22]. Не менше обурюється і герой іншого вірша – «Не спати!». Ситуація, яку описано у вірші, типова до найдрібніших деталей: *«Нет, я не спорю, не сержусь – Я не спеша на стул сажусь и начинаю кое – как с одной ноги снимать башмак»* [60, с. 10]. Тут дитина хоче швидше вирости, щоб *«иметь права ложиться спать хоть в час! Хоть в два!»* [60, с. 10], щоб відчувати себе рівним у світі дорослих, щоб ніхто не нагадував йому, що він ще маленький. Однак, С. Михалков пише не лише про те, що засмучує дітей, а також їхніх батьків, а й про те, що для дітей важливе й дороге. Передусім, це вірші про дружбу («Ми ідем, ідем, ідем»). Його герої – ті ж самі неслухняні малята, але тепер вони «хорошие соседи, счастливые друзья» [60, с. 2], і вже зараз вони знають нехитрі істини, які знадобляться їм і в дорослому житті: *«Ты в дальнюю дорогу бери с собой друзей: они тебе помогут, и с ними веселей»* [60, с. 3].

Твори **Бориса Заходера** (1918 – 2000), відрізняючись ігровим началом, яскравим гумором, і, водночас, величезним моральним зарядом, близькі дитячій природі, дитячому світосприйняттю, світоосягненню. Автору несимпатичні черствість і неуважність до чужої біди (дядько Краб, сердитий Моллюск з казки «Самітник і Роза»); лінь, бажання перекласти справи на інших (герої вірша «Мураха»); самолюбівання (казка «Про що індик

думав»); хвалькуватість («Зарозумілість»). Найбільше герої Б. Заходера цінують дружбу, *«адже якщо ти знайшов Друга і співаєш з ним веселу пісню, значить, у тебе є все, що потрібно для повного щастя!»* («Самітник і Роза»). Пильніше приглядатися до краси оточуючого світу спонукає поезія Б. Заходера «Что красивей всего?». Олюднені герої казкових творів Б. Заходера, їхні взаємостосунки й відносини з оточуючим світом водночас допомагають читачеві отримати нові, конкретні знання про світ, наприклад, про взаємозв'язок у природі: *«Нужны все на свете! Нужны все подряд – кто делает мед и кто делает яд!»* («Казка про всіх на світі») [33]. У вірші «Ніхто» Б. Заходер пише ніби від імені дитини, і водночас, ніби дорослий, який розмовляє з дитиною. Така дуальність адресата наштовхує на думку, що автор не тільки допомагає дітям зрозуміти, що за нечемною поведінкою слідує покарання, а й дорослим дає пораду, як виховувати дитину, оскільки безкарність у вихованні – найкращий засіб розбещення дитини [53, с. 128].

Валентин Берестов (1928 – 1998) у своїй книзі «Книги для дітей: що і навіщо потрібно читати дошкільнятам» писав: «По суті, всі по-справжньому хороші книги для дошкільнят так чи так виражають «силу дитинства» й опираються на неї. Вони просякнуті щирою повагою і довірою до дитини. Але дитина цікава не лише тим, що вона майбутня доросла людина, але й як повноправна людина з багатим внутрішнім світом, здатна не тільки в майбутньому, коли виросте, але й тепер, у неповторну пору свого дитинства, вносити в навколишнє життя свою людяність, чистоту, безпосередність, душевне здоров'я» [7].

У «крихітних» віршах В. Берестова ніколи не буває тьмяних, нудних, фальшивих слів. Їхня мелодія дивовижно чиста й бравурна. Тому, напевно, і здається, що вірші ці наскрізь пронизані сонцем і сміхом, як у поезії «Джерельце»: *«Ключик, ключик, родничок, чистая волна! Чей-то круглый кулачок звонко бьёт со дна»* [7], або в

поезії «Хмаринка»: *«Тучка с солнышком опять в прятки начали играть. Только солнце спрячется, тучка вся расплachtetся. А как солнышко найдётся, в небе радуга смеётся»* [7].

В. Берестов приділяє багато уваги основним інтересам дітей, відгукам дитячої душі, які визначають її розвиток. Найчастіше цитують вірш поета, який вартий багатьох сторінок наукових досліджень: *«Любили тебя без особых причин за то, что ты - внук, за то, что ты - сын, за то, что мальш, за то, что растешь, за то, что на папу и маму похож. И эта любовь до конца твоих дней останется тайной опорой твоей»* [7].

Стосовно сучасної російської поезії для дітей, то, по суті, всі красиві вірші розкривають у дітей морально-духовні цінності. Це і поезія В. Степанова «Веселка», Я. Акіма «Пісенька в лісі», В. Данько «Сонечко», З. Олександрова «Сніжок», І. Мазніна «Хмарки». Окрім цього, вони трансформують у дітей моральні духовні цінності: співчуття, дружбу, любов (В. Степанов «Рижий пес», В. Данько «Дякую»).

Так, наприклад, дитячі вірші сучасної російської поетеси **Марини Бородицької** (1954) – то пронизливо ліричні, задумливі, то жартівливі, пустотливі, то захоплено дзвінкі, ігрові, усе це – химерна суміш настроїв, ланцюжок відкриттів, нескінченне щастя пізнання й насолоди життям. Здавалося б, звичайне життя, звичайні дитячі пустощі, радості, прикрощі, але диво поетичного бачення, помноженого на глибоке почуття, створює незабутню картину і діти зустрінуть світ блискучий, повний доброти: *«Вынул соску любимую брат изо рта – и даёт мне: попробуй, мол, вот вкуснота!.. Сам ещё не встаёт, не садится – а уже научился делиться»* [16].

Поетичний світ **Андрія Усачова** (1958) («О чтении», «Божья коровка», «Откуда берется вода?», «Улитка», «Мужское приветствие», «О рукопожатии» тощо) так само, як і казковий («Азбука гарної поведінки», «Розумна собачка Соня, або Правила хорошого тону для маленьких собачок»,

«Малуся і Рогопед», «Жили були їжачки») наповнений чудесами, сміхом і водночас серйозністю, зрозумілий і близький кожній дитині [94; 95].

Повага до дитини – найголовніше у віршах **Тетяни Бокової** (1967). Поетеса бачить в дитині маленького філософа, який розмірковує про те, «якого кольору темрява», і про те, «що всі перехожі, схоже, складаються з тат і мам». Дитина і дорослий у Т. Бокової – це особистості, чий світ різний, але рівний. Т. Бокова добре відчуває дитячий настрій, вгадує бажання («Мавпочка», «На роботу»), вміє говорити дитячою мовою («...на столе пирожные все-превсезоможные») [15].

Морально-духовному вихованню дошкільнят неабияк сприяє байка. **Байка** (від давньоруського «баяти», тобто розповідати) – невеликий, частіше віршований алегоричний твір повчально-гумористичного або сатиричного характеру. Алегорія в байці слугує не лише спрощенню життєвої ситуації, а й сприяє переконливості моралі. Однак, зрозуміти до кінця глибокий зміст і мораль байок в дошкільньому віці досить складно. Дитина дошкільного віку сприймає байку, як казку. Втім з часом, коли вона підросе, то зрозуміє ті моральні ідеї, які закладені в розумних байках, наприклад, байках російського поета, байкаря **Івана Крилова** (1769 – 1844). А поки що дошкільнята не до кінця розуміють, наприклад, що в байці «Квартет» сатирично висміюються засідання Державної Думи. Однак вони розуміють, що музиканти-невдахи взялися не за свою справу. Мораль байки проста й зрозуміла для всіх: не вмєш – не берися, не сміши людей: «А вы, друзья, как ни садитесь, все в музыканты не годитесь» («Квартет»).

Байки І. Крилова виховують в дітях працелюбність, порядність, сміливість, вміння розібратися в будь-якій ситуації. У них немає нудної моралі, а є лише коротко підкреслені істини, про які не варто забувати: «Когда в товарищах согласья нет – на лад их дело не пойдет, и выйдет из него не дело, только мука» («Лебедь, Рак и

Щука»), «На сей раз Бог простит; но берегись вперед, и знай, с кем шутишь!» («Мальчик и Змея»), «Чем кумушек считать трудиться, не лучше ль на себя, кума, оборотиться?» («Зеркало и обезьяна»), «Ты все пела? Это дело: Так поди же, попляши!» («Стрекоза и Муравей»), «Примолвить к речи здесь годится, но ничьего не трогая лица, что делом, не сведя конца, не надобно хвалиться» («Синица»), «Невежи судят точно так: В чем толку не поймут, то все у них пустяк» («Петух и жемчужное зерно»), «Бессильному не смеяся и слабого обидеть не моги! Мстят сильно иногда бессильные враги. Так слишком на свою ты силу не надейся!» («Лев и комар»), «Да только помните ту разницу меж нас, что с новою весной лист новый народится: А если корень иссушится, не станет дерева, ни вас» («Листы и корни»), «Ан смотришь, тут же сам запутался в силок». И дело!» («Чиж и Голубь») [49].

Як бачимо, світова література багата на різножанрові твори з чіткими морально-ціннісними імперативами. Звичайно, шлях до духовності в кожній людині суто індивідуальний, і він може торуватися у різноманітних площинах і лініях людського розвитку. Але жодний духовно-ціннісний орієнтир не є вродженим, його потрібно прищеплювати дитині. І доречно тут можуть прислужитися найкращі твори класичної і сучасної світової літератури, яка має багатющий потенціал у морально-духовному вихованні сучасних дошкільнят.

ПОМІРКУЙТЕ

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення авторської (літературної) казки. У чому полягає спільне й відмінне між казкою фольклорною (народною), фольклористичною, авторською?
2. Проаналізуйте казки для дітей Братів Грімм і Шарля Перро. Які б Ви обрали для читання дітям дошкільного віку?

3. Проаналізуйте казки Ганса Християна Андерсена. Які б Ви прочитали дитині дошкільного віку? Які морально-ціннісні імперативи характерні для його казок?
4. У чому полягає специфіка казок Вільгельма Гауфа?
5. Які морально-ціннісні імперативи культивуються у казці «Лускунчик і Мишачий Король» Ернста Теодора Гофмана?
6. Які теми Ви б обговорили з дитиною після прочитання казок Отфріда Пройслера?
7. Які теми висвітлено в казках сучасних письменниць Ютти Бауер, Ютти Лангройтер, Кітті Краутер, Кейт ДіКамілло, Дебі Гліорі? Який спільний мотив поєднує ці казки?
8. Які морально-ціннісні імперативи характерні для казки «Синій птах» Моріса Метерлінка? Дітям якого віку Ви б читали цю казку?
9. Визначте морально-ціннісні імперативи казкової повісті Марії Конопницької «Про краснолюдків та сирітку Марисю». Дітям якого віку Ви б читали цю казку?
10. Які мотиви характерні для казок Яна Бжехви?
11. У чому оригінальність казок для дітей Джанні Родарі? Проаналізуйте казки, які б Ви прочитали дошкільнятам.
12. Для якого віку дітей Ви б прочитали казку Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц»?
13. Визначте морально-ціннісні імперативи казок для дітей Женев'єви Юр'є.
14. Які мотиви казки «Фабрика слів» Аньєс де Лестрад?
15. Проаналізуйте твори Міри Лобе для дошкільнят.
16. Проаналізуйте основні морально-ціннісні імперативи казки «Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми» Сельми Лагерлеф.

17. Які твори Астрід Ліндгрен Ви б обрали для читання дітям дошкільного віку? Яку педагогічну мету Ви б поставили перед читанням обраних творів?
18. Яку казку Яна Улофа Екхольма можна назвати казкою про толерантність, оскільки в ній спільну мову знайшли навіть не представники ворогуючих кланів, а хижаків і їхні жертви? Які риси «хижаків» і «жертв», що сприяли такому зближенню, змальовано в цій казці?
19. Які спільні мотиви характерні для дитячих творів норвезької письменниці Анне-Катрін Вестлі і голландської письменниці Анні Шмідт? Назвіть їх.
20. У чому полягає цінність казок Олександра Пушкіна? Які з них Ви б прочитали дошкільнятам?
21. Які морально-ціннісні імперативи характерні для казок В. Жуковського, П. Єршова, С. Аксакова, П. Бажова, М. Вагнера, Л. Толстого, Д. Мамина-Сибіряка, В. Гаршина? Які з них Ви б прочитали дітям дошкільного віку? Визначте конкретну вікову аудиторію дошкільнят для обраних Вами казок.
22. Які ідеї закладено в казках Володимира Одоєвського «Містечко в табакерці», «Мороз Іванович»?
23. Які моральні якості й духовні цінності формують в дітях казки Володимира Даля?
24. Яка основна ідея казки «Чорна Курка, або Підземні жителі» Антонія Погорельського?
25. У чому полягає оригінальність казок Сергія Козлова? Які основні морально-ціннісні імперативи закладено в його казках?
26. Що об'єднує твори для дітей М. Пришвіна, В. Біанкі, К. Паустовського? Яка лірико-філософська основа характерна для творів М. Пришвіна і К. Паустовського?
27. Проаналізуйте особливості портретування у перекладі казок «Пригоди Пінокіо» Карло Коллоді й «Золотий ключик» Олексія Толстого; «Доктор Дулітл» Хью Лофтинга і «Доктор Айболить» Корнія Чуковсько-

го; «Країна Оз» Френка Баума і «Чарівник Смарагдового міста» Олександра Волкова. Яка з казок (оригінал, чи переклад), на Вашу думку, буде доступніший сприйняттю дитини дошкільного віку?

28. Які морально-ціннісні імперативи культивуються в «Сорочих казках» Олексія Толстого?

29. Які основні теми в казках для дітей Михайла Пляцковського і Геннадія Циферова? Доберіть по дві казки на спільну тему кожного з авторів і проаналізуйте їхні морально-ціннісні імперативи.

Визначте цінність віршованих казок Корнія Чуковського у контексті морально-духовного виховання дітей дошкільного віку.

30. У чому полягає специфіка казок Володимира Сутеева для дітей?

31. Які з казок Едуарда Успенського Ви б обрали для читання дітям з метою виховання у них дружби й товариськості?

32. Які морально-ціннісні імперативи закладено в казках Оскара Уайльда? Які із них Ви б переказали дитині? Чому?

33. Які із творів Дж. Р. Кіплінга доступні дітям дошкільного віку?

34. У чому, на Вашу думку, полягає цінність казки «Аліса в Країні чудес» Льюїса Керролла?

35. Які основні морально-ціннісні домінанти виражені у казці «Пітер Пен» Джеймса Метью Баррі?

36. Які образи розкрито у казці «Вітер у вербах» Кеннета Грема? Що саме виховує і змінює героїв цієї казки?

37. В яких жанрах літератури для дітей працював Алан А. Мілн? Які переклади казки Мілна про Вінні-Пуха Ви знаєте?

38. Назвіть по одній казці для молодших дошкільнят Дональда Біссета, Блайтон Енід Мері, Хогарт Енн,

Дугалда Стіра. Які образи і які якості характеру та поведінки героїв характерні для цих казок?

39. Сформулюйте в двох-трьох реченнях основні ідеї і морально-ціннісні домінанти казки-повісті «Мері Поппінс з Вишневої вулиці», казкової повісті Памели Треверс Роальда Даля, циклу дитячих фентезійних творів «Хроніки Нарнії» Клайва Стейплза Льюїса. Для якого віку дітей (загалом) Ви б радили читати зазначені твори?

40. Сценарій якого фільму кінокомпанії Уолта Діснея написаний на основі історії з оповідачем дядечком Римусом Джоелем Чандлера Харріса?

41. Що є основою казок Дж. Чандлера Харріса? Які основні морально-ціннісні домінанти казок американського письменника?

42. Хто автор казки «Крихітка Єнот і той, хто сидить у ставку», за мотивами якої було знято відомий мультфільм?

43. Чим саме корисне для дітей дошкільного віку читання поезії і вивчення її напам'ять?

44. Які основні теми й мотиви поезії для дітей Самуїла Маршака, Олени Благіної, Агнії Барто, Сергія Михалкова, Бориса Заходера Валентина Берестова. Проаналізуйте одну з поезій кожного автора в контексті її потенційного впливу на виховання в дітей почуття доброти й почуття прекрасного.

45. Якими образами і характерами насичений поетичний світ Марини Бородицької, Андрія Усачова, Тетяни Бокової? Проаналізуйте одну з поезій для дошкільнят кожного з цих авторів.

46. Які морально-ціннісні імперативи культивуються в поезії для дітей Юліана Тувіма?

Як дитина дошкільного віку сприймає байку?

47. Проаналізуйте крилаті вирази з байок Івана Крилова, які будуть зрозумілі дітям дошкільного віку.

Знайдіть аналоги сюжетів байок І. Крилова «Лебедь, Рак и Щука», «Стрекоза и Муравей», «Синица» в українській літературі.

Список використаної літератури

1. Андерсен Ханс Кристиан. Зимняя сказка. Сказки / Ханс Кристиан Андерсен. – М. : «Махаон», 2008. – 60 с.
2. Ахматова А. Пушкин и дети / Анна Ахматова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.e-reading-lib.org/bookreader.php/92104/Ahmatova_-_Pushkin_i_deti.html.
3. Барри Дж. Питер Пэн. Сказочная повесть / Дж. Барри ; пересказ с англ. И. Токмаковой. – Екатеринбург : Средне-Уральское книжное изд-во, 1993. – 136 с.
4. Барто Агния. Машенька. Стихи / Агния Барто. – М. : РОСМЭН-ПРЕСС, 2015. – 48 с.
5. Барто А. Л. Я расту. Стихи / Агния Львовна Барто. – М. : «Издательская группа Аттикус», 2008. – 55 с.
6. Бауэр Ютта. Однажды мама ругалась / Ютта Бауэр. – М. : Изд-во: КомпасГид ИД, 2012 г. – 36 с.
7. Берестов В. Книжки для детей: что и зачем нужно читать дошкольникам / Валентин Берестов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dob.1september.ru/article.php?ID=200601609>.
8. Бжехва Ян. Академія пана Ляпки. Дві повісті про пана Ляпки / Ян Бжехва ; переклад з польської. Художник І. Кабаков. – М. : Дитяча література 1966. – 226 с.
9. Бжехва Ян. Академія пана Ляпки / Ян Бжехва ; переклад з польської М. Ландмона. Подорожі пана Ляпки / Ян Бжехва; переклад Р. Пурішінської і Л. Хайкін; за ред. М. Ландмона. – К.: Helios, 1993 – 35 с.

10. Бжехва Ян. На землях Бергамотах / Ян Бжехва. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2004. – 32 с.
11. Благинина Елена. Стихи для детей / Елена Благинина [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://www.miloliza.com/blaginina>.
12. Богуш А.М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : [монографія] / А. М. Богуш. – К. : Видавничий дім «Слово», 2008. – 272 с.
13. Богуш Алла. Морально-духовні цінності дошкільного дитинства / Алла Богуш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VIrd/2011_15/PDF/12.pdf.
14. Бойко А.М. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатні українські педагоги : підручник / А. М. Бойко, В. Д. Бардінова та ін.; за заг. ред. А. М. Бойко. – К. : Професіонал, 2004. – 356 с.
15. Бокова Татьяна. Детская литература / Татьяна Бокова [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://litdet.ru/bio/254>
16. Боролицкая Марина. Стихи для детей / Марина Боролицкая [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://trumpumpum.ru/autors/boroditskaya-marina/>.
17. Вангели Спиридон. Гуцул – капитан корабля. Рассказы / Спиридон Вангели ; пер. с молд. В. Берестов. Многочисленные цветные рисунки И. Кабакова. – М. : Детская литература, 1980. – 174 с.
18. Введение в литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины ; под ред. Л. В. Чернец. – М. : Высшая школа, Изд. центр «Академия», 1999. – 556 с.
19. Вестлі Анне-Катріне. «Бабуся і восьмеро дітей» / Анне-Катріне Вестлі; пер. Н. Іванчук. – К : Вид-во «Рідна мова», 2007. – 128 с.

20. Волошин М. «Государство» / М. Волошин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://45parallel.net/maksimilian_voloshin/gosudarstvo.html.
21. Волков О. Чарівник Смарагдового міста: казкова повість / О. Волков ; пер. с рос. Ф. Ксензенко; худож. В. Коркін. – К. : Махаон-Україна, 2010. – 192 с.
22. Гауф В. Казки / В. Гауф. – Харків : Вид-во «Ранок», 2004. – 95 с.
23. Глиори Деби. Что бы не случилось (No Matter What) / Деби Глиори ; пер. Мария Юнгер. – М. : Поляндрия Принт, 2015. – 25 с.
24. Гусева О.В. Становление и развитие польской детской литературы : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / О.В. Гусева : 10.01.05. – Санкт-Петербург, 2000. – 24 с.
25. Даскалова Лиана. Мельница снов. Двенадцать сказок / Лиана Даскалова ; пересказал с болгарского В. Приходько. Художник В. Винокур. – М. : Детская литература, 1990. – 60 с.
26. Декарт Р. Сочинения в 2 томах / Рене Декарт / [сост., ред., вступ. ст. В.В. Соколова]. – Т 1. – М. : Мысль, 1989. – 654 с.
27. Дерево-до-небес. Венгерские народные сказки. В сборник включены сказки из коллекции Элека Бенедека / [составитель Л. Денеш.] ; пер. с венг. Е.Мальжиной; рис. В. Вольского. – М. : Детская литература, 1989. – 231 с.
28. Довженюк Г.В. Український дитячий фольклор (Віршовані жанри) / Г.В. Довженюк. – К., 1981. – 172 с.
29. Достоевский Ф.М. Мальчик у Христа на елке / Ф.М. Достоевский. Полн. собр. соч. в 30-ти томах. – Л., 1972 – 1990. – Т. 22. – С. 322 –323.

30. Экзюпери Антуан де Сент. Маленький принц / Антуан де Сент-Экзюпери. – М. : Эксмо, 2012. – 104 с.
31. Еврейские сказки. Литературно-художественное издание, Интертехнология. – Киев, 2006. – 15 с.
32. Ефремов А. П. Эволюция представления о грехе в детской литературе / А. П. Ефремов // Москва. – 2005. – № 3. – С. 183–196.
33. Заходер Борис. Стихи для детей / Борис Заходер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.miloliza.com/zahoder>.
34. Історія зарубіжної літератури ХІХ століття. – М. : Просвещение, 1982. – 526 с.
35. Казки Європи. Кн. 3. – К. : ГРАНІ – Т., 2006. – 56 с.
36. Казки Сходу. Кн. 2. – К. : ГРАНІ – Т., 2006. – 56 с.
37. Каралийчев Ангел. Слеза матери / Ангел Каралийчев // Три сказки для самых маленьких читателей. Слеза матери. Пшеничная лепешка. Бесхвостый лев; пер. с болг. В. Арсеньева ; под ред. В. Протопопова. Иллюстр.: народный художник проф. Дечко Узунов и Любен Зидаров. – София : Болгарский художник, 1968. – 42 с.
38. Кэрролл Л. Приключения Алисы в Стране Чудес / Льюис Кэрролл ; пер. с англ. Н. Демуровой. – Харьков : Виват, 2015. – 128 с.
39. Кейт Ді Камілло. Герої Кейт Ді Камілло. – Вид-во «Махаон – Україна» / Кейт Ді Камілло [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.machaon.kiev.ua/catalog/c31>.
40. Киплинг Дж. Р. Кошка, которая гуляла сама по себе / Дж. Р. Киплинг ; пер. с англ. М. Смирновой, худ. А. Багинская : текст предназначен родителям для чтения детям. – М. : Изд-во «Адонис», 2009. – 10 с.

41. Киплинг Дж. Р. Откуда у китов такая глотка / Дж. Р. Киплинг ; пер. с англ.. М. Смирновой, худ. А. Багинская: текст предназначен родителям для чтения детям. – М. : Изд-во «Адонис», 2009. – 10 с.
42. Киплинг Редъярд. Маугли / Редъярд Киплинг. Маугли. Сельма Лагерлёф. Путешествие Нильса с дикими гусями. Литературно-художественное издание для чтения взрослыми детям. – М. : Омега, 2007. – 125 с.
43. Киплинг Редъярд. О, если... / Rudyard Kipling. If [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.poetarium.info/kipling/if.htm>.
44. Ключек Г. Про сенс літературної освіти в школі / Г. Ключек [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://osvita.ua/school/53378/>.
45. Козлов С. Сайт памяти писателя / С. Козлов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kozlov-sergey.ru/index/0-29>.
46. Конопницька Марія. Про краснолюдіків та сирітку Марисю / Марія Конопницька. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2004. – 176 с.
47. Короткова Н. Художественная литература в образовательной работе с детьми старшего дошкольноговозраста / Н. Короткова // Дошкольное воспитание. – 2001. – № 8. – С. 34 – 41.
48. Королькова П. В. Модификации жанра авторской сказки в современной чешской литературе : автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03 / П. В. Королькова. – М, 2011. – 38 с.
49. Крылов Иван. Басни / Иван Крылов. – М. : Изд. дом «Оникс 21 век». Центр общечеловеческих ценностей, 2008. – 47 с.
50. Крюгер Мария. Привет, Каролинка! Голубая бусинка / Мария Крюгер ; пер. с польск. Иллюстр. Ростислава Беспятова и Георгия Филатова. – К. : Грайлык, 1994. – 262 с.

51. Кучинський Микола. Моральне виховання молодших школярів у процесі опрацювання казок на уроках читання / Микола Кучинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nndiuv.org.ua/fulltext.html?id=482>.
52. Лобату Монтейру. Орден Жовтого Дятла / Монтейру Лобату / [художник В. Чернуха]. – К. : Веселка, 1964. – 254 с.
53. Лучшая книга для чтения от 3 до 6 лет. – М. : ЗАО «РОСМЭН-ПРЕСС», 2010. – 160 с.
54. Лучшие сказки для семейного чтения в 2-х томах / [сост. С. Н. Заготова]. – Донецк : ООО «ПКФ «БАО», 2010. – 48 с.
55. Льюис К. С. Хроніки Нарнії / Клайв С. Льюис ; пер. з англ. Н. Трауберг, Г. Островской, Е. Доброхотовой-Майковой, Т. Шапошниковой; ил. П. Бэйнс. – М. : Эксмо, 2014. – 848 с.
56. Маршак Самуил. Стихи / С. Я. Маршак. – М. : Изд-во «Астрель», 2002 – 30 с.
57. Метерлінк Моріс. Синій птах / Моріс Метерлінк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://javalibre.com.ua/java-book/book/2908429>.
58. Милн Алан А. Детская литература / Алан Милн [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://litdet.ru/bio/188>.
59. Мир бессмыслиц. Лимерики, старые и новые / [сост. К. Н. Атарова. – М. : ОАО Изд-во «Радуга», 2003. – 272 с.
60. Михалков Сергей. Любимые стихи / Сергей Михалков. – М. : – Изд-во «Астрель», 2005. – 25 с.
61. Монке О. С. Педагогічно-творча спадщина Василя Сухомлинського у контексті формування духовних цінностей дошкільників / О. С. Монке // Наука і освіта. – 2008. – № 6. – Спецвипуск : До 90 років з дня народження В. О. Сухомлинського. – С. 112 – 115.

62. Монке О.С. Українська література для дітей дошкільного віку : [навчальний посібник] / О.С. Монке. – Одеса : Видавець М.П. Черкасов, 2010. – 349 с.
63. Монке О.С. Авторські казки зарубіжної літератури як засіб морально-духовного виховання дітей дошкільного віку / О.С. Монке // Міжнародний періодичний журнал «Science and Education a New Dimension», Pedagogy and Psychology I (6), Issue: 10. – Будапешт, Угорщина, Oct. 2013. – С. 80 – 88.
64. Монке О.С. Дослідження проблеми морально-духовного виховання дітей дошкільного віку: сутнісні характеристики / О.С. Монке // Збірник тез міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти». – 29 – 30 жовтня 2014 р. – Варшава : Вид-во «Dimond trading tour», 2014. – С. 62 – 64.
65. Монке О.С. Принципы и методы развития внутренней деятельности дошкольников средствами художественной литературы (в контексте подготовки будущих педагогов к морально-духовному воспитанию / О.С. Монке // Концепт. – 2014. – № 05 (май). – ART 14117 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e-koncept.ru/2014/14117.htm>.
66. Монке О.С. Художня література як засіб морально-духовного виховання дітей дошкільного віку: теоретико – методичний аспект : [монографія] / О.С. Монке. – Черкаси : Вид – во ДП «Черкаський ЦНТІ», 2015. – 248 с.
67. Мориц Юнна. Большой секрет для маленькой компании. Стихи для детей / Юнна Мориц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://owl.ru/morits/det/secret.htm>.

68. Неелов Е. М. Переступая возрастные границы... : (Заметки о «взрослом» содержании сказок К. И. Чуковского) / Е. М. Неелов // Проблемы детской литературы : межвуз. сб. – Петрозаводск, 1976. – С. 53–70.
69. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект) : автореф. дис.... докт. філос.. наук / В. О. Огнев'юк // Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2003. – 36 с.
70. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под ред. Н. Ю. Шведовой. – [20-е изд., стереотип.]. – М. : Рус. яз., 1989. – 750 с.
71. Остер. Г. 37 советов всем, кто пытается быть хорошим отцом / Г. Остер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://esquire.ru/oster>.
72. Остер Г. Б. Вредные советы / Г. Б. Остер. – Москва : Изд-во «Астрель», 2009. – 33 с.
73. Петровский М. Корней Чуковский. Стихотворения / М. Петровский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.chukfamily.ru/Kornei/Biblio/Petrovsky.htm>.
74. Ражева Е. В. Лимерик: непереводаемая игра слов или переводимая игра формы? // Е. В. Ражева. Логический анализ языка. Концептуальные поля игры. – М. : Индрик, 2006. – С. 327 – 335.
75. Роганова М. В. Виховання духовної культури студентів вищих навчальних закладів в інтегрованих групах навчання: теорія і практика : [монографія] / М. В. Роганова . – Краматорськ, 2010. – 365 с.
76. Родарі Джанні. Торт у небі : Казк. повість і казки / Д. Родарі ; пер. з італ. А. Сабуцький, В. Чайковський; худож. В. Челак. – К. : Махаон-Україна, 2010. – 112 с.
77. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.

78. Савченко О. Я. Від людини освіченої – до людини культури. Ціннісні орієнтації загальноосвітньої підготовки учнів / О. Я. Савченко // Рідна школа. – 1996. – № 5–6. – С. 2 – 4.
79. Саксе Анна. Сказки о цветах / Анна Саксе ; пер. с латышского. Художник А. Чебыкин. – К. : Адонис, ХаГар, 1996. – 120 с.
80. Секора Ондржей. Приключения муравья Ферды / Ондржей Секора ; пер. с чешского Р. Карпишковой. Цветные иллюстрации автора. –Прага : Альбатрос, 1981. – 184 с.
81. Семашко О.М. Художньо-естетичні потреби дітей / О.М. Семашко // Духовні потреби дітей України : [монографія] ; за заг. ред. Ж. В. Петрочко. – К. : Видавничий дім «Калита», 2005. – С. 76 – 80.
82. Семашко О.М. Естетичне виховання в умовах нової соціальної естетичної реальності в Україні / О.М. Семашко : зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 2. – Бердянськ : БДПУ, 2006. – С. 5 – 11.
83. Сказки русских писателей / вступит. статья, сост., и коммент. В. П. Аникина; Ил. и оформл. А. И. Архиповой. – [Переизд.]. – М. : Дет. лит., 1984. – 687 с.
84. Сказки. Сказки Отфрида Пройсслера [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vseskazki.su/projsler-otfrid.html>.
85. Стір Дугалд. Великодня казка / Дугалд Стір ; пер. з англ. В. Панченко, іл. Сюзанни Рончі]. – К. : Вид-во «Махаон-Україна», 2006.

86. Тиманова О. И. Мифопоэтические контексты «волшебной повести» Антония Погорельского «Черная курица, или Подземные жители» / О. И. Тиманова // Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина. Серия филология. – СПб, 2008. – № 4 (16). – С. 19.
87. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства : підручник для гуманітаріїв / А. Ткаченко. – К. : Правда Ярославічів, 1998. – 448 с.
88. Толстой А. Золотой ключик, или приключения Буратино / А. Толстой. – М. : «РОСМЭН», 2007. – 117 с.
89. Толстой Л. Три медведя и другие сказки / Лев Толстой. – М. : Изд. дом «Оникс 21 век». Центр общечеловеческих ценностей, 2004. – 33 с.
90. Тувім Юліан. Слон Трубальський : Вірші для дітей / Юліан Тувім ; перекл. Кіяновська Маріанна, ілюстр. Штанко Володимир. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. – 48 с.
91. Толкин Джон Рональд Руэл. Хоббит, или Туда и обратно / Джон Рональд Руэл Толкин ; пер. Н. Л. Рахманова. – СПб : Изд-во: Азбука, 2000. – 416 с.
92. Уайльд О. Хлопчик-зірка. Казки. для молодшого та середнього шкільного віку / Оскар Уайльд ; пер. з англ. І. В. Корунця. – К. : Веселка, 1979.
93. Уайльд О. Избранное / Оскар Уайльд ; пер. с англ. / [сост. и вступ. С. Бэлзы]; Прим. А. Зверева. – М. : Правда, 1989.
94. Усачев Андрей. Большая книга стихов и рассказов / Андрей Усачев. – М. : Изд-во: Машаон, Азбука-Аттикус, 2017. – 192 с.
95. Усачев А. Розумна собачка Соня / А. Усачев. – Харків : Вид-во «Школа», 2017. – 80 с.

96. Успенский Эдуард. Крокодил Гена и его друзья : повесть-сказка / Эдуард Успенский. – Москва : РИО «Самовар», 2000. – 100 с.
97. Успенский Эдуард. Чебурашка уходит в народ / Эдуард Успенский. – М. : Оникс 21 век. Астрель, 2002. – 63 с.
98. Фльорина Е.А. Эстетическое воспитание дошкольника / Е. А. Фльорина. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1961. – 334 с.
99. Харрис Дж. Ч. Смоляное чучелко / Дж. Ч. Харрис ; пер. с англ. М. Гершензон. Бр. Grimm. Живая вода / Бр. Grimm ; пер. с нем. под ред. П. Н. Полевого : Сказки / худож. В. Нечитайло. – М. : Изд. дом «Оникс 21 век», 2003. – 64 с.
100. Чудові казки : зб. чарівних казок. – К. : ТОВ «Перо», 2008. – 337 с.
101. Чуковский К. От двух до пяти / К. Чуковский. – Москва : Изд-во «Азбука», 2013. – 576 с.
102. Чуковский К.И. Чукоккала. Рукописный альманах Корнея Чуковского / К. Чуковский / [предисл. И. Андроникова; коммент. К. Чуковского; сост., подгот. текста, примеч. Е. Чуковской]. – [2-е изд. испр.]. – М. : Русский путь, 2006. – 584 с.
103. Чуковский К. Сказки в стихах / К. Чуковский. – Москва : Изд-во «Фламинго», 2006. – 108 с.
104. Шалев Меир. Дедушкин дождь и другие удивительные истории / Меир Шалев ; пер. Р. Нудельман, ил. Н. Бугославская. – Москва : Изд-во Текст, Книжники, 2014. – 56 с.
105. Шалев Меир. Змей, потоп и два ковчега. Библейские истории для детей / Меир Шалев ; пер. Р. Нудельман, А. Фурман, иллюстр. Э. Луццати. – Москва : Изд-во Текст, 2009. – 40 с.
106. Янчарский Чеслав. Сказки Мишки-Ушастика / Чеслав Янчарский ; пер. с польск. Святослав Свяцкий. – Варшава : Наша Ксенгарня, 1983. – 96 с.

107. Famous funny poems : Best limericks by Edward Lear [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [https : // www.familyfriendpoems.com/poem/limericks-by-edward-lear](https://www.familyfriendpoems.com/poem/limericks-by-edward-lear).
108. English Fairy Tales By Joseph Jacobs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // www.authorama.com/english-fairy-tales-43.html](http://www.authorama.com/english-fairy-tales-43.html).
109. Hellokids. The three little pigs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http : // www.hellokids.com/c_14958/reading-learning/stories-for-children/animal-stories-for-kids/the-three-little-pigs](http://www.hellokids.com/c_14958/reading-learning/stories-for-children/animal-stories-for-kids/the-three-little-pigs).
110. Kipling Rudyard. Rewards & Fairies (Wordsworth Collection Children's Library) / Kipling, Rudyard. – Published by Wordsworth Editions Ltd 1999–12–05, 1999.
111. Kipling Rudyard. Just So Stories by Rudyard Kipling. – Published by Books of Wonder. Morrow, New York, 1996. – 148 p.
112. Larson L. Graig Limerick Myths or: How Well do we Know them, Really? / Graig L. Larson [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.limeryki.pl/English/LiMyths.html#EnglishOnly>.
113. Pullinger D. Infinity and Beyond: The Poetic List in Children's Poetry. Children's Literature in Education. (Online First) // Children's Literature in Education Publication Date. – Aug. 2015. – P. 340 – 345.
114. Toffler A. Future shock. t 4 ew York: Bantam Books, 1981. – 517 p.
115. The Guardian. International Edition [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.theguardian.com/international/>.
116. The Conversation. Articles on Children's literature [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://theconversation.com/us/topics/childrens-literature-7867/>.

117. Offiziellen Website. Lobe Mira [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.miralobe.at/>.
118. Official website of Miyoko Matsutani [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://matsutani-miyoko.net/>.
119. Le Grand Livre de la Famille Passiflore Genevive Huriet [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mantrax314.com.ve/2745901281/le-grand-livre-de-la-famille-passiflore-tome-4.pdf>.
120. «La grande fabrique de mots» De Lestrade & Docampo [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.livressedesmots.com/la-grande-fabrique-de-mots-de-lestrade-docampo/>.
121. Charlotte Huck's Children's Literature by Kiefer, Barbara [McGraw-Hill Humanities / Social Sciences/Languages, New York, 2009] [Hardcover] 10TH EDITION Hardcover. – 661 p.

Словники

122. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Л. І. Коваліва та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997.– 752 с.
123. Словник ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%B0%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>.
124. Дерево казок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://derevo-kazok.org/>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Світова література морально-духовної спрямованості для дітей: рекомендаційне коло читання

Морально-духовне виховання дошкільнят є одним із головних завдань дошкільної освіти. Художня література відіграє величезну роль у морально-духовному вихованні дітей дошкільного віку. У процесі морально-духовного виховання засобами художньої літератури у дітей формується інтерес до читання книг, вони залучаються до читання найкращих літературних творів світової культури. Однак сьогодні книги мають багато «замінників»: відео, телебачення, комп'ютери, гаджети. Вони яскраві, захопливі, їхній вплив активний, а часом навіть агресивний. Однак вони не вимагають серйозного внутрішнього напруження, співпереживання, роботи розуму, яка відбувається у процесі читання хорошої книги. Готові зорові образи не сприяють розвитку образного мислення, не підживлюють уяву. Це духовно збіднює дитину, заважає їй виробляти власну лінію поведінки, оскільки дає готові штампи поведінки, причому часто далеко не найкращі їхні зразки.

«Что делать, чтоб младенец розовый не стал дубиной стоеросовой?» [7]. Звичайно, читати дитині потрібні книги, адже, з одного боку, в них міститься абетка моральності, з книг дитина дізнається про те, що є добрим, а що поганим, а з іншого, як це не парадоксально звучить, «сєнс виховання – захист дорослих від дітей» (М. Волошин [20]):

*...Из всех насилий,
Творимых человеком над людьми,
Убийство – наименьшее.
Тягчайшее же – воспитание...
Смысл воспитания –*

Самозащита взрослых от детей...
(М. Волошин, «Государство», 1922) [20].

Старший дошкільний вік, як період активного освоєння норм моралі, формування моральних звичок, почуттів, стосунків, є найвідповідальнішим етапом у розвитку механізмів поведінки й діяльності, становленні особистості дитини дошкільного віку загалом. Це зумовлюється великими змінами, які відбуваються в розумовому й емоційно-вольовому розвитку дошкільнят, мотиваційній сфері, спілкуванні з дорослими і однолітками, досягнутим раніше рівнем моральної вихованості. У зв'язку з цим розширюються можливості морального виховання старших дошкільнят. Сучасних дітей старшого дошкільного віку слід заохочувати до читання або слухання гарної книги, написаної представниками як української, так і світової літератури. Адже саме світова література прилучає дітей до загальнолюдських духовно-культурних цінностей, виховує толерантне ставлення до різних народів, народностей, рас і культур, збагачує світосприйняття.

Надалі за хронологічним принципом проаналізуємо художню літературу для дітей різних країн світу з яскраво представленими в ній морально-духовними імперативами. Означені твори можуть увійти в коло читання сучасних дошкільнят.

Зауважимо, що наприкінці XVIII – початку XIX століття в світовій літературі починає формуватися нова тенденція. У творчості багатьох письменників спостерігається особливий інтерес до фольклору, до казкових традицій. Багато в чому це пов'язано з таким літературним явищем, як романтизм, в естетичній системі якого фольклор, казкове бачення світу, диво посідає велике місце.

З-поміж казкарів, які «легалізували» казку у серйозній літературі, найперше і почесне місце відводиться *французькому письменникові Шарлю Перро (1628 – 1703)*. Йому вдалося донести до читачів поетичність народної французької казки, її витонченість і гумор, зберігаючи

при цьому особливості свого стилю: дещо претензійну та галантну манеру розповіді, особливості моралістичних повчань, якими Перро закінчує свої казки, і які є своєрідним способом філософського осягнення світу. Все це дозволяє віднести його казки до виду літературних. Перро розповідає захопливо – від будь-якої його казки, – чи то «Попелюшка», «Спляча красуня», «Кіт у чоботях» або «Червона Шапочка», дитині неможливо відірватися, доки вона не дослухає її до кінця. Хоча у казках Ш. Перро є деякі тіньові сторони, однак більшість казок письменника іскриться світлом і оптимізмом: завдяки чарівності, працьовитості і своєрідній стійкості Попелюшки, винахідливості Кота в чоботях, його сміливості у порятунку господаря від гіркового зубожіння, добросердю людської сутності феї з казки «Спляча красуня», яка зі скромною грацією перетворює смертельний укол веретена в легкий, рум'яний сон, обнадійливий моралі казок «Ослина Шкіра» або «Гризельда», які запевняють: щастя приходить у нагороду за довготерпіння і чесноти.

Шарль Перро при всій його очевидній наївності досить складний і глибокий, щоб не тільки захопити увагу дитини, але й впливати на дорослого читача. Письменник вмістив у свої казки багатющій запас життєвих спостережень. Так, на відміну від чудової, простої за змістом і стилем казки «Червона Шапочка» неабияк відрізняється своїм психологічно тонким і серйозним задумом казка «Ріке з хохолком». Дотепні світські бесіди потворного Ріке і красуні принцеси дають можливість письменнику розкрити у невимушено-захопливій формі моральну ідею: любов облагороджує людину.

Англійська дитяча література, як одна з найвизначніших з-поміж дитячої літератури Європи була підпорядкована загальним типологічним закономірностям і має багато спільного й подібного зі становленням французької, німецької, української, російської літератури, але водночас англійська дитяча література наділена і певними специфічними національними рисами. У період до другої половини XIX століття в Англії існують лише книжки, які увійшли до дитячого

читання, але орієнтовані передусім на дорослу людину. З другої половини XIX століття з'являється художня література, спеціально призначена для дітей. Така властивість англійської ментальності і національного художнього мислення, як своєрідний ексцентризм мислення, відомий як «англійський гумор» сприяли тому, що англійська дитяча література багато в чому розвивалася під впливом «дорослої» літератури: це стосується і системи художньої образності, і поетики, і жанрових особливостей. Ексцентризм – це особливий склад розуму, своєрідна логіка поведінки, яка пізніше стала притаманною дивному і незвичайному світу творів англійських письменників, відхід зі світу реального в світ чудовий, нереальність повсякденного життя і реальність небуття. Ексцентризм - це старі англійські казки, п'єси Шекспіра і Джонсона, це Філдінг, Голдсміт, Стен, Лір, Керролл, Дікенс.

У всіх англomовних країнах знають напам'ять римування та пісні, наповнені чудовою нісенітницею. Із збірки віршів Матінки Гуски взяті образи Шалтая-Болтая, Єдиного і Лева, які обіграються в «Аліса в Країні Чудес» Льюїса Керролла. Матінка Гуска – це уявлюваний автор дитячих пісеньок і віршиків, і водночас персонаж європейської і американської дитячої літератури, зокрема віршиків, пісеньок, лічилок. З віршиками матінки Гуски дітей можна знайомити з наймолодшого віку («Дом, который построил Джек», «Шалтай-Болтай», «Робин-бобин»). Англійські дитячі пісеньки, віршики і лічилки стали відомі насамперед завдяки перекладам С. Маршака і К. Чуковського. При цьому перекладені вони по-різному. Почасти, навіть зустрічається твердження, що це і не переклади зовсім, а «вірші за мотивами». А переклади одного і того ж вірша у різних поетів дуже відрізняються. Наприклад, у перекладі К. Чуковського:

*«Наши-то портные
Храбрые какие:
«Не боимся мы зверей,
Ни волков, ни медведей!»
А как вышли за калитку
Да увидели улитку -
Испугались,
Разбежались!»*

Вот они какие,
Храбрые портные!»

А у С. Маршака це звучить так:

«Однажды двадцать пять портных
Вступили в бой с улиткой.
В руках у каждого из них
Была иголка с ниткой!
Но еле ноги унесли,
Спасаясь от врага,
Когда завидели вдали
Улиткины рога.»

З малих форм фольклору в Англії найцікавішими є **лімерики** – короткі вірші гумористичного змісту з обігранням абсурду.

«У сердитой старушки из Дублина
Были брови так грозно насуплены,
Что даже Годзилла,
Что всюду бузила,
Подальше держалась от Дублина»
«Ты скажи, барашек наш,
Сколько шерсти ты нам дашь?
- Не стриги меня пока.
Дам я шерсти три мешка:
Один мешок – хозяину,
Другой мешок – хозяйке,
А третий – детям маленьким
На тёплые фуфайки»
«Где ты была сегодня, киска?
- У королевы у английской.
- Что ты видала при дворе?
- Видала мышку на ковре»

*«Маленькая девочка, скажи где ты была?
Была у старой бабушки на том конце села.
Что ты пила у бабушки? Пила с вареньем чай.
Что ты сказала бабушке? «Спасибо и прощай!»»*

Особливе місце в збірниках англійських дитячих віршиків і пісенок посідають віршовані нісенітниці. Там знайдемо і корову, яка дісталася неба, і таємничий голос у дикій пустелі, що цікавився, чи багато на дні морському суниць, і скрюченого чоловічка тощо:

*«Спросил меня голос
В пустыне дикой:
Много ли в море
Растет земляники?
Столько же, сколько
Селедок соленых
Растет на березах
И елках зеленых»*

У XVII і XVIII століттях дитяча література Англії представляла собою твори дидактичного, етичного, а найчастіше – релігійного змісту. У XVII столітті релігія впливала на всі сторони діяльності людей. Біблія і розповіді релігійного змісту були в центрі дитячого читання. Суворий пуританізм панував у дитячій літературі. Для дітей писали проповіді, в яких вчили, як поводитися, щоб урятувати свою душу. Дидактика зосереджувалася головним чином у книгах добрих порад, яких було дуже багато. Зазвичай це були поради батьків синам: про те, як поводити себе за столом, як піклуватися про своє плаття, як доглядати за конем, шанобливе ставлення до людей похилого віку. Часто це були не просто збірники правил поведінки, а моральний кодекс для юного джентльмена. Водночас на рубежі XVII і XVIII століть в Англії починають з'являтися твори власне дитячої літератури, зазвичай книги подорожей. Втім, їх читали не лише діти, а й дорослі. Так, **Даніель Дефо** (1660 – 1731) у своїх творах описує різноманітні пригоди. Однак, навіть адаптований до сприйняття дітей текст роману «Робінзон Крузо» Д. Дефо ще затяжкий для дошкільнят.

Роман *англо-ірландського письменника-сатирика Джонатана Свіфта* (1667 – 1745) «Подорожі Гуллівера» показує типового англійця XVIII століття, який за будь-яких обставин, комічних або плачевних, ніколи не втрачає розважливості і холонокровності. Про зовсім неправдоподібні речі Гуллівер розповідає незворушно-спокійним тоном очевидця, що створюється ілюзія повної достовірності. У дитячих виданнях цього твору немає глибоких роздумів автора, залишається лише пригодницька канва твору. Це робить книгу Дж. Свіфта доступною навіть для старших дошкільнят (наприклад, в переказі М. Тарловського). Перед дітьми розгортатимуться захоплюючі й незвичайні подорожі Гуллівера в Ліліпутію, зати́м в Бробдінгнєг – країну велетнів. Спочатку Гуллівер постане перед дітьми великим і могутнім, таким, що втілює в собі все найкраще в людині. Але надалі, в країні велетнів він виконає роль дещо смішного вченого ліліпута і королівського блазня. Таким чином, діти всотовують не просто пізнавальну цінність, а й початкові світоглядні орієнтири про відносність своїх звичних уявлень про велике й мале. Ті ж самі явища і предмети, які здаються незначними Гулліверу-велетню, стають грандіозними й набувають зовсім іншого значення, коли він дивиться на них очима ліліпута. Все це приводить дитину до духовного відкриття того, що все в житті має сенс – і велике й мале. Казка Джонатана Свіфта «Подорожі Гуллівера» має особливу атмосферу, вона зачаровує своїм внутрішнім устроєм, традиціями, стилем спілкування та іншими відчутними характеристиками.

Англійська літературна казка – зазвичай антипедагогічна. В ній переосмислюються, почасти в пародійному сенсі, народні казкові сюжети. Єдине фольклорне джерело, з якого черпає англійська літературна казка, – це «Казки матінки Гуски». Саме до традицій і героїв цих казок і віршів вона охоче звертається. Улюблені дурні й диваки англійського фольклору населяють казковий світ Л. Керрола, П. Треверс, Д. Біссета. Потрапляючи в літературну казку англійські фольклорні казкові персонажі почасти змінюють свій характер (феї нагороджують юну принцесу такими якостями, як пунктуальність і здоровий глузд

(«Неромантична принцеса» **Елізабет Боуен**), дракон не поспішає боротися зі Святим Георгієм, вважаючи за краще мирно дрімати на сонечку і вигадувати вірші («Дракон-лежень» **Кеннет Грэм**). Світ, у якому живуть і діють персонажі англійських літературних казок – надзвичайно реальний, без єдиного натику на його чарівну вигаданість. Англійська казка не милує свого читача, не зменшує небезпеку, не заколисує думкою, що все це – вигадка, і все закінчиться добре. Можливо, завдяки цьому вона готує його до справжнього дорослого життя. Письменники вміщують своїх персонажів у скрутні обставини й надають їм можливість самим шукати вихід. Зазвичай герой англійської літературної казки – дитина. І саме на неї покладається основне завдання: вбити дракона і позбавити своїх підданих від необхідності стати негідниками, звільнити країну від влади злої чаклунки, повернути престол позбавленому влади принцу.

Епоха романтизму створила проміжну стадію між народною і літературною казкою. Саме тоді виникла казка, яку визначають як «фольклористична» (на відміну від фольклорної, народної), тобто літературна обробка народної казки. У перші два десятиліття XIX століття майже в усіх країнах, зокрема у Франції та Німеччині, здійснюються нові відкриття своєї національної історії, старовини, народних звичаїв, пісень, казок, обрядів. Саме в епоху романтизму були опубліковані збірки народних пісень і казок. Значну роль у цьому відігравали Брати Грімм - Якоб (1785 – 1863) і Вільгельм (1786 – 1859).

Переказ казки «Лускунчик і Мишачий Король» *німецького письменника* **Ернста Теодора Гофмана** (1776 – 1822) доступний розумінню більшості дошкільнят. Однак, іноді, дошкільнята старшого віку разом із батьками здатні осягнути й оригінальний переклад прекрасної казки. Гофман підносить і дітям, і дорослим уроки добра, розуміння, милосердя, мужності й самовідданості. Саме такими є герої «Лускунчика».

На початку 1830-х років у російській літературі під пером О. Пушкіна, В. Жуковського, П. Єршова народжується новий літературний жанр – віршована казка в російському народному стилі.

У творчості **Василя Жуковського** (1783 – 1852) дитяча література посідає велике місце, а казки – є його вершинним здобутком. Найвідоміші поезії для найменших, зберігаючи авторську інтонацію, нагадують народні утішки й пісеньки: жартівлива пісенька «Котик і козлик»,

лірично-сумна «Пташка». Поезія «Жайворонок» пронизана захопленням від Божого творіння, устремлінням до неба, захопленням від ранкового польоту жайворонка – символу весни, дзвінкою піснею – молитвою. Душа птиці й душа поета, зливаючись у вільному польоті, співають гімн Божому світу, що несе торжество оновлення. Так, торжество природи народжує поетичне натхнення, і читач разом з героями цього вірша переймається почуттям радості, тріумфу від картини ранкового польоту жайворонка. У цьому вірші представлено піднесену Християнську картину світу.

В. Жуковський збирав російські народні казки, перекладав казки Ш. Перо, братів Грімм, Г.Х. Андерсена, обробляючи сюжети народних і літературних казок, створював власні поетичні казки. Казки «Казка про царя Берендея, і сина його Івана-царевича, про хитрощі Коція Безсмертного і про премудрості Марії-царівни, Кощеєвої доньки», «Війна мишей і жаб», «Спляча царівна», «Казка про Івана-царевича та Сірого Вовка», «Хлопчик з мізинчик», «Тюльпанове дерево» – самобутні, насичені романтикою [83]. Казки В. Жуковського відрізняються своєрідним звуком і ритмом, багатою образною лексикою. В них багато тепла, ніжності, барвистості (образи прекрасних дівчат, картини природи), багато добродушної іронії. Казки зіткані поетом багатою, барвистою, емоційною мовою, для кожної з них знайдено індивідуальну поетичну форму. У чарівних казках В. Жуковський прагнув підняти моральні проблеми. Добро і справедливість у його казках завжди торжествують над злом. Любов, дружба, пошуки щастя – основні мотиви його казок. О. Пушкін, високо оцінюючи творчість свого учителя і друга, писав:

*«...Его стихов пленительная сладость
Пройдет веков завистливую даль,
И, внемля им, вздохнет о славе младость,
Утешится безмолвная печаль
И резвая задумается радость...» [83, с. 8].*

Казки В. Жуковського можна читати дітям з 6–7 років.

Літературна казка початку-середини XIX століття увібрала в себе особливості багатьох жанрів російського народного епосу: сатиричної, чарівної казки про тварин, билин. Безцінними з означеної точки зору і щодо відчуття мовної естетики російської мови, народного духу є казки геніального **Олександра Пушкіна** (1799 – 1837). Хоча О. Пушкін нічого спеціально для дітей не писав, його твори вже за життя поета були популярними серед маленьких читачів. Вочевидь, що всі вони, прекрасні своєю витонченістю, чудові за змістом, динамічні, з яскравими персонажами, досить доступні дітям дошкільного віку. У казках О. Пушкіна все змальовано просто, в дусі народних понять про мораль, їм властивий гуманізм, пошана до людей, прагнення до волі й щастя, оптимізм, віра в перемогу світлих сил і почуттів над темрявою. Казки О. Пушкіна першими потрапляють у коло дитячого читання. Зазвичай знайомство з казковим світом поета починається з прологу до поеми «Руслан і Людмила» – «У лукомор'я дуб зелёный...». Невеличкий художній простір цього прологу вміщує в собі безліч мотивів та образів народних казок, відтворюючи атмосферу їх чарівного світу.

Створюючи образи казкових героїв, поет досліджував природу людини, шукав в ній те, що залишається вічним і незмінним у всі часи, на чому тримається світ і людина. Отже, ці казки з подвійним адресатом: цікавий сюжет, відточений стиль, яскрава образність і багатство рим, – роблять їх доступними й цікавими для дітей дошкільного віку, а їхній філософський зміст адресовано дорослим. Загалом, казки, як і всі твори О. Пушкіна, – поза віком і поза часом.

«Казка про царя Салтана, про сина його славного і могутнього богатиря князя Гвідона Салтановича, і про прекрасну царівну Лебідь», «Казка про рибака та рибку», «Казка про мертву царівну і про сімох богатирів», «Казка про золотого півника» – сюжетні твори з зображенням

різкого конфлікту між світлом і темрявою – захоплюють розум маленьких читачів, закладають в них перші неусвідомлені паростки досить складних морально-духовних понять: жадібність і надмірна вимогливість можуть призвести до того, що «залишаєшся ні з чим», надмірна захопленість чимось, пристрасність, яка шкодить загальній справі, призводить до повного краху, любов і відданість – перемагають смерть [83]. Але передусім є естетичне милування красою текстів О. Пушкіна, яку вже здатні осягнути навіть дошкільнята 3 – 4 років.

Літературну спадщину німецького письменника **Вільгельма Гауфа** (1802 – 1827) відображено в трьох альманахах казок, які назавжди вписали його ім'я в історію світової літератури. Це містичні, іноді страшні й сумні казки, пройняті духом Сходу. Водночас у казках В. Гауфа – безодня добродушного, веселого гумору, однаково чарівного і для дітей, і для дорослих. Він – один з тих небагатьох авторів, які зуміли зробити з пересічних легенд про привидів і бідняків, які карають злих багатіїв, чарівні та яскраві шедеври. Мета автора полягає не в зображенні жахів і містичного страху, а у тому, щоб читач зумів піднятися над повсякденністю. Герої казок Гауфа – свого роду вихователі для дітей. Вони в легкій і веселій формі показують слухачеві, як можна вийти із безвихідної ситуації. На жаль, із творчістю В. Гауфа дітей не ознайомлюють у дитячому садку, оскільки вважають, що його казки не призначені для дітей. Однак, це не так. Аналіз казок В. Гауфа показує неповторний стиль їх автора, тонке розкриття ним внутрішнього світу своїх героїв, віру у торжество справедливості. Водночас, казки В. Гауфа наповнені неповторною чарівністю, мають захоплюючий сюжет. Чарівність в його казках сплітається з мудрістю поколінь і силою-силенною життєвих ситуацій. Все це збагачує внутрішній світ дитини, сприяє розвитку її моральних якостей. Казки Вільгельма Гауфа («Каліф-Лелека», «Маленький мук», «Казка про удаваного принца», «Карлик – ніс», «Холодне серце») доступні дітям старшого

дошкільного (в переказі) і молодшого шкільного віку [22]. Але їх читати потрібно не для присипляння дитини, або веселощів, а для роздумів.

Загальне визнання й славу казка принесла **Петру Єршову** (1815 – 1869). У казці «Коник-Горбокони́к» («Горбокони́к» у перекладі М. Рильського) П. Єршов на диво точно передає міфічне світовідчуття народу. Письменник відчув і втілює в образах своєї казки ідеал народної оповіді – природну краси людяності. «Коник-Горбокони́к» – твір суто народний. П. Єршов лише надав йому стрункішого вигляду й місцями доповнив. Простий, звучний і сильний вірш, іскрометний народний гумор, багато вдалих художніх картин зумовили широке поширення цієї казки. З одного боку, Іванко-дурник – допитливий, безрозсудний, навіть самовпевнений герой. Водночас він відхідливий, здатний прощати чужі провини. З іншого боку, його товариш – розважливий, мудрий, жалісливий. Проте вони на диво схожі – як дві сторони однієї і тієї ж «широкої натури». «Коник-Горбокони́к» майже 200 років продовжує бути одним із найулюбленіших казкових героїв дитячої літератури. Казка доступна сприйняттю дітей 5-6 років.

Однією з найулюбленіших казок старших дошкільнят і молодших школярів є казка «Червоненька квіточка» («Аленький цветочек») **Сергія Аксакова** (1791 – 1859). Казка С. Аксакова – оригінальний літературний твір, який побудовано на фольклорній основі. Вона є аналогом західноєвропейської казки «Красуня і Чудовисько». Це виявляється передусім у тонкому психологічному опрацюванні образу головної героїні. Вона закохується в «чудовисько противне і потворне» за його «ласки и угодження», за його «душу добру», за його «любов несказанну», а не за красу, силу, молодечтво або багатство. Незлобивість, лагідність, ніжність, невичерпне почуття вдячності («*ничему уже не дивуется, ничего не пугается*», но «*возлюбила господина милостивого день ото дня*») – це морально-духовні чесноти героїні «Червоненької квіточки» [83, с. 135]. Ідея «Червоненької квіточки» у вищій правді

вічної, таємничої любові – любові від Бога – і тому здатної перемогти навіть смерть коханої людини. Моральну сутність цієї казки здатні осягнути старші дошкільнята.

Одним із найкращих засобів морально-духовного виховання в літературі є байка. Байкар **Іван Крилов** (1769 – 1844) пояснював популярність своїх байок тим, що вони «написані для дітей, а всі діти рвуть книжки, і тому їх доводиться знову друкувати» [49, с. 2]. Природі дітей властиве прагнення до яскравих, незвичайних образів, до гарного віршованого стилю, до зрозумілої життєвої ситуації. Всі ці правила майстерно використовував знаменитий байкар. У байки – подвійний адресат. Для дорослих – це сатира, для дітей – оригінальний підручник із соціального життя. А Іван Крилов рядками своєї байки «Плотичка» говорить про це так: *«Вот, милый друг, тебе сравненье и урок: Он и для взрослого хорош и для ребёнка»* [49, с.]. У байці «Ягня» знаходимо ще одне звернення до дитини:

*«...Анюточка, мой друг!
Я для тебя и для твоих подруг
Придумал басенку. Пока ещё ребёнком,
Ты вытверди её; не ныне, так вперёд
С неё сберёшь ты плод...»* [49, с. 8].

І обом адресатам байка приносить естетичну насолоду. Алегорія в байці не просто прийом: спрощуючи життєву ситуацію, вона сприяє переконливості моралі.

Данець **Ганс Христиан Андерсен** (1805 – 1875) – автор більш, ніж 400 казок, найвідоміші з яких: «Дюймовочка», «Оле-Лукойе», «Кресало», «Принцеса на горошині», «Русалонька», «Снігова королева», «Стійкий олов'яний солдатик», «Гидке каченя», «Дівчинка з сірниками», «Ялинка», «Дикі лебеді», «Дорожче перлів і злата», «Бузина матінка» тощо. Уособленням самовідданої любові стала для мільйонів людей андерсенівська Русалонька, символ Копенгагена, де їй поставлено пам'ятник. Завжди актуальною є казка «Нове плаття короля», яка висміює холуйсько-рабську пси-

хологію вірнопідданства, що породжує культ нікчемних, «голих» королів. Або магічна іронія казки «Калоші щастя» і глузлива асоціативність, тонкий гумор і образність «Свинопаса» та «Принцеси на горошині». У кращих казках письменника висока поетика органічно переплітається з відчайдушною насмішкуватістю, а романтична іронія – з містикою.

Унікальність Андерсена в тому, що він наділив чудовим даром не тільки Русалоньку. Він розгледів і з переконливістю оспівав силу духу земних тендітних дівчаток. Таких, як Герда із «Снігової королеви», або Ельза з «Диких лебедів». Безкорисливий героїзм і жертвність Герди й Ельзи затьмарюють подвиги могутніх героїв. Непримітні слабосилі дівчатка Герда й Ельза звершують справді великі подвиги, оскільки їхні душі пронизує велика самовіддана любов, що захоплює мільйони дитячих сердець. Андерсен з великою достовірністю наділив неживі предмети людськими властивостями. А головне – душею. І цим відкрив для свого читача раніше невідомий, безмірний світ, пробудив «почуття добрі» до квітів і дерев, стертої монетки й обгризеної тріски, до троля або домовика-невдахи.

Казка-притча «Мати» – приклад казки, яка порівнюється з високою, світлою трагедією. Смерть викрала у матері дитину і, щоб дізнатися дорогу до викрадачки, мати дарує свої очі озеру. Притиснувши до грудей, зігріває замерзлу тернину так сильно, що вона починає зеленіти й розцвітати. Своє прекрасне чорне волосся вона віддає в обмін на сиві патли баби-двірнички, щоб увійти в чарівний сад смерті й врятувати своє дитя.

Про безсмертя творчого начала та реальність чудес розповідає притчево-багатовимірна казка «Льон». Це історія блакитної квітки, яка прийшла з Давнього Єгипту. Невагомі пелюстки дивної квітки подібні до крил метелика. У казці з нею відбувається безліч перетворень. Ось її висохлі стебла розіп'яті й випрядені в нитки. З ниток роблять одяг, який зігріває в холод і дарує прохолоду в спеку. Однак одяг зношується. Але, навіть ганчірка підхо-

дить для миття підлоги й витирання пилу. А, коли ганчірка перетворюється на труху, то з неї виробляють папір. Папір перетворюється на книги – вмістилище мудрості й світла. І навіть, якщо книги потрапляють у вогонь, то зола й попіл, які удобрюють поля, знову породжують міриади блакитних кольорів. Все повторюється спочатку, славлячи непереможність і тріумф життя [1].

У казках Андерсена обов'язково присутній щасливий фінал, у них розвинене почуття як краси великого світу, так і дивовижної краси повсякденного життя. Так, «Гідке каченя» починається з опису звичайного лопуха. Автор припускає, що тварини можуть бути навіть ближчими дитячому сприйняттю, ніж люди. Гідке каченя – герой винятковий, не такий, як усі, зацькований, гнаний і зневажаний. Однак «гідке» каченя не впадає у смуток і розпач, а дякує Богові. Інші герої – Курка й Кіт сповідують таке собі правило: є ми, а є все і всі інші. Вони не здатні припуститися думки, що хтось думає інакше. Гідке каченя може залишитися з ними, якщо погоджується з ними. Не біда жити в обставинах, в які помістило тебе життя, якщо твоє народження вище цього: страждаючи, людина розкривається у глибокому, духовному сенсі цього слова. Трагедія перетворюється на щось вище.

У казці «Русалонька» момент вибору – центральний. Русалонька жертвує можливістю свого звільнення. Вона хотіла двох речей: знайшла в собі сили стати вище першої і отримала другу. Земне, за Андерсеном, лише передпокій вічності.

У «Сніговій королеві» виникає асоціація з Біблією (історія Вавилонської Вежі). Краса, в якій немає теплоти, а лише торжество власної величі, зацикленість на собі. Потрапити до неї в полон, тобто потрапити в полон зла, гріха, – ще не значить вмерти. У казках не можна шукати легкого шляху, Герда йде шукати Кая без будь-яких речей, за черевичками – безнадія. Найголовніше випробування Герди – жінка з квітами. У квітнику немає справжнього життя, тому що немає страждання. Навіть квіти розпові-

дають тільки свої власні історії, вони зациклені лише на собі. Надзвичайно затишний світ, все ніби для людини, але цей світ – несправжній, оскільки забув про всіх інших та їхні страждання. Старенька не хоче Герді зла, але заподіює його, тому що для неї є тільки «я» і «моє задоволення». Таке уявне, несправжнє життя. Герда йде геть. Терновий кущ – символ страждання. Герда, боса, в одному платті, йде в царство холоду, не замислюючись про наслідки. Вся її сила – в невинності, чистому дитячому серці. Герда діє не сама, і за все дякує Богові, в серці її немає гріха. Маленька дитина, яка сподівається на Бога, сильніша всіх страшних сил [1].

Казка «Оле-Лукойе» нібито розповідає про чарівника снів, який розкривав чорні й кольорові парасольки над дітьми під час сну. Однак, насправді, ця казка про смерть. Оле-Лукойе щовечора відвідує маленького хлопчика – Яльмара й розповідає йому історії. А в останній день Оле-Лукойе знайомить Яльмара зі своїм братом – іншим Оле-Лукойе, якого звать Смерть.

А прекрасна, зворушлива казка «Дівчинка з сірниками» розповідає не лише про смерть, але й про щастя. У переддень Нового року бідна дівчинка запалює останні сірники й бачить дивні видіння, не помічаючи, як сама стає їхньою частиною: бідлаха вмирає й підноситься «високо-високо - туди, де немає ні голоду, ні холоду, ні страху» – до Бога і до своєї померлої бабусі [1, с. 50].

У казках «данця із впалими щоками» ми зустрічаємо біблійних героїв і персонажів міфів Стародавнього Єгипту, Трістана з Ізольдою і тих, про кого розповідає Коран. Тут органічно злилися Захід і Схід і присутнє таїнство, яке важко пояснити, а дано осягнути лише душею. Казки Ганса Християна Андерсена – одні з найкращих у світовій літературі, адресовані і дітям, і дорослим.

Наймолодшим читачам сподобаються чарівні народні казки від чеської письменниці **Божени Немцовой** (1820 – 1862), які вона з великою любов'ю збирала й записувала: «Три сестри», «Кіт, Півень і гостра коса», «Розочка»,

«Валидуб», «Тямуща найми́чка», «Мартинко Кінкаш», «Сіль дорожча, ніж золото», «Золотих справ майстер», «Жар-птиця і морська дівка», «Король часу», «Три зачаровані князі», «Справедливий Богумил», «Як Гонзік латинь учив», «Хоробрий Мікеш», «Мудра принцеса», «Здрастуй, місток!», «Зниклий хлопчик», «Покарана гордість», «Сім воронів», «Турецький паша і прекрасна Катарина», «Золота вершина».

Лев Толстой (1828 – 1910) так само, як і **Костянтин Ушинський** (1823 – 1871), усвідомлено вступив у дитячу літературу як упорядник і автор текстів для початкового навчання з прагненням зробити ці тексти доступними дитині, виробити особливу сюжетно-композиційну будову, особливу мову й стиль, характерні для дитячої літератури. У Льва Толстого є низка повчальних прозових казок, байок і оповідань, просту мудрість яких вже здатні осягнути діти старшого дошкільного віку. Деякі з них, вміщені письменником в «Російську книгу для читання», можна використовувати в морально-духовному вихованні дошкільнят: «Лев і миша», «Голова і хвіст змії», «Брехун», «Осел і кінь», «Поділ спадку», «Лев, ведмідь і лисиця», «Два товариша», «Батько і сини», «Лев і Лисиця». «Вовк і коза», «Білка і вовк», «Павлин», «Павлин і журавель», «Правда найдорожча», «Хазяїн і собака», «Собака і злодій», «Собака та її тінь», «Орел», «Кісточка», «Пожарні собаки», «Пожар», «Лев і собачка». Дитина є головним і, по суті, єдиним адресатом зазначених творів письменника. Казки «Три ведмеді», «Робітник Емельян та пустий барабан», «Цар і сорочка», «Петро Перший і мужик», «Як мужик гусей ділив» просякнуті споконвічними настановами суто народної мудрості, пронизані любов'ю до дітей, особливо до селянських («Філіпок», «Липунюшка»). Вони прості й безхитрісні, мораль у них на лежить поверхні [89].

Величезну силу виховного впливу мають румунські народні казки («Дванадцять царівен і чарівний палац», «Зачарований кабан», «Котофей-чудодій», «Троє братів-царів», «Молодість вічна, життя безкінечне», «Цар Алеодор»

тощо), зібрані румунським письменником-фольклористом **Петре Іспіреску** (1830 – 1887).

У казці «Пригоди Аліси в Країні Чудес» англійського вченого й письменника **Льюїса Керролла** (1832 – 1898) гумористично зведені всі основні літературні жанри: тут є власне казкове, пригодницьке, науково-фантастичне; викрито численні усталені віршовані форми й жанри. Це незвичайна історія пригод звичайної дівчинки Аліси, яка потрапила в погоні за білим кроликом у дивну й непередбачувану країну Чудес. Що потрібно робити, коли від з'їденого шматочка змінюється зріст, коли тонеш в морі своїх сліз, а від Чеширського кота залишається тільки його посмішка, коли потрапляєш на шалене безперервне чаювання до божевільного Капелюшника, граєш в крокет за незрозумілими правилами і, врешті-решт, опиняєшся на трибуналі над персонажем із гральних карт? І коли в критичний момент усі твої знайомі казкові персонажі перетворюються на карти й намагаються накинутися на тебе? Треба прокинутися! Що і зробила Аліса, адже це був тільки сон.

У «Пригодах Аліси ...» по-новому звучать і комізм положень, і комізм характерів, якими є, наприклад, чеширской Кот, Березневий Заєць тощо. Пародія – домінуючий прийом у казці «Пригоди Аліси в Країні Чудес». Пародіюванню в широкому сенсі піддається буквально все – від судової системи й методів шкільного викладання до способу проведення часу дорослими й системи загальноприйнятих правил поведінки. Ось одна зі сцен книги: *«В нескольких шагах от нее на ветке сидел Чеширский Кот. Завидев Алису, Кот только улыбнулся. Вид у него был добродушный, но когти длинные, а зубов так много, что Алиса сразу поняла, что с ним шутки плохи. – Котик! Чешик! — робко начала Алиса. Она не знала, понравится ли ему это имя, но он только шире улыбнулся в ответ. – Ничего, — подумала Алиса, — кажется, доволен. Вслух же она спросила: – Скажите, пожалуйста, куда мне отсюда идти? – А куда ты хочешь*

попасть? — ответил Кот. — Мне все равно... — сказала Алиса. — Тогда все равно, куда и идти, — заметил Кот. — ... только бы попасть куда-нибудь, — пояснила Алиса. — Куда-нибудь ты обязательно попадешь, — сказал Кот. — Нужно только достаточно долго идти» [38, с. 29]. Очевидно, що логіка Кота бездоганна. Парадокс виявлено в самому характері діалогу, в зміні «картин», у логіці розповіді, в грі слів. Ніякої ідеї, окрім самої казки з цілою низкою парадоксальних сценок, у книзі Керолла не міститься. Це просто теорія відносності для всіх.

Можливо, ця книга вчить доброті й допитливості, готовності приймати як належне найнеймовірніші чудеса, найфантастичніші пригоди. Тільки з відкритою душею і довірою можна досягнути радості пізнання. Для дітей книга стане подорожжю в інший вимір, де немає місця звичайному, нудному та одноманітному. «Аліса в Країні чудес», як фантазмагорія, вчить дітей абстрактно, нестандартно мислити, побачити, наскільки цікавий і нескінченний світ людських фантазій і зрозуміти, що він не такий неможливий, яким здається на перший погляд. Красива, тиха, сумна казка про таємний світ підземних лицарів, про чудесне перетворення курки Чорнушки, про загадковий підземний народ **Антонія Погорельського** (1787 – 1836) «Чорна Курка, або Підземні жителі» буде цікавою і сучасним дітям, які прагнуть таємничості. Однак, вона розповідає не лише про чудеса, які відбуваються з героями, а й про чесність, безкорисливість, віру в добро, дружбу й зраду. Ці почуття поступово стають зрозумілими сучасним дошкільнятам. На думку О. Тіманової, повість заснована на традиції чарівно-лицарського роману, який стверджує «високе» як норму життя і володіє вираженою дидактичністю, притаманною творам тієї епохи. Дослідниця також проводить паралелі з різними міфами й легендами, порівнюючи подорожі Альоші у підземне царство з містичним досвідом подорожі «на той світ» у цілях ініціації, причому «перевертень» чорна

курка-міністр є провідником [86, с. 19]. А. Єфремов вказує, що у казці Погорельського бере початок тенденція «безстрокового душевного розстроєння» героїв після скоєння ними будь-якого негідного вчинку, «гріха» в дитячій літературі XIX століття. Дослідник зазначає, що ознакою гріха в дитячій літературі стає «неможливість для героїв, навіть казкових, відпустити один одному скоєне», ця функція покладається на Вищі Сили, Бога, а час спокути нічим не обмежується. Фактично, «Чорна курка» дає початок «літературі совісті» [32, с. 183–196].

Володимир Даль (1801 – 1872) уважав, що казка укріплює в дитині моральність, пробуджує допитливість, розвиває уяву, формує естетичне відчуття. Казки В. Даля для дітей і дорослих, вміщені в збірку «Русские сказки, из предания изустного на грамоту гражданскую переложенные, к быту житейскому приуроченные и поговорками ходячими разукрашенные Казакон Луганским», побудовані переважно на основі традиційних народних сюжетів. Казки («Дівчинка Снігуронька», «Привередниця», «Журавель і чапля», «Лисиця і ведмідь», «Війна грибів і ягід», «Про дятла», «У тебе власний розум», «Про працю», «Кішечка»), зібрані і літературно оброблені В. Далем, розвивають у дітях такі морально-духовні якості, як благородство, любов, красу, доброту, милосердя, працьовитість, щедрість, розсудливість, вірність даному слову [83].

Казка-притча «Пригоди Піноккіо» італійського письменника **Карло Коллоді** (1826 – 1890) – одна з найсмішніших і найзворушливіших книг світової літератури. Ми звикли співвідносити «Піноккіо» з «Буратіно», однак це зовсім інша історія. Карло Коллоді створив не веселу й повчальну казку для малюків, а філософську притчу, в якій відбивається властива його часу відвертість, жорсткість, а іноді й жорстокість. Герої «Піноккіо» часто говорять про смерть, випробовують один одного на міцність і читають мораліте. Сучасній дитячій літературі це не властиво. Отже, дітям дошкільного віку краще

читати «Золотий ключик, або пригоди Буратіно» Олексія Толстого, який, створюючи свого героя, відштовхувався від твору Карла Коллоді «Пригоди Піноккіо».

Микола Вагнер (1829 – 1907) отримав письменницьке визнання завдяки збірці «Казки Кота-Мурлики». Ця збірка казок пройнята незвичайним для дитячої літератури ліризмом і тонкою філософічністю.

Американська література в очах обивателя асоціюється передусім з іменем мультиплікатора **Уолта Єліаса Діснея** (1901 – 1966), «батька» Міккі Мауса і Дональда Дака та більше, ніж двохсот персонажів («Пароплав Віллі», «Дурні симфонії», «Білосніжка і сім гномів», «Концерт», «Піноккіо», «Фантазія», «Дамбо», «Острів Скарбів», «Робін Гуд» і «Мері Поппінс», «Попелюшка», «Аліса в країні чудес», «Спляча красуня», «Пітер Пен», «Білосніжка і сім гномів», «101 Далматинець», «Бембі», «Пісня Півдня»). Помічено, що в героях Діснея дитина дізнається про саму себе. З того факту, який діснеївський герой найбільш симпатичний дитині, можна зрозуміти, які у неї проблеми. А діснеївська «Пісня Півдня» заснована на історіях з двох книг: «Дядечко Римус» і «Казки дядечка Римуса» американського автора **Джоеля Чандлера Харріса** (1848 – 1908). Казки в душі негритянського фольклору, з героєм Братиком Кроликом і оповідачем дядечком **Римусом** Джоеля Чандлера Харріса наповнені гумором і простотою, ці казки непохитно вимальовують перемогу кмітливого й спритного Брата Кролика над тупим і жадібним Братом Ведмедем, підступним Братом Лисом та іншими ворогами. Дрібні й слабкі тварини – кролик, жаба, черепаха – завжди залишаються переможцями над хижачками. Брат Кролик став частиною загальноамериканського фольклору, втіленням «американського духу», з притаманною йому винахідливістю, прагненням до свободи й умінням відстоювати свою незалежність [99].

Скромність, працьовитість, почуття гумору, відповідальність за спільну справу, безкорислива міцна дружба – це ті прекрасні людські якості, які розкриваються через

образи казок для дітей **Дмитра Мамина-Сибіряка** (1852 – 1912) «Оленчині казки («Аленушкині сказки»»). Збірник «Оленчині казки» адресований дітям дошкільного віку. Ця гуманістична книга, в якій органічно поєднуються моральні й суспільні ідеї, присвячена маленькій донечці письменника – Оленці. Саме це зумовило ліризм, задушевність і колискову інтонацію казок Д. Мамина-Сибіряка: *«Баю-баю-баю... один глазок у Аленушки спит, другой - смотрит; одно ушко у Аленушки спит, другое - слушает. Спи, Аленушка, спи, красавица, а папа будет рассказывать сказки»* [83, с. 291]. Алгоритм казок пов'язана з перенесенням соціальних явищ і морально-духовних проблем у світ птахів, звірів, риб. Наприклад, «Казка про хороброго Зайця – довгі вуха, косі очі, короткий хвіст» ніби починається традиційно, з хвастошів Зайця: *«Никого я не боюсь! - крикнул он на весь лес. - Вот не боюсь нисколько, и все тут!»* [83, с. 292]. Але боягузом виявився не так хвалько, як страшний Вовк, який хотів посмакувати зайцем: *«Когда Заяц упал на него, ему показалось, что кто-то в него выстрелил. И Волк убежал. Мало ли в лесу других зайцев можно найти, а этот был какой-то бешеный...»* [83, с. 293]. З початку й до кінця казку пронизує єдиний мотив – «набридло боятися», «набридло ховатися». Умовний світ зайців і вовків алегорично відображає взаємини слабких і сильних у світі й уразливість тих, хто тримає слабких у страху. Головне – повірити в себе: *«С этого дня храбрый Заяц начал сам верить, что он действительно никого не боится»* [83, с. 293]. Цю думку чітко втілено в конфлікті і в системі художніх образів персонажів казки.

Пихатість і зарозумілість Індіка з казки «Розумніший за всіх» підкреслюються в його діалозі з сусідами на пташиному подвір'ї. Коли Індик вимагає, щоб його визнали найрозумнішим, йому відповідають: *«Кто же не знает, что ты самая умная птица!..»* Так и говорят: *«Умен, как индю»* [83, с. 324]. Іронія цієї характеристики зрозуміла дошкільнятам. «Оленчині казки» («Розумніший від усіх», «Казочка про Ворону – чорну голівоньку і жовту пташечку

канарейочку», «Казка про Горобця, Йорша й веселого трубочиста Яшу»), в яких образи, композиція, стиль, мова тісно пов'язані з метою розумового виховання дитини, завданнями пробудження суспільної свідомості й моралі – чудовий зразок творчості для наймолодших. Вони міцно посіли своє місце в колі читання вже не одного покоління дітей.

Всеволод Гаршин (1855 – 1888) свого часу сказав: «Якщо ти залишив після себе слід краси душі, то будь впевнений, що виконав свою місію на землі» [83, с. 239]. І цей вислів характеризує не тільки самого письменника, а й спрямованість його творів. Так, сюжет «Казки про жабу і троянду» утворює складне переплетіння двох опозиційних структур: образів прекрасної квітки й огидної жаби, яка має намір її «зжертви». Розуміючи, що може померти від жаб'ячих лап, троянда молилася Богу про іншу смерть. Її було почуто. І тут постає питання невідворотності смерті, однак вона теж може бути прекрасною. Життя троянди було пожертвувано для того, щоб прикрасити останні хвилини життя хворої дитини.

Інша казка В. Гаршина, сповнена життєлюбства й гумору «Жабка-мандрівниця», розповідає дітям про фантастичну подорож жабки. Тут письменник виявляє в ній суто людський характер – тип честолюбної фантазерки. Жабка винайшла незвичайний спосіб пересування й летіла на південь, але не дісталася прекрасного краю, бо була занадто хвалькувата. Їй дуже хотілося розповісти всім про свій надзвичайний розум. Але той, хто вважає себе найрозумнішим, та ще й любить про це всім розповідати, обов'язково буде покараний за хвастощі. Ця повчальна історія написана так жваво, весело, з гумором, що маленькі слухачі та читачі назавжди запам'ятають її.

Трагізм – домінанта творчості В. Гаршина. Однак, винятком стала лише ця казка для дітей – «Жабка-мандрівниця». Є щось знаменне в тому, що останні слова Гаршина, який помер у віці 33 років, через короткий час після написання «Жабки-мандрівниці», були звернені

до дітей, і що останнім його твором була казка, написана світлою й безжурною мовою. На тлі інших творів В. Гаршина, сумних і тривожних, ця казка – живе свідчення того, що радість життя не зникає ніколи, що «світло у темряві світить» [83, с. 249].

У казках славетного англійського письменника ірландського походження **Оскара Уайльда** (1854 – 1900) «Щасливий принц», «Соловей і троянда», «Егоїстичний велетень», «Відданий друг», «Чудова ракета», «Юний король», «День народження інфанти», «Рибак і його душа», «Зоряний Хлопчик» тощо трагічно звучать мотиви любові й болу за даремно згубленим життям. У казці «День народження Інфанти» показано, що для розваги іспанської принцеси в лісі знайшли хлопчика, потворного карлика. Він жив простим, добрим і природним життям, навіть не підозрюючи про власну непривабливу зовнішність. У день народження Інфанти карлик так «кумедно» танцював, що дівчинка-принцеса була в захваті. Наслідуючи дорослим дамам, вона кинула йому квітку. Це було ніби знаком захоплення й захватом. Зачарований блиском і красою королівського двору, карлик закохався в юну Інфанту і мріяв забрати її до лісу, оточити піклуванням і виконувати всі її бажання. Але, блукаючи в покоях королівського палацу, він уперше побачив себе в дзеркалі. В цю мить карлик зрозумів, що був лише посміховиськом, і впав за смерть: серце його розірвалося. Принцеса, розгнівана тим, що її позбавили задоволення знову подивитись на «кумедний» танок карлика, з примхливою гримасою заявила: *«Потурбуйтеся, щоб надалі всі, хто приходить тиме гратися до мене, не мали серця!»* [92, с. 18].

Можливо, лише декадент вікторіанської епохи міг написати настільки вишукану й пронизливу казку, як «Хлопчик-зірка» – зовсім не дитячу, але з якогось моменту (з восьми-десяти років) просто необхідну дитині. Нещадну й мудру, про насилля, самоту й каяття, з фінальною фразою, що звучить, як звинувачення несправедливому устрою світу: *«Та правив він недовго. Надто багато зазнав*

він горя і надто тяжкі пройшов випробування, тож через три роки він помер. А після нього прийшов лихий володар» [92, с. 45]. Уайльд писав свої казки для тих, «хто в душі залишився дитиною, нехай йому вісімнадцять, нехай навіть вісімдесят років» [93, с. 3].

У казковій повісті «Країна Оз» американського письменника **Баума Лімана Френка** (1856 – 1919) розповідається про дивовижні пригоди дівчинки Дороті та її вірних друзів – доброго Страшила, Бляшаного Лісоруба, Лякливого Лева й песика Тото. Країна Оз, за задумом автора, – країна мрій, яка знаходиться десь на Заході й оточена з усіх боків пустелею. Ця країна дуже відрізняється від висушеної вітрами сірої канзаської прерії, звідки починаються пригоди головної героїні твору, дівчинки Дороті. У країні Оз немає багатих і бідних, немає грошей, війн, конфліктів, хвороб, життя тут – свято спілкування й приязні. Добро завжди перемагає зло, але й саме зло у багатьох випадках виявляється «несправжнім», ілюзорним. Ця казка зажила новим життям у перекладі російського письменника О. Волкова «Чарівник Смарагдового міста».

Слідуючи сторінками відомої книги шведської письменниці **Сельми Лагерлеф** (1858 – 1940) «Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми» у далеку Лапландію, маленький читач спостерігає еволюцію особистості хлопчика Нільса, і розуміє, що стати людиною з великої літери у нього вийшло, лише тоді, коли він став ліліпутом. Окрім цього, ця казка – справжній підручник з країнознавства: у ній розповідається про географію, культурні звичаї й історію Швеції. Це та книга, яку неодмінно треба прочитати у дитинстві і в міру дорослішання не розплескати почуття казковості, зачарованості й захвату від дивовижних пригод Нільса. І не так важливо, що ця книга замислювалася, передусім як пізнавальне оповідання про природу, життя й традиції Швеції. Доброта, дружба, сміливість, уміння прийти на допомогу – і ось уже перед нами не задиристий хлопчисько, а хлопчик, який для того, щоб

стати особистістю здійснює такі великі шляхетні вчинки. Нільсу, героєві цієї улюбленої багатьма дітьми казки, 12 років. Але сучасним дітям читати її в 12 запізно. Найцікавішою (в адаптованому казковому варіанті) вона стане для дітей 5,5 – 8 років.

З-поміж англійських літературних казок відзначимо казку «Вітер у вербах» **Кеннета Грема** (1859 – 1932). Казка розповідає про життя й пригоди п'яти персонажів: дядечка Рета – водяного щура, містера Крота і Борсука, а також непосидючого пошанувувача пригод – жабеняти Тоуда, який одного разу вирушить у далеку подорож. Книга сповнена зачарування природою, рідним домом, далекими краями. Автор створює чудовий світ, де час йде своєю неквапливою ходою, змінюються пори року й кожна з них приносить свою красу. У цій книзі природа змінює героїв і вчить їх мудрості.

Угорський етнограф і фольклорист **Елек Бенедек** (1859–1929) зібрав мудрі угорські народні казки й обробив їх так, що збереглася вся неповторна інтонація угорської фольклорної мови. Це глибоко національні казки, які увібрали в себе вироблені століттями моральні уявлення угорського народу про Добро і Зло, про те, що людина славна любов'ю до Батьківщини, вірністю в дружбі, працьовитістю [27].

Шотландський драматург і романіст **Джеймс Метью Баррі** (1860 – 1937) написав історію про хлопчика, який не хотів дорослішати – казку «Пітер Пен». Пригоди Венді, Джона й Майкла в країні Нетландії – втілення мрії всіх хлопчиків і дівчаток [3].

Дітям старшого дошкільного віку цікавою буде казка – переказ філософської притчі бельгійського письменника **Моріса Метерлінка** (1862 –1949) «Синій птах». У переддень Різдва до дітей дроворуба (Тільтіль і Мітіль) приходять старенька бабуся, яка насправді є феєю. Фея велить дітям відправитися на пошуки Синього Птаха і дає Тільтіль зелену шапочку з алмазом, повернувши який

можна побачити «душу речей»: душі Води, Світла, Вогню, Цукру, Хлібу тощо. Дійство казки відбувається немовби у реальному й паралельному світі сну. Істинний світ, за Метерлінком, – світ, який від нас прихований. Як сказала фея Тільтіль і Мітіль: *«Всі камені однакові, всі дорогоцінні, але людина бачить лише деякі з них»* [57]. Одягнувши зелену шапочку з чарівними каменем, діти занурюються в цю «справжню» дійсність, де у всіх предметів, речей, істот є душа (дух). Так, дух Дуба *«неймовірно старий, на ньому зелений одяг, розшитий мохом і лишайником»* [57]. А Дух Цукру має пальці-льодяники і він відламує їх для частування Мітіль, яка вічно пхикає і боїться. Діти вирушають на пошуки Синього Птаха щастя. Одночасно їхні батьки заглядають у дитячу спальню і бачать своїх дітей, які мирно сплять у ліжечках. Далі на дітей чекають захопливі пригоди у країні Спогадів, у палаці феї, в лісі і навіть на кладовищі. Ця казка сповнена надії, а її ідея – у вічному шуканні людиною неминущого символу щастя й пізнання буття – Синього Птаха. У пошуках щастя можна обійти увесь білий світ і навіть побувати в інших світах, але в підсумку знайдеш його у себе вдома. Так, Тільтіль і Мітіль подорожують чарівними місцями й дізнаються, що щастя, насправді, зовсім поруч. Що навіть в убогому селянському будиночку є свої Блаженства, що всі предмети не такі, якими здаються на перший погляд, бо мають душу. І Синій Птах ховається зовсім не в коморах Ночі, не в Садах Блаженств, не в Царстві Майбутнього, він тут, поруч з кожним із нас, у простому, але найголовнішому щасті кожного дня. І світ навколо насправді прекрасний. Потрібно лише побачити це [57].

У збірку «Такі собі казки» («Just So Stories») англійця **Дж. Р. Кіплінга** (1865 – 1936) увійшли короткі казочки пізнавально-екологічного змісту, з-поміж яких: «Чому кит їсть тільки дрібних рибок», «Як на спині верблюда з'явився горб», «Як на шкірі носорога з'явилися складки», «Як леопард став плямистим», «Слоненя», «Прохання старого кенгуру», «Як з'явилися броненосці», «Як було

написано перший лист», «Як була складена перша абетка», «Морський краб, який грав з морем», «Кіт, який гуляв де хотів», «Метелик, який тупнув ногою». Ці казки прекрасно сприймаються старшими дошкільнятами, за умови якісного перекладу (як-от у К. Чуковського, Р. Померанцевої). Доступним дошкільнятам стане й адаптований переказ «Мауглі. Книга джунглів» [42] і «Рікі-Тікі – Таві». Кіплінг не обробляв вже існуючі казки, а створював свої власні, засвоївши загальні принципи фольклорних казок. Його казки починаються з, наповненого любов'ю звернення до дитини: «Це тільки тепер, милий мій хлопчик, у слона є хобот» [40; 41; 111]. Але справа, звичайно, не лише в самому зверненні. Вся художня структура казок несе в собі відбиток живого спілкування оповідача з дитиною, яка слухає. Взагалі для творчого почерку Дж. Р. Кіплінга характерна пряма форма звертання до свого читача. Так, відома поезія «Якщо...» («If») написана у формі звертання до сина і є своєрідним кодексом життя людини, а також своєрідною заповіддю у вихованні людини з високими морально-духовними чеснотами. Батько знає, що гідно життя прожити важко, але можна, якщо дотримуватися шляхетних правил поведінки. Моральні настанови Кіплінга позбавлені нудного повчання, вони не пригнічують, а підносять над буденністю, спонукають залишатися на висоті:

*If you can keep your head when all about you
Are losing theirs and blaming it on you,
If you can trust yourself when all men doubt you,
But make allowance for their doubting too;
If you can wait and not be tired by waiting,
Or being lied about, don't deal in lies,
Or being hated, don't give way to hating,
And yet don't look too good, nor talk too wise:*

*If you can dream and not make dreams your master;
If you can think and not make thoughts your aim;
If you can meet with Triumph and Disaster
And treat those two impostors just the same;
If you can bear to hear the truth you've spoken
Twisted by knaves to make a trap for fools,
Or watch the things you gave your life to, broken,
And stoop and build 'em up with worn-out tools:*

*If you can make one heap of all your winnings
And risk it on one turn of pitch-and-toss,
And lose, and start again at your beginnings
And never breathe a word about your loss;
If you can force your heart and nerve and sinew
To serve your turn long after they are gone,
And so hold on when there is nothing in you
Except the Will which says to them: 'Hold on!'*

*If you can talk with crowds and keep your virtue,
Or walk with Kings nor lose the common touch,
If neither foes nor loving friends can hurt you,
If all men count with you, but none too much;
If you can fill the unforgiving minute
With sixty seconds' worth of distance run,
Yours is the Earth and everything that's in it,
And which is more you'll be a Man, my son! [43].*

Поетичний шедевр Р. Кіплінга перекладений 27 мовами світу. Наведемо український переклад Євгена Сверстюка:

*Як вистойш, коли всі проти тебе –
Упали духом і тебе клянуть,
Як всупереч усім ти віриш в себе,
А з їх зневіри також візьмеш суть;*

Якщо чекати зможеш ти невтомно,
Оббріханий – мовчати і пройти
Під поглядом ненависті, притому
Не грати цноти ані доброти;
Як зможеш мріять – в мрійництві не впасти,
І думать – не творити думки культ,
Якщо Триумф, зарівно як Нещастя,
Спримеш як дим і вітер на віку;
Якщо стерпиш, як з правди твого слова
Пройдисвіт ставить пастку на простих,
Якщо впаде все, чим ти жив, і знову
Зумієш все почати — і звести;
Якщо ти зможеш в прориві одному
Поставить все на карту і програти,
А потім – все спочатку, і нікому
Про втрати навіть слова не сказати;
Якщо ти змусиш Серце, Нерви, Жили
Служити ще, коли уже в тобі
Усе згоріло, вигасло – лишилась
Одна лиш воля – встоять в боротьбі;
Як зможеш гідно річ вести з юрбою
І з Королем не втратиш простоти.
Якщо усі рахуються з тобою –
На відстані, яку відміриш ти;
Якщо уцерть наповниш біг хвилини
Снагою дум, енергією дії,
Тоді весь світ тобі належить, сину,
І більше: ти – Людина, сину мій [43].

Англійський письменник **Алан А. Мілн** (1882 – 1956) передусім відомий, як автор повістей про «ведмедика з тирсою в голові» – Вінні-Пуха. Ця казка немов би і не підлягає законам казкового жанру. У ній немає драматичних ситуацій, боротьби Добра і Зла, вона легка й усміхлива, а всі пригоди, що відбуваються з іграшками Крістофера – персонажами казки, – дуже схожі на дитячі ігри. Мілн,

посміюхаючись, малює характери «героїв», які визначають їхню поведінку, вчинки. Письменник поселив хлопчика і його ведмедика разом з іншими героями-іграшками в казковому Лісі. Ліс – психологічний простір дитячої гри й фантазії. Плюшевий ведмедик Вінні-Пух – втілення оптимізму й епікурейства. І хоча голова набита тирсою, йому доводиться багато думати, він неймовірно винахідливий. То він зображує з себе хмарку на синьому небі, намагаючись обдурити бджіл і поласувати медом («Я прикинуся, начебто я маленька чорна хмаринка. Тоді вони не здогадаються!»), то вирішує викопати Глибоченну Яму, щоб зловити Слонопотама («Перше, до чого додумався Пух, – це викопати Глибоченну Яму, а потім Слонопотам піде гуляти і впаде в цю Яму, і ... ») [58].

Трошки ненажера, трошки поет, Вінні-Пух життєрадісний і на кожен випадок вигадує пісеньку, яку голосно виспіває. Безжурний Пух готовий завжди прийти по допомогу друзям і обдарувати їх своїм оптимізмом. Напевно за це Крістофер Робін і любить «дурненького ведмедика» більше, ніж решту своїх іграшок. Інший характер у ослика Іа-Іа – він песиміст і йому завжди сумно. Іронічно змальовані й інші герої казки – П'ятачок, який пишається своїм предком, обережний і практичний Кролик, який вигукує зі своєї нори про те, що «зовсім, зовсім нікого немає в будинку», тому що не можна пускати у нору аби кого. Посміюється Мілн і над ученою Совою, яка насправді не вміє навіть писати, але дуже боїться втратити свій авторитет. Натомість, для всіх мешканців Лісу беззаперечним авторитетом залишається Крістофер Робін. Саме його кличуть по допомогу в скрутних випадках, саме він – найрозумніший: вміє писати, винахідливий і обізнаний у всьому. Саме він придумує «експедицію» на Північний Полос, про який звірі не мають жодного поняття. Маленькі герої Мілна позбавлені почуття гумору. Вони з неабиякою серйозністю підходять до будь-якого питання. Вони добрі й їм важливо відчувати до себе любов, вони чекають співчуття й похвали.

Такі ж добрі й світлі, як казка «Вінні-Пух і всі, всі, всі» вірші Мілна для дітей зі збірок «Коли ми були дуже маленькими», «Тепер нам шість».

Наприклад, вірші про зоопарк.

*Там были верблюды и тигры – там было на что
посмотреть*

Там зубро- и бубро-бизоны и очень крылатый медведь!

Там плавают липопотамы

и многосороги стоят —

НО БУЛКУ Я СРАЗУ ЖЕ ОТДАЛ СЛОНУ, КОГДА Я

ПРИШЁЛ

В ЗООСАД!

*Там рыси, и крысы, и брыси, и сладкий МОРОЖЕНЫЙ
ДОМ,*

*Там есть Австралийский, Полярный, а также Индийс-
кий с хвостом,*

Там ползает что-то такое, про что «фрикадил» говорят

—

НО БУЛКУ Я СРАЗУ ЖЕ ОТДАЛ СЛОНУ, КОГДА Я

ПРИШЁЛ

В ЗООСАД!

*Не стоит беседовать с бубром – он просто тебя не
поймёт,*

Руки не давай неопарду – он руку тебе не пожмёт,

*А львы – точно так же, как тигры, – здороваясь, грозно
рычат –*

Я СНОВА ОТДАМ СВОЮ БУЛКУ СЛОНУ, КОГДА Я ПРИДУ

В ЗООСАД! [58].

Казки бразильського письменника **Жозе Бенту Ренату Монтейру Лобату** (1882 – 1948) «Орден Жовтого Дятла» розкривають дітям казковий світ сонячної Бразилії. Казка розповідає про неймовірні й казкові пригоди смішного графа де Кукурудзо, балакучої ляльки Емілії, дівчинки Кирпи та її двоюрідного брата Педрінью,

які зустрінуть в сонячній Бразилії з її фантастичним тваринним світом, ліанами й пальмами, левами і ягуарами, жуками, Червону Шапочку і Лафонтена, хлопчика з-мізинчик і Синю Бороду, Попелюшку й Білосніжку. «Орден Жовтого Дятла» (португальською «Sítio do Picapau Amarelo») – це ціла серія з 23-х книжок.

Отже, у хатинці бабусі Бенти живе Емілія, в неї багато друзів. Крім самої бабусі і куховарки тіточки Настасії, яка пошила Емілію з ганчірок, вона має приятелів дітей: хлопчика Педрінью та дівчинку Кирпу. А ще в неї є такі дивні й незвичайні друзі, яких, напевне, ніхто на світі не має, – учений носоріг і чудовий зубний лікар Кандим, Жоан Уяви Собі, клоун Куку та Пустикозу. Дарма, що деякі герої вилаштувані з ганчір'я або кукурудзяного качана (у Бразилії сільські дітлахи часто гралися такими ляльками), – всі вони у Монтейру Лобату живі й проводять свій час у справжній Бразилії з її строкатими птахами, дивовижними звірами, пишними деревами, на яких ростуть різні смачні фрукти. Ці надзвичайно веселі і захопливі пригоди, добрі й вірні один одному герої сподобаються дошкільнятам від 5 до 7 років [52].

Цікавим культурним явищем у дитячій літературі є фентезі. До цього жанру відносяться твори, пригодницький сюжет яких розгортається у чужому часі й просторі. Незважаючи на критику, фентезі можуть нести в собі потужний виховний потенціал. Фентезі підводить читача до знайомства з багатогранною, барвистою світовою культурою, вона може стати сходинкою до глибокого вивчення історії, природознавства, релігії, міфології та літератури. Фентезі сьогодні – не відхід від реальності, а альтернативна дорога до сприйняття загальнолюдських цінностей Добра і Зла, любові й вірності, шляхетності, прославляння споконвічних цінностей.

Батько фентезі – автор повісті «Хоббіт, або Туди і назад», трилогії «Володар Кілець» та їхньої передісторії – роману «Сильмарилліон» – **Джон Рональд Руел Толкін** (1892 – 1973) написав казкові історії, які можна запропонувати дітям старшого дошкільного віку. Так, казкова історія «Роверандом» описує пригоди песика Ровера, що почина-

ються з того моменту, коли він зустрічає чарівника, який підозріло нагадує Гендальфа. Ровер, як колись Більбо, вирушає в довгу мандрівку. Йому судилося побувати на Місяці й під водою, пережити дивні пригоди й благополучно повернутися додому. «Містер Блісс» – забавна розповідь про те, як, один джентльмен придбав автомобіль і що з цього вийшло. Своєю безпосередністю і непередбачуваністю пригоди містера Блісса нагадують повісті про Алісу Льюїса Керролла, а їхня атмосфера має чимало спільного з «Хоббітом». У цьому творі знайшлося місце і одному з персонажів «Володаря кілець» – батечкові Гемджі. Нарешті, «Листи Різдвяного Діда» – зібрання невеликих гумористичних замальовок, які Толкін писав своїм дітям на Різдво. За невибагливим гумором і описом подарунків приховується майстерність Толкіна-казкаря. Особливо колоритним персонажем є помічник Різдвяного Діда – Білий Ведмідь, який постійно потрапляє в кумедні ситуації.

Природа – наш спільний дім. Любов і повага до неї – частина духовної культури особистості. Втрата поваги до природи веде до втрати моральності в людині, – цю думку неодноразово стверджували у своїх творах М. Пришвін, В. Біанкі, К. Паустовський. Так, Віталій Біанкі (1894–1959) є одним з найулюбленіших, добрих і гуманних дитячих письменників-аніمالістів. Казки й оповідання В. Біанкі для дітей – це, за словами самого письменника, «самоучитель любові до природи». Всі його твори буквально випромінюють доброту. Не одне покоління дітей вони навчали доброті й любові до тваринного і рослинного світу, навчили піклуванню й милосердю до тих з них, хто потрапив у біду. Дитина, яка полюбила природу, не буде бездумно рвати квіти, руйнувати пташині гнізда, ображати тварин. Природа повна незвичайних чудес. Вона ніколи не повторюється, тому слід навчати дітей шукати й знаходити нове у вже відомому, побаченому і в цьому допоможуть твори В. Біанкі – оповідання і казки: «Анют-

кина качечка», «Аришка-боягузка», «Знайда», «Лісові розвідники», «Пригоди мурашки», «Майстри без сокири», «Страшне пташеня», «Зозуленя», «Чий ніс кращий?», «Голубенькі жабки», «Синичкин календар», «Лісові будиночки», «Мишеня Пік» тощо [53].

Михайло Пришвін (1873 – 1954) прозою оспівуючи філософію світу, називав річки й озера «очима землі», описував торф'яні болота, як «комори сонця», вражав розповіддю про «гарячу душу дерева» або «бездонну ніжність звірів». В умінні передати світ, побачений очима «дорослої дитини», – головна привабливість оповідань письменника. Через майстерність художнього слова М. Пришвіна діти навчаються бачити дивовижне й незвичайне в природі. Оповідання «Діти і каченята», «Їжак», «Лисичкин хліб», «Дідусевий валянок», «Розмови дерев», «Моя батьківщина (зі спогадів дитинства)» формують в дошкільнят тремтливе й бережливе ставлення до довкілля, перші уявлення про те, що все у ньому взаємопов'язане, навчають мудрості жити «за велінням свого серця», і у повній згоді зі своїм внутрішнім світом [53].

Ліричні й водночас дуже реалістичні картини природи зображено в творах **Костянтина Паустовського** (1892 – 1968). Однак він не просто письменник-натураліст. Природа для нього не самоціль, вона – ключ до розуміння людської душі, національної культури, мови. Вже дітей старшого дошкільного віку можна залучати до вдумливого сприймання творів письменника «Кіт-злодюга», «Квакша», «Пригоди жука-носорога», «Сталеве кільце», «Борсучий ніс», «Дрімучий ведмідь», «Теплий хліб» [53].

Звичайно, ознайомлення сучасних дошкільнят з творами на природничу тематику В. Біанкі, М. Пришвіна, К. Паустовського важливо поєднувати зі спеціально дібраною фоновою музикою і з використанням наочності.

Олексій Толстой (1883 – 1945) увійшов у дитячу літературу з книгою «Сорокині казки» і це була його автор-

ська книга на відміну від блискучого «Золотого ключика, або пригод Буратіно». В «Сорокиних казках», написаних 24-річним письменником, ніби ожили ті таємничі герої, що населяли сільське дитинство вразливого хлопчика Альоші Толстого.

Казкова повість «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» – це, по суті, переклад і літературна обробка повісті італійського письменника Карло Коллоді «Пригоди Піноккіо» У своєму блискучому творі О. Толстой ніби перевіряє персонажів на життєздатність. Життєздатність – найбільш значуща цінність художнього мислення О. Толстого. Буратіно, безтурботний щодо високих матерій, але повний здорового глузду і невтомно діяльний, перемагає своїх ворогів за допомогою дотепності, сміливості й присутності духу, він запам'ятовується читачам, як відданий друг і сердечний, добрий хлопчик. Довгий ніс, який задержувати стирчить у Буратіно, неначе дзвінко закликає ніколи не вішати носа. Письменник втілив у образі Буратіно найсимпатичніші йому людські риси. Найбільший успіх цієї казки – у змалюванні характеру Буратіно. Це живий і обдарований хлоп'ячий характер. Детективний сюжет «Пригод Буратіно» допомагає дитині глибше побачити й зрозуміти життя, активно думати й відчувати, переживати випробування разом з героями і самій приймати рішення. Створені О. Толстим лялькові чоловічки, їхні друзі і вороги, – казкові й одночасно реальні образи, які показані автором у розвитку і взаємодії [88]. «Пригоди Буратіно» можна читати діткам від 3-х до 5 років.

А. Барто, В. Біанкі, В. Берестов, В. Драгунський, Б. Житков, Б. Заходер, С. Маршак, С. Михалков, М. Носов, В. Осеева, І. Токмакова, К. Чуковський – видатні письменники і поети дитячої літератури 20 століття, які стали класиками світової дитячої літератури. Вони уміли серйозно говорити з дошкільнятами про найскладніше. Розуміючи особливості дитини, володіли енциклопедичними знаннями, умінням спостерігати й

хистом художника слова. Коло тем природно розширюється: дитина продовжує знайомитися з новими явищами навколишнього світу і книги допомагають їй у цьому.

Особливий інтерес у дошкільнят з їхньою багатою уявою викликає все незвичайне, тому улюбленим жанром дітей дошкільного віку стають віршовані казки: діти «від двох до п'яти» з легкістю переносяться у вигаданий світ і вживаються у пропоновану ігрову ситуацію. Кращим зразком таких книг і на сьогодні залишаються казки Корнія Чуковського (1882 – 1969), які в ігровій формі, доступною та зрозумілою дітям мовою розповідають про про те, як влаштований світ, у якому живе маленька людина. К. Чуковський протягом всього свого життя спілкувався з дітьми, цікавився їхніми розмовами, думками, переживаннями, писав для них вірші й прозу, перекладав кращі зразки світової дитячої поезії. І все ж головним внеском К. Чуковського у літературу для дітей були і залишаються його віршовані казки, адресовані наймолодшому читачеві. Вже в першій казці К. Чуковського «Крокодил» виразно проступають ті риси, які потім стануть стрижнем його казкового Всесвіту. В основі сюжету – «страшна історія» про «дівчинку Лялечку», що завершується її чудесним порятунком «відважним героєм» Ванею Васильчиковим. Подібний сюжет у казках «Муха-цокотуха» та «Тараканище» [103].

У процесі розвитку сюжету поперемінно змінюються два постійних мотиви казок К. Чуковського: страшне й смішне. І те й інше – насамперед інструмент: налякати або розсмішити читача – зовсім не самоціль. Так, дослідники творчості К. Чуковського (М. Кузьміна, Є. Неєлов) доходять висновку, що страх в його казках стає не лише засобом виховання в дитини здатностей співчувати й співпереживати героям, а й способом подолання своїх страхів, оскільки той світ, який розкриває перед дитиною автор, за визначенням добрий.

Так, більшість казок К. Чуковського відкриваються або, навпаки, завершуються картиною загальних веселощів, свята:

*«Ехали медведи
На велосипеде.
А за ними кот
Задом наперёд.
А за ним комарики
На воздушном шарике.
Едут и смеются,
Пряники жуют...»*
(«Тараканище» [103, с. 48]).

Аж ось атмосфера гармонії руйнується вторгненням злого персонажа:

*«...Вдруг какой-то старичок
Паучок
Нашу муху в уголок
Поволок.
Хочет бедную убить,
Цокотуху погубить...»*
(«Муха-Цокотуха» [103, с. 60]).

Казковий світ змінюється, всі персонажі ховаються або тікають, але раптом знаходиться відважний і добрий герой – Ваня Васильчиков, горобець, «маленький комарик», або доктор Айболить. Він рятує жертву від лиходія, допомагає тим, хто потрапив у біду, повертає весь світ в початковий радісний стан:

*«...Вот и вылечил он их,
Лимпопо!
Вот и вылечил больных,
Лимпопо!
И пошли они смеяться,*

Лимпопо!
И плясать и баловаться,
Лимпопо!...»
(«Доктор Айболит» [103, с.8]).

Отже з раннього віку, знайомлячись з казковим світом К. Чуковського, діти отримують початкові уявлення про Добро і Зло, про те, як влаштований світ і якою має бути людина.

Поетику віршованих казок К. Чуковського визначає насамперед те, що вони адресовані наймолодшим дітям. Перед автором стоїть надзвичайне завдання – доступною мовою розповісти маленькій людині, яка робить свої перші кроки у великому світі, про непорушні засади буття, категорії настільки складні, що й дорослі люди досі займаються їх тлумаченням. У межах художнього світу К. Чуковського це завдання блискуче вирішується за допомогою поетичних засобів: мова дитячої поезії виявляється безмежно ємною і виразною, та водночас добре знайомою і зрозумілою кожній дитині. Принцип кінематографічності, характерний для художнього простору казок К. Чуковського, максимально наближує текст до дитячого сприйняття. Цей принцип проявляється у тому, що фрагменти тексту слідує один за одним у такій послідовності, як це могло б бути при монтажі:

«...Вдруг из подворотни
Страшный великан
Рыжий и усатый
Та-ра-кан!
Таракан,
Таракан,
Тараканище!...»
(«Тараканище» [103, с. 50]).

Така побудова тексту нагадує поступове наближення камери до об'єкта, що змінює його загальний план, і ось

звичайна комаха на очах перетворюється на грізне фантастичне чудовисько. У фіналі відбувається зворотне перетворення: жахливе страховисько виявляється лише «жидконогою козявочкой-букашечкой» [103, с. 54].

Мінливість героя і всього казкового світу – ще одна характерна властивість поетики казок Корнія Чуковського. Дослідники відзначають, що за час розвитку сюжету казковий Всесвіт кілька разів «вибухає», дія набуває несподіваного повороту, картина світу змінюється. Ця мінливість проявляється і на ритмічному рівні: ритм то сповільнюється, то прискорюється, довгі неквапливі рядки змінюються короткими уривчастими. Все це – так звана «вихрова композиція» казок К. Чуковського. Маленький читач легко втягується в цей вир подій, й у такий спосіб автор дає йому уявлення про динаміку буття, про рухливий, вічно мінливий світ. Стійкими виявляються тільки моральні категорії, уявлення про Добро і Зло: злі герої неодмінно гинуть, добрі – перемагають, рятуючи не лише окремого персонажа, але й увесь світ.

Відомо, що К. Чуковський уважно вивчав мову й психологію дитини, чому присвячено його книгу «Від двох до п'яти» (1928 р.) [101]. У казках же сама тканина розповіді вбирає в себе такі особливості дитячого мовлення, як короткі прості речення, велика кількість вигуків («*Слава, слава Айболиту! Слава добрым докторам!*»), повтори слів («*Муха, муха, Цокотуха, позолоченное брюхо*»), паралелізм синтаксичних конструкцій («*Не стерпел медведь, заревел медведь, и на злого врага налетел медведь*»). Синтаксична близькість віршованих казок К. Чуковського до дитячої мови багато чим полегшує дитині сприйняття їхнього змісту. Загалом усі особливості поетики віршованих казок К. Чуковського сприяють тому, щоб у легкій, ігровій манері розповісти дитині про серйозні й складні речі.

Чудові віршовані казки К. Чуковського для дітей і досі надзвичайно популярні. Секретом успіху письменник поділився у вище згаданій книзі «Від двох до п'яти», де

вивів універсальну формулу створення дитячих віршів. Для тих, хто вирішив написати свої, або гідно оцінити чужі вірші для дітей, наведемо основні вимоги, які К. Чуковський сформулював у шостому розділі книги «Від двох до п'яти» із «Заповідей для дитячих поетів»: «... наші вірші повинні бути графічні, тобто в кожній строфі, а часом і в кожному двовірші (дистих) повинен бути матеріал для художника, бо мисленню молодших дітей властива абсолютна образність. Найшвидша зміна образів – ... друге правило для дитячих письменників. Третє правило полягає в тому, що цей словесний живопис повинен бути водночас ліричним .... рухливість і мінливість ритму була моєю четвертою заповіддю. П'ята заповідь для дитячих письменників – підвищена музикальність поетичної мови. Шосте правило – ... рими у віршах для дітей повинні бути поставлені на найближчій відстані одна від одної. Сьоме правило полягає в тому, що ті слова, які служать римами в дитячих віршах, повинні бути головними носіями смислу всієї фрази. Восьме правило – ... кожен рядок дитячих віршів повинен жити своїм власним життям і складати окремий організм. .... Дев'ята заповідь – ... не захаращувати своїх віршів прикметниками. Десята заповідь полягає в тому, що переважним ритмом дитячих віршів має бути неодмінно хорей. Одинадцята заповідь – ... вірші повинні бути ігровими, оскільки, по суті, вся діяльність молодших і середніх дошкільнят, за дуже невеликими винятками, виливається у форму гри. ... Дванадцята заповідь ... не забувати, що поезія для маленьких має бути і для дорослих поезією! Є й тринадцята. Вона полягає в тому, що у своїх віршах ми повинні не стільки пристосовуватися до дитини, скільки пристосовувати її до себе, до своїх «дорослих» відчуттів і думок» [101, с. 289].

У своїй книзі К. Чуковський з-поміж особливостей дитячої психології відзначає від початку світле світосприйняття, далеке від негативних емоцій. Справжнім вікном у великий світ стають перші дитячі книги: їхні герої не тільки радіють, але й засмучуються, турбуються,

дивуються, лякаються і дарують увесь цей спектр емоцій своєму читачеві, сприяючи тим самим його душевному й духовному зростанню. Там само К. Чуковський пише: «Мета казкаря ... полягає в тому, щоб будь-якою ціною виховати в дитині людяність – цю чудову здатність людини перейматися чужими нещастями, радіти радощам іншого, переживати чужу долю, як свою» [101, с. 305]. Можливо, саме з цих міркувань у 1960-х роках минулого століття К. Чуковський розпочинає переказ Біблії для дітей. До цього проекту він залучив письменників і літераторів і ретельно редагував їхню роботу. Сам проект був дуже важким, у зв'язку з антирелігійною позицією влади. Книгу під назвою «Вавилонська вежа та інші стародавні легенди» було видано у видавництві «Дитяча література» у 1968 році.

Отже, життєздатність своєї формули, видрукованої в книзі «Від двох до п'яти», К. Чуковський блискуче довів власними казками: «Мойдодир» і «Тараканище», «Муху-Цокотуха» і «Айболить», «Телефон» та «Плутанина». Зауважимо, що прототипом Лікаря Айболить Корнія Чуковського був Доктор Дулітл англійського письменника Х'ю Лофтінга.

Англієць **Х'ю (Джон) Лофтінг** (1886 – 1947) придумав чудові історії про лікаря Джона Дулітла, який не лише лікував тварин, але й розмовляв із ними. Лофтінг детально описав усіх друзів і підопічних доброго лікаря: мавп, крокодилів, папуг і фантастичного Тягни-штовхая. Перший роман Х'ю Лофтінга був перекладений майже усіма мовами світу.

Дитяча література ставить перед собою відразу дві мети, невіддільні одну від одної: емоційний розвиток особистості дитини і «виховання почуттів». Безумовно, переживання від прочитаного не замінюють особистого життєвого досвіду, але, випереджаючи його, готують маленьку людину до життя в світі людей. І все це є проявами морально-духовного виховання. Казкові персонажі стають зразками для наслідування, і це не випадково: дитина хоче бути такою ж, як улюблений герой. І тут відбувається не лише розмежування між добрим і злим: первинна опозиційність «погано – добре» наповнюється конкрет-

ним змістом. Що значить «бути хорошим»? Допомогати іншим у біді, захищати скривджених, бути чесним, добрим, працьовитим, тобто бути таким, як позитивний літературний герой. Що значить «чинити погано»? Кривдити слабких, обманювати довірливих, скупитися, лінуватися, думати тільки про себе, тобто, бути схожим на негативних персонажів. Так починається формування системи цінностей, яка поповнюється новими складовими в міру накопичення життєвого досвіду й прочитання нових книг.

Чіткий поділ героїв на позитивних і негативних авторська література для дітей успадковує з фольклору, і в авторських творах дитина продовжує знаходити для себе нові приклади для наслідування. Сприймаючи художню реальність і ставлячи знак рівності між вигаданим і реальним світом, дитина нерідко ототожнює себе з одним із героїв, проходить ті ж випробування і здійснює той же моральний вибір, що і близький йому персонаж.

Образи героїв в авторських творах – вже не типажі народних казок, а більш-менш складні характери, та й сюжети не зводяться до традиційних схем. Тому й система цінностей читача стає все більш складною і багатогою, оцінки – менш категоричними, а уявлення про людину – багатограннішим.

«Чарівник Смарагдового міста» – казкова повість **Олександра Волкова** (1891 – 1977) є переробкою казки Френка Баума «Дивовижний Чарівник з Країни Оз». Неймовірний успіх циклу О. Волкова, який зробив автора класиком дитячої літератури, багато в чому затримав «проникнення» на радянський книжковий ринок оригінальних творів Ф. Баума; проте, за винятком першої повісті, цикл О. Волкова є плодом його самостійної фантазії. Автор прагне донести читачеві, що усі мрії здійсненні, а їхня реалізація – це не результат якихось чарівних дій, а те, що під силу кожному. І не потрібно вирушати в казкові смарагдові міста, щоби знайти своє щастя – адже почасти воно знаходиться поруч, а стати чарівником може кожен із нас. І гнатися за чимось нереальним – теж не має сенсу. Потрібно насолоджуватися простими, але насправді такими важливими речами, як дружба, вірність, доброта, турбота про ближнього. Втім, місце справжньому чаклунству в казці є – адже на те вона й казка! Потрапити додому Еллі допомагає чарівна сила срібних черевичків, якими

дівчинка володіє від початку подорожі. Якби вона знала про цю таємницю спочатку! Але ж тоді не пройшла б через стільки випробувань, не знайшла б вірних друзів, не змогла б зрозуміти ціну справжньої дружби, відданості, вірності! Незважаючи на те, що казка є переробкою, вона вже давно сприймається читачами як самостійний твір. Вже у віці 5-6 років дитина цілком може зацікавитися захоплюючим сюжетом цієї казкової повісті.

Після трьох років у коло читання дитини входять вірші на основі ігрових сюжетів **Самуїла Маршака** (1887 – 1964), як-от: «Карусель», «Цирк», «Велетень», «М'яч», «Вусатий-смугастий», «Ванька-встанька» тощо. Герої циклу віршів «Дітки у клітці» відчують те ж саме, що можуть відчувати люди: гнів, образу, смуток, розгубленість, тугу за батьківщиною. Розглянемо вірш «Левиця»:

*«...Я встретила здесь крокодила.
Он мне улыбнулся, как друг.
«Ты хочешь, - его я спросила, -
К бананам и пальмам на юг?»
«Дитя, - отвечал он уныло, -
Не видит родной мне земли!»
И слезы из глаз крокодила
По черным щекам потекли...» [56, с. 19].*

У більшості віршів циклу повторюється той же мотив – «дітки у клітці» тужать за втраченою свободою:

*«...На прутике записка:
«Не подходите близко!»
Записке ты не верь -
Я самый добрый зверь.
За что сижу я в клетке,
Я сам не знаю, детки...» [56, с. 22].*

А так страусеня переживає свою несхожість на інших птахів:

*«...Когда пугаюсь, я бегу,
Вытягивая шею.
А вот летать я не могу
И петь я не умею...» [56, с. 24].*

До збірника «Хто стукає у двері до мене?» включені вибрані вірші та цикли віршів С. Маршака, які розраховано на старших дошкільнят, що поступово освоюють світ навколо себе:

*«...Вот портфель,
Пальто и шляпа.
День у папы
Выходной.
Не ушел
Сегодня
Папа.
Значит,
Будет он со мной...» [56, с. 29].*

Польський поет **Юліан Тувім** (1894 – 1953) допомагає дитині «побачити» світ, виокремити в ньому те, що раніше для малюка залишалося непоміченим. Наприклад, його дивовижна, чудова Азбука, де кожна літера – це окремий образ, зі своєю унікальною формою: Що сталося? Що трапилося? Поламала хвостик У!, як-от:

*«...Потеряла буква Ю
Перекладинку свою!
Очутившись на полу,
Поломала хвостик У...» [90, с. 11].*

На жаль, наразі практично неможливо знайти окремий переклад книги Ю. Тувіма для дітей, усі його вірші розта-

шовано в книгах знаменитих поетів. Так, у книзі віршів С. Маршака є вірш «Стіл», у якому автор оспівує красу праці, любов до праці. Близький до цієї теми і поетичний твір – «Все для всіх» в перекладі О. Благініної:

*«...Стало быть, так и выходит:
Все, что мы делаем, – нужно.
Значит, давайте трудиться
Честно, усердно и дружно...» [11].*

Переважна більшість віршів для дітей Юліана Тувіма – веселі, дотепні й легко запам'ятовуються. Юліан Тувім був поетом натхненим, складним і наївним. Він писав для дітей багато, у своїй поетичній майстерності, поєднував ліризм з гумором. Останнім часом в Україні було видано збірку віршів Юліана Тувіма «Слон Трубальський» – про забудькуватого слона і не тільки. Ця збірка дитячих віршів добре відома старшому поколінню під назвою «Пан ЯнТопотало» видання 1977 року. Сучасне видання містить вдалий переклад українською мовою М. Кіановської та яскраві ілюстрації В. Штанко [90].

Англійська письменниця **Блайтон Енід Мері** (1897 – 1968) написала для дітей молодшого шкільного і старшого дошкільного віку казки «Ноді», «Знамените каченя Тім», «Жовта Книга Фей». Казка «Знамените каченя Тім» весела й повчальна, вона вчить цінувати дружбу, бути добрим і сміливим, вміти захистити себе й рідних від ворогів.

Геніальна казка **Антуана Марі Жан-Батиста Роже де Сент-Екзюпері** «**Маленький принц**» (1900 – 1944) нагадує дорослим, що діти – найчутливіші й найщиріші створіння. Дітей казка навчить тому, що світ не завжди добрий, що люди – дуже різні, але сила любові й дружби допоможе не зіпсуватися під їхнім впливом. Дитина обов'язково запам'ятає духовні істини про те, що всі «ми назавжди у відповіді за тих, кого приручили», що не можна робити висновки про людей лише за віком чи

зростом. Геніальність письменника полягає у тому, щоб простими словами донести до читача думку про складне й важливе. Те, як зміг зробити це Екзюпері, заслуговує на захоплення.

Пустеля, в якій опиняється оповідач казки – це символ духовної спраги. Вона прекрасна, бо в ній є джерела, які людина може знайти тільки за допомогою свого серця. Екзюпері перерахував майже всі пороки, які існують у людства (жадібність, заздрість, марнославство, залежність, байдужість і черствість, обмеженість людської душі, коли вона дорослішає). Маленький Принц – це зоряний хлопчик з волоссям кольору пшениці у золотому шалику. Незважаючи на свої юні роки Маленький Принц знає набагато більше, ніж ділова людина з омертвілою душею чи не достатньо мудрий і справедливий король. Тому що він бачить серцем і відчуває душею. Окрім цього казка вкарбує в пам'ять слова про любов і відповідальність перед собою і навколишнім світом: *«Є таке тверде правило. Встав уранці, умився, привів себе до ладу – відразу приведи до ладу свою планету»* [30, с. 24]. А після читання казки, дорослому слід намалювати баранчика на папері. Дитина обов'язково його про це попросить.

Веселі й повчальні повісті-казки («Академія пана Ляпки», «Мандри пана Ляпки», «Тріумф пана ляпки») відомого польського письменника **Яна Бжехви** (1900 – 1966) про неймовірні пригоди тихого й скромного 12-річного хлопчика Адася Незгодки у фантастичній академії пана Ляпки є неначе предтечею пригод Гаррі Поттера Джоан Роулінг. З такими ж допитливими дітьми, як і він, Адась Незгодка вчиться мови рослин і тварин, умінню бачити цікаві сни й робити добрі справи. До речі, більш за все на світі Адась любить читати книжки. Пан Ляпка – абсолютно незвичайна людина. Ніхто не знає, чарівник він чи фокусник, товстий він чи тонкий, дорослий чи дитина. Він буває різним: мудрим і дитячливим, винахідливим і нездогадливим, всемогутнім і безпорадним. Але завжди він залишається самим собою – загадковим і незбагнен-

ним паном Ляпкою. Таємничість – ось головна риса його характеру. Пан Ляпка дуже знаменитий. Його знають в усіх казках і чарівних країнах. У цих казках збуваються дитячі мрії – виявляється, що усі казки світу міцно пов'язані між собою, та ще й так, що персонажі запросто ходять один до одного в гості, і, звичайно, дружать [8; 9]. У такому просторі для фантазії автор абсолютно ненав'язливо створює безмежний чарівний всесвіт, і кожен читач може стати його частиною. Зважаючи на те, що сучасні старші дошкільнята із задоволенням дивляться такі фільми, як «Хроніки Нарнії» або «Пригоди Гаррі Поттера», то читання цієї талановитої й доброї казки або перегляд старого фільму буде їм цікавим і потрібним.

Іскрометні, веселі, кумедні вірші для дітей Яна Бжехви у чудовому перекладі Неоніли Стефурак – чудовий подарунок дошкільнятам і молодшим школярам. Персонажами віршів польського казкаря є звірі, птахи, комахи, іноді – речі, предмети домашнього вжитку, які добре знайомі дитині. Вірші Бжехви – фантастичні й казкові із досить складними римами та неоднозначним сенсом. Кілька віршів написав Бжехва і про самих дітей. ВВ них автор часом доброзичливо насміхається над недоліками своїх героїв, але, уникаючи повчань («Ябеда», «Брехуха», «Щербата Натка»). Він замінює їх жартом, перебільшенням, каламбуром. У вірші «Стась-чомучка» поет показує дитину, яка доводить всіх оточуючих до розладу, смерті або втечі з власного будинку своїми надокучливими запитаннями. Дотепність Яна Бжехви, несподівані кінцівки його віршів завжди викликають сміх маленького читача [10].

Повчальні казки чеського письменника **Ондржея Секори** (1899 – 1967) «Мурахи не здаються», «Пригоди мурахи Ферди» присвячені пригодам мурашки, який волею долі опинився далеко від свого рідного мурашника. Хлопчик, який проходив повз мурашник помістив його в сірникову коробку. Але мурашці Ферді вдалося втекти. Дорогою додому йому допомагають численні представ-

ники світу комах: гарне сонечко Берушка, жучок хвалько, жучки-ремісники, судді-довгоносики, радіокоментатор-гнойовик, кат-рогач, хрущ, світляки й інші жуки. Ферда переживає багато пригод, потрапляє у в'язницю і навіть засуджується до прочуханки, але його рятують вірні друзі [80].

Казки відомого болгарського письменника **Ангела Каралійчева** (1902 – 1972) «Місяць і куряче зерно», «Дурненький Шишо», «Осіння казка», «Сльоза матері», «Пшеничний коржик», «Безхвостий лев», «Чому дерева стоять на місті» тощо – це переказ історій та легенд, почутих від баби, діда й матері. У дивовижному казковому світі А. Каралійчева старий міст, верба, схилена над річкою, і короп, який живе в чорторії, ягнятко і нічний вітер, безхвостий лев і городне опудало, які розмовляють людською мовою. Кожна казка Ангела Каралійчева гарна по-своєму, у кожній своє емоційне забарвлення, свій настрій. В його казках, так само, як і в реальному світі, уживаються поруч веселощі й смуток, сміх і сльози [37].

Казка польської письменниці **Марії Крюгер** (1904 – 1999) «Блакитна намистинка. Привіт, Каролінка!» розповідає про звичайну восьмирічну дівчинку Каролінку та її друга Петріка. Випадково Каролінка знаходить чарівну бусинку, яка виконує бажання. В казці є й негативний персонаж – чаклунка Філомена, яка хоче викрасти бусинку для виконання своїх підступних планів. Але можливості намистинки не безмежні й у дівчинки залишається останнє бажання. Діти довго думали і Петрік сказав, що бажання самої Каролінки можуть здійснити її батьки. Однак, в їхньому дворі є діти, чий бажання ніколи не здійсняться, і старенькі мешканці будинку ніколи не повернуть собі здоров'я. Тож діти вирішили попросити бусинку виконати заповітне бажання всіх жителів двору і переконалися, як приємно робити інших щасливими. Казка нагадує старі й добрі шедеври літератури для дітей, такі, як казка В. Катаєва «Квітка-семиквітка», що має

подібне смислове навантаження. Казка придатна для читання 4 – 7 річним дітям [50].

Казка американки **Ліліан Муур** (1909 – 2004) про крихітку єнота, який лякається власного відображення в ставку («Крихітка Єнот і той, хто сидить у ставку», англ. «Little Raccoon And the Thing in the Pool») дитині дошкільного віку сподобається обов'язково. Адже казки, що сповнені сміху та гумору, ніколи не виходять із моди. Вони навчають дітей добру, розумінню та повазі, а ще – ніколи не похнюплюватися. Багато поколінь дітей нашої країни пам'ятають чудовий мультфільм, знятий ще 1974 року за мотивами казки Ліліан Мур, який так і називається – «Крихітка Єнот і той, хто сидить у ставку» і життєрадісну пісню про посмішку. Цю казку читають дітям від трьох – чотирьох років.

Володимир Сутеев (1903 – 1993) належать улюблені дітьми казки «Під грибом», «Три кошенятка», «Курча і каченя», «Різні колеса», «Хто сказав «няв?»», «Мішок яблук» тощо. В казках В. Сутеева є співчуття, співучасть і байдужість («Під грибом», «Мішок яблук», «Ялинка»), марнославство й скромність («Умілі руки»), обов'язок і безвідповідальність, добро і зло («Ялинка»), працелюбність і лень, щедрість і жадібність («Дядько Михайло», «Кіт-рибалка»), мудрість і дурість («Яблуко», «Кіт-рибалка»). Письменник ставить своїх героїв у ситуації морального вибору. Як ключові цінності, в його казках утверджується добро, любов, родина, праця. У В. Сутеева є казки для всіх вікових категорій дітей. Їх читають дітям вже з двох років. У смисловій тканині, здавалося б, простих казок В. Сутеева приховано й психологічно тонкі, складні імперативи, які дають більше можливостей у морально-духовному розвитку дитини. Казка «Мишеня і олівець» з першого погляду сприяє передусім вихованню кмітливості. Але, по суті, ця казка про боротьбу проти того, хто хоче зруйнувати тебе, тобто вона дозволяє непомітно виховати в дитині певні уявлення про особистісні кордони й способи правильної поведінки в разі їх порушення кимось:

«Жив-був у Володі на столі олівець. Одного разу, коли Володя вже спав, на стіл забралоя Мишеня. Побачило Олівеця, схопило його і потягло до своєї нори.

- Відпусти мене, будь ласка! – попросив Олівець. – Навіщо я тобі? Я дерев'яний, мене не можна їсти.

- Я тебе буду гризти! - сказало Мишеня. В мене чешуться зуби і я маю весь час що-небудь гризти. Ось так! - І Мишеня боляче вкусило Олівеця.

- Ой, - зойкнув Олівець. - Тоді дай мені можливість що-небудь намалювати востаннє, а потім роби що хочеш.

- Добре, - погодилось Мишеня, - малюй! Але потім я тебе все одно погризу на дрібні кусочки.

Гірко зітхнув Олівець і намалював кружечок.

- Це сир? - спитало Мишеня.

- Може й сир, - сказав Олівець і намалював ще три маленьких кружечки.

- Ну, звичайно, це сир, а це - дірки в ньому, - здогадалоя Мишеня.

- Можливо й дірочки, - погодився Олівець і намалював ще один великий круг.

- Це яблуко! - запищало Мишеня.

- Може бути і яблуко, - відповів Олівець і намалював ще декілька видовжених кружечків.

- Я знаю - це сардельки! - закричало, облизуючись Мишеня. - Ну, закінчуй скоріше, у мене дуже чешуться зуби.

- Почекай хвилинку! - сказав Олівець.

Іколи він почав малювати кутики, Мишеня закричало:

- Це схоже на ко... Не малюй більше!

Та Олівець вже намалював великі вуса...

- Та це ж справжній кіт! - пискнуло налякане Мишеня. - Рятуйте! - і кинулося до своєї нори.

З того часу Мишеня звідти не показує свого носа. А Олівець у Володі досі живе, тільки став трішки меншим.

І ти своїм олівцем спробуй намалювати такого kota на страх мишам» [100, с. 205].

Як бачимо, казка В. Сутеева вчить дитину боротися за своє спасіння будь-яким чином, не втрачати самоконтролю й рятуватися, коли загрожує небезпека. А той, хто хоче з'їсти іншого, нехай пам'ятає, що і його можуть з'їсти.

Латиська письменниця **Анна Саксе** (1905 – 1981) написала дивовижні й прекрасні казки із чарівного саду, в якому квіти і дерева розмовляють людськими голосами. Казки Анни Саксе відрізняються неймовірною добротою, ніжністю, а іноді й боєм, який ллється зі сторінок цієї книги. Кожна окрема казка розповідає про певну квітку, її історію. Кожна окрема квітка – це чиєсь життя. А чиєсь життя – це окремий персонаж. «Казки про квіти» розповідають про те, як склалися долі людей, які жили в певну епоху. У багатьох персонажів доля складалася так, що вони перетворювалися на різні квіти. Відповідь на запитання, чому так сталося, можна знайти на сторінках цієї чарівної книги для дітей, де дерева вміють розмовляти людськими голосами, а квіти можуть любити. Квіти можуть бути лісовими, або просто рости на клумбі. Зовсім непримітними, як, наприклад, заяча капуста (казка «Заяча капуста»), або чарівними, як орхідея (казка «Орхідея»), або ніжними, як водяна лілія (казка «Водяна лілія»). Але кожного разу читачі бачать невимовну красу, яка приховується за назвою рослини. І кожна рослина наділена своєю власною долею. Що визначило цю долю? Звичайно, характер людини, яка перетворилася на квітку. Письменниця прискіпливо виписала весь спектр переживань, емоцій людини і її характер у певній квітці. Ось як розмірковує Дика роза із казки «Дика троянда і ранковий вітер»: « – Господи, це моя остання квітка, – зітхнувши, промовила Дика троянда якось уранці. – Хоч би Ранковий вітер повернувся, доки квітка не зів'яла. Втім, він буде любити мене і без цвітіння, тому що він був першим і єдиним, хто розгледів мою душу, мою глибоку чисту душу. Як красиво він тоді про це сказав...» [79, с. 51].

Атакписьменницязрозповідає сумну історію Камелії: «... Якби у Камелія було більше часу, він, може, щось і придумав

би, але тепер думати було ніколи, треба було діяти. Він схопив лісову красуню, сховав під широку сутану і забрав до себе додому. Дорогою у Дріади рот був затиснутий, тільки в кімнаті, де монах посадив її на ліжко, вона вигукнула: - Що ти накоїв? Тепер моє дерево засохне ... - Нехай засихає. Хіба мало дерев у лісі? – втішав її Камелій. - Як ти не розумієш - якщо моє дерево засохне, то помру і я, - сумно промовила Дріада...» [79, с. 66]. Книга Анни Саксе – це справжній літературний гербарій. У ній зібрано казки про найрізноманітніші квіти з різних куточків світу: «Підсніжник», «Форстеріана», «Кульбаба», «Вишня», «Білокрильник», «Нарцис», «Гіацинт», «Жасмін», «Персидський бузок», «Фіалка», «Мак», «Лисохвіст», «Аконіт», «Соняшник», «Нічна фіалка», «Лотос», «Цзін-цзін», «Розбите серце і конвалія», «Гладіолус», «Духмяний горошок», «В'юнок», «Сухоцвіти», «Зозуліні сльози», «Лілія», «Бальзамін», «Півонія». Чимало з них мають сумний кінець, але трапляються і зворушливо-щасливі, як про кислицю (заячу капусту). «Казки про квіти» написані спеціально для дітей. Але й дорослим книга дуже подобається. Чарівні, мудрі й романтичні казки навчать дітей бачити красу.

Поезія для дітей, починаючи з найпростіших речей і явищ: іграшок, домашніх тварин, відносин між дитиною і батьками, пір року, – формує уявлення дитини про світ. Більшість із віршів для дітей – невеликі за розміром і почасти складаються з однієї строфи, яка описує звичну ситуацію:

*«Уронили мишку на пол,
Оторвали мишке лапу.
Всё равно его не брошу,
Потому что он хороший» [4, с. 6].*

Ці, знайомі кожному з раннього дитинства рядки вірша **Агнії Барто** (1906 – 1981), відтворюють той дитячий світ, у якому живуть наймолодші читачі. І таких віршів, кожний із яких є частинкою дитячого світу в Агнії Барто велика кількість. Письменниця не лише відтворює звичну ситуацію, але й оцінює її, і ця оцінка міститься в тих самих

чотирьох рядках. Маленький читач не тільки впізнає в цих віршах свої іграшки, він навчається любити й жаліти їх. А іграшки тут олюднюються так само, як їх олюднюють самі діти: вони маленькі й безпорадні, вони потребують співчуття й турботи.

Життєдайна поезія Агнії Барто виколихує дитину від народження:

*«Звенели птичьи голоса,
В саду цвела сирень,
Весной Андрюша родился
В один хороший день...»* [4, с. 18].

Зігріті доброю посмішкою, любов'ю і повагою до дітей, вірші Агнії Барто супроводжують і виховують дитину протягом усього дошкільного періоду її життя.

Вірш «Посидим в тишине» став своєрідною ознакою поетичної школи **Олени Благініної** (1903 – 1989) і завжди сприймався як «візитівка» поетеси:

*Мама спит, она устала...
Ну и я играть не стала!
Я волчка не завожу,
А уселась и сижу.
Не шумят мои игрушки,
Тихо в комнате пустой.
А по маминой подушке
Луч крадется золотой.
И сказала я лучу:
– Я тоже двигаться хочу!
Я бы многого хотела:
Вслух читать и мяч катать,
Я бы песенку пропела,
Я б могла поохотатъ,
Да мало ль я чего хочу!
Но мама спит, и я молчу.*

*Луч метнувся по стене,
А потом скользнул ко мне.
– Ничего, – шепнул он будто, –
Посидим и в тишине! [11].*

Швецька письменниця **Астрід Ліндгрєн** (1907 – 2002), авторка низки всесвітньо відомих книг для дітей, зокрема, «Карлсон, який живе на даху», тетралогії про Пєппі Довгапанчоха, «Еміль з Леннеберги» тощо – насамперед геніальна художниця, здатна перетворювати світ силою власної фантазії. А ще вона була людиною великого серця. Письменниця прожила дивовижне й нелегке життя, зазнала нещастя й самотності, і загострено відчувала чуже горе, особливо відчутне й гірке, якщо це горе дитини. Астрід Ліндгрєн – завжди там, де важко, вона поспішає по допомогу дітям, щоб утішити й розсмішити їх, захопити грою, казкою. Простими словами, з вірою у свою правоту, вона говорила про дітей, які ростуть в атмосфері насильства, попереджала про тяжкість наслідків жорстокості у всіх її сенсах. До неї прислухалися: Швеція стала першою в світі країною, яка законодавчо заборонила тілесні покарання дітей.

Не тільки бешкетники-відчайдухи Карлсон, Пєппі, Еміль і Мадікен полюбилися дітям, але й сумні одинаки – Міо, Сухарик, і, звичайно, Малюк. «Малюк і Карлсон, який живе на даху» – щось більше, ніж захоплива казка. Це в повному розумінні слова визвольна книга. Малюк («Карлсон, який живе на даху») – дивовижне відкриття Ліндгрєн. На перший погляд у хлопчика щасливе дитинство: росте в благополучній родині, всі його люблять і навіть пестують, чому ж тоді він відчуває себе самотнім і нещасним?

Астрід Ліндгрєн гостро відчуває беззахисність дитини у світі дорослих. Є діти сильні, а є слабкі, останнім особливо нелегко, будь-який життєвий розлад сприймається ними, як катастрофа. Таким дітям особливо потрібна казка, вона не лише дає їм рятувну можливість сховатися

в уявлюваному світі, але й підтримує їхню віру в себе, дозволяє за допомогою фантазії впоратися із самотністю і страхом. Малюк – символ дитини, якою був кожен із нас. А Пеппі – символ дитини, на яку ми мріяли бути схожими. Кожен повинен почути ці історії у дошкільному віці.

У Астрід Ліндгрєн є низка казок спеціально для дівчаток 3-5 років: «Принцеса, яка не бажала грати в ляльки», «Ельфа і носова хустинка», «Мірабель», «Весела зозуля», «Петер и Петра».

Сьогодні однією із важливих тенденцій морально-духовного розвитку є виховання в дитини самоповаги й поваги до інших у контексті особистісних кордонів. Коли батьки не піклуються про встановлення чітких меж особистого простору – свого й дитини, – діти виростають, не розуміючи сенсу особистих і емоційних кордонів. Або навпаки, батьки вимагають від дітей беззаперечної згоди з їхньою думкою та підпорядкування. Тоді діти рідко відстоюють свою думку й діляться своїми почуттями, оскільки просто бояться можливих наслідків. Стаючи дорослими, вони уникають самостверджуватися в колі друзів, колег, сім'ї або навіть випадкових знайомих. Їм доводиться боротися з власним мовчанням протягом усього життя, в якому вони не наважуються висловлювати свою думку, боючись негативних реакцій або втрати любові близьких. Часто вважається, що такі люди наділені позитивними рисами характеру: чуйність і доброта. Однак, почасти виявляється, що це лише слабка впевненість у собі, низька самооцінка й інертність. Ось чому так важливо, щоб виховною метою батьків стало навчання дітей асертивності – якості, яка знижує рівень тривожності. Необхідно робити все можливе, щоб виховати асертивну дитину, яка володіє непохитною самоповагою.

У концепції асертивності (**асертивність** від англ. assertion, – здатність людини відстоювати свою точку зору, не порушуючи моральних прав іншої людини [123]) поняття особистих кордонів є центральним. Асертивність – поведінка, що поєднує внутрішню силу та ввічливість у стосунках з оточуючими. Це здатність у ситуації зовнішнього тиску коректно відстоювати свої інтереси та свою лінію поведінки, спокійно казати «ні» тому, що не влаштовує, та продовжувати в соціально прийнятній формі ефективно наполягати на своїх правах. Особисті кордони – це чітке розуміння того, що твоє, а що чуже, як з тобою можна, а як не можна, що є доречним з іншою людиною, а що ні. Це усвідомлення себе окремою особистістю. Отже, дорослі повинні розмовляти з дітьми про необхідні особистісні кордони. Щоб дізнатися, що таке особистісні кордони, дитина повинна навчитись поважати себе й тих, хто її оточує. Особистісні кордони досить рідко зустрічаються в поведінці

більшості персонажів класичних і сучасних казок. І тому надзвичайно цінні ті художні твори, в яких герої вміють чітко і ясно відстоювати свої особистісні кордони. Наприклад, у творах А. Ліндгрена для старших дітей та їхніх батьків зображені діти з чітко вираженими особистісними кордонами, з якими вважається оточення: Пеппі із казки «Пеппі Довгапанчоха», Еміль із повісті «Еміль з Леннеберги» тощо. Так, у казці А. Ліндгрена «Міо, мій Міо» як би сильно батько та син не любили один одного, однак, коли прийшов час, син пішов, куди йому треба, а батько хоч і страждав, але не утримував його. Тут вже йдеться про підліткову сепарацію від батьків, як стрімке розширення і самоусвідомлення кордонів особистості дитини, при якій батьки йдуть з центру їхнього життя. І повага до процесу переробки світу й до нових кордонів дитини - непроста тема, яку порушила у своїй казці Астрід Ліндгрена.

Так само з метою виховання асертивності зі старшими дітьми можна читати казки **Павла Бажова** (1879 – 1950). Всі героїні і герої Бажова – цільні, ясні, самодостатні люди, які вміють відстоювати себе й свої позиції.

Дітям дошкільного віку з метою виховання асертивності можна прочитати казки **Інги Баллод та Ірини Рум'янцевої** «Про маленьке порося Плюх». Книга «Про маленьке порося Плюх» написана за мотивами казок англійської письменниці **Елісон Аттлі** (1884 – 1976). Плюх – безпосереднє, добре порося, з яким вічно щось трапляється. Що не день, то нова біда. Але можливо й перемога? Як ужитися з цим маленьким крутьком, знають напевно сестричка Хрю, брати Топ і Шльоп і дядечко Борсук. Головне - пам'ятати кілька важливих правил: перед тим, як випрати Плюхові штанці, важливо витягти звідти мишенят і жалісливу маму-мишу, перед тим, як відправити малюка в ліс за березовим вінником, варто обов'язково переконатися, що він знає, як виглядає береза, а ще обов'язково слід розповісти Плюхові, звідки береться сніг, щоб поросятка не провела в черговий раз хитрюга-лисиця. З Плюхом, звичайно, не просто, але він, як і будь-яка дитина, втішає оточуючих своєю безпосередністю й добротою. Ця казка вчить, що у житті трапляється різне, ти не винен у тому, що потрапив в складну ситуацію. Але ти завжди можеш розраховувати на підтримку й порозуміння сім'ї та на допомогу дорослих.

Повчальні казки «Колосок» в обробці **Софії Могилевської**, «Курочка-клопотуха» **Олексія Гарнича** та ін., де хтось відмовляється комусь допомагати, а потім претендує на обід, але йому не дають, бо не заслужив, – передусім засуджують ледарство. Але, по суті, вони про повагу до своєї праці: *«...– Все ти, – ледь чутно пропищали вони. – А ви що робили? Що сказати у відповідь? І сказати нічого. Стали Круть і Верть вилазити з-за столу, а Півник їх і не утримує»* [100, с. 5]. Казка навчає дітей, що не треба соромитись вимагати поваги до своєї праці, давати відсіч тим, хто вас не поважає.

У казці «Принцеса в паперовому мішку» канадського письменника **Роберта Манша** (1945) висміюються традиційні казки про принцес, які знаходяться у біді. За сюжетом, прекрасна принцеса Елізабет живе в замку і збирається заміж за принца Рональда, але несподівано прилітає дракон, який ламає всі її плани: він трощить замок, спалює її одяг і викрадає Рональда. Елізабет надягає паперовий мішок (єдину річ, яку не спалив дракон) і відправляється рятувати принца. Коли їй все-таки вдається перемогти дракона, принц Рональд каже, що вона виглядає недостатньо добре й повинна переодягнутися, щоб стати більш схожою на принцесу: «...Він подивився на свою рятівницю, скривився і сказав: – Ну і вигляд у вас, Ельзо! Від вас пахне гаром, ви не причесані і одягнені в якийсь паперовий мішок. Будьте так люб'язні, повертайтеся, коли будете виглядати, як принцеса. – Дорогий мій Рональд, – відповіла йому Ельза, – від вас пахне лавандою, волосся у вас ідеально причесане, а плаття – бездоганне. Ви виглядаєте, як справжній принц, але насправді ви просто нічмема, і я ніколи не вийду за вас заміж!» [124]. Казка навчає дитину цінувати себе, ставити нахаб на місце, без сумнівів розлучатися з тими, для кого найважливішим є зовнішній вигляд, а не ти сама (або ти сам), поважати людей і їхні вчинки, бути готовим до того, що, якщо тобі важливі не люди, а їхня зовнішність, то ти сам можеш виявитися непотрібним.

У літературній спадщині англійського письменника **Дональда Біссета** (1910 – 1995) є казка «Орел і вівця», яку слід прочитати усім батькам своїм дітям: «На одній із вершин гірського Уельса жив орел. Звали його Девід. Він любив літати високо-високо. І одного разу залетів так високо, що потрапив на зірку. На зірці стояв маленький будиночок. У ньому жила Мері зі своєю вівцею. Девід постукав у двері.

– Я прилетів до вас у гості, – сказав він.

Мері накрила на стіл, і вони утрюх сіли вечеряти.

– Хочеш шматочок підсмаженого хліба, милий орлику?
– запропонувала Мері.

– Хм, ні, дякую, – відповів Девід. – Я б краще з'їв вівцю.

– Ой! Але ж ти ще не мив кігті, – відповіла Мері.

І вона відправила його на кухню мити кігті. А доки Девід там вмивався, вона встигла шепнути два слова на вушко своїй вівці. Девід повернувся і знову сів за стіл.

– Хочеш ще шматочок хліба, люба овечко? – запитала Мері.

– Ні, дякую, – відповіла вівця. – Мабуть, я краще б з'їла орла.

Орел дуже здивувався, йому навіть стало якось не по собі. І коли Мері ще раз запитала, що йому хочеться, він відповів:

– Один тост, будь-ласка.

Так в Англії називають підсмажений хліб – «тост».

Мері дала йому один тост. Після вечері Девід попросився з Мері та її вівцею і полетів додому. Цього вечора перед сном він час від часу поглядав з побоюванням на зірку, яка світила над його головою» [124].

Чому вчить ця казка? Дорослих – увічливій і ефективній формі заступатися за дітей, без агресії до дитини-кривдника. Дітей, яких кривдять, – не лякатися і не губитися, коли на тебе нападають. Невихованих нахаб – розуміти, що відчуває людина, яку хочуть з'їсти, а також тому, що безкарність не вічна. Чим відрізняється «Орел і вівця» від інших казок, де кривдники і шахраї, отримують ефект бумерангу? Наприклад, від білоруської народної казки «Лисиця і Тетерів»? Тим, що в цій казці Лисиця – маніпулятор. Навіть, коли вона хоче з'їсти Тетерева, вона хитрує, й не нападає безпосередньо на нього: « – Тетерів, чуєш, Тетерів, у лісі новий закон вийшов, щоб усі звірі й птахи мирно жили, один одного не чіпали. Я сама читала. Спустись-но на землю! Поговоримо. А Тетерів їй відповідає: – Хороший закон. Лише чуєш, десь поруч собаки гавкають? Може, знайомитися з нами біжать?» [100, с. 15]. І відповіді їй відносно просто, і пережити це простіше, ніж пряму агресію Орла з казки Д. Біссета. Орел зазіхає на особисту недоторканність вівці й позбавляє її особистісної сутності – він говорить про неї, як про їжу, в третій особі при ній. Така агресія руйнує, і той, на кого вона спрямована, потребує захисту. Мері поводить себе дуже розумно. Вона не просто ставить Орла на місце, а й дає слово самій вівці, тим самим повертаючи їй суб'єктність.

Наймолодшим дітям дуже полюбилися герої казки англійської письменниці **Хогарт Енн** (1910 – 1993) «Мафін

та його веселі друзі». Особливо віслучок Мафін за те, що він сміливий, добрий, хороший товариш. Дітям подобається маленький віслучок, тому що він любить гратися в повара («Мафін пече пиріг»), в детектива і чарівника («Мафін-детектив»), в городника («Мафін і його знаменитий кабачок»), у співака («Мафін співає пісеньку») і дуже засмучується, коли якийсь задум не збувається («Мафін шукає скарб»). Це ті ж рольові ігри, в процесі яких діти починають розуміти, що їм вдається зробити добре, а що – ні. Вони, так само, як і допитливий віслучок, цікавляться всім і «приміряють на себе чужі сукні».

Смішні й захопливі оповідання для дітей голландської письменниці **Анні Шмідт** (1911 – 1995) «Саша і Маша» (у Голландії цих дітей звати Йіп і Йанеке) стануть справжніми співрозмовниками дитини 3–6 років, особливо, якщо вона одна в сім'ї і не відвідує дитячий садок. Це прості й життєві оповідання, надзвичайно близькі дитячому світосприйманню, і висновки з них діти роблять самі. Їм буде цікаво спостерігати за тим, як Саша і Маша перетворюють ліжко у корабель, злітають літаком у небо, з якого на землю час від часу падають іграшкові пасажири, в'яжуть шалики для Діда Мороза, влаштовують поїльник для його коня і рішуче втілюють у життя силу силенну інших сміливих ідей. Водночас, майже всі оповідання пронизані ненав'язливим повчанням. Так, на прикладі поведінки двох своїх книжкових однолітків діти зрозуміють, до яких неприємних наслідків можуть призводити необдумані вчинки або порушення батьківських заборон. Читання оповідань «Саша і Маша» є своєрідним чинником зближення між батьками й дітьми. Дорослі краще починають розуміти, що численні витівки, «тайфуни» і «торнадо» в домашній оселі відбуваються зазвичай з благих мотивів маленьких допитливих дослідників.

Польський письменник **Чеслав Янчарський** (1911 – 1971) колись придумав Ведмедика Вуханя – смішного, доброго, із заломленим вушком. Дітвора одразу полюбила його, і ця любов не слабшає вже кілька поколінь. Добрі й

кумедні «Казки ведмедика-Вуханя» – невеличкі розповіді, на одну-дві сторінки. Їх добре читати зовсім маленьким дво-трирічним дітям [106]. Багатьом дітям подобаються казки англійця **Дональда Біссета** (1911–1995), адже вони близькі їхньому мисленню. Водночас ці казки – притчеві, філософські, сповнені гумору й оптимізму. А дітям від 2,5 до 5 років вони подобаються передусім своєю образністю, «нелогічністю» («Блекі и Реджі», «Хвиля Велика і хвиля Маленька», «Амур и соловей», «Про тигреня Бінки, у якого зникли смужки», «Дракон Комодо», «Мураха і цукор», «Червона шапочка», «Носоріг та добра фея», «Аннабель», «Коник і равлик», «Пінгвинчик Джо і черепашка Джен», «Все шкереберть», «Про тигреня, яке любило приймати ванну», «Бац», «Про порося, яке вчилося літати», «Про жука і бульдозер» та ін.).

Сергій Михалков (1913 – 2009) – автор загальновідомих збірників віршів для дошкільнят: «А що у вас», «Дядя Стьопа», «Ми з приятелем», «Будь людиною», «Розмова з сином», «Слова і букви», «Я теж був маленьким».

Казки-притчі про тварин австрійської письменниці **Міри Лобе** (1913–1995) – «Вперед!» – Сказала Кішка», «Розумні віслючки», «Всі кричали: «Хоппель-поп!», «Які в пустелі» – вирізняються ясною поетичною мовою і розумним змістом. Добрі й сміливі персонажі навчають дітей дружити, бути чуйними й щедрими, приходити по допомогу в скрутну хвилину. Так, під час повені, кішка (казка «Вперед!» – Сказала Кішка) рятується від стихії на плаваючому дереві. Дорогою вона підбирає на свій «човен» безліч різних тварин, які, так само, як і вона, потерпають від лиха. Свиня, собака, курка, вівця, миша, їжак, кріт і навіть лисиця (хоча лисицю і не хотіли пускати) під мудрим керівництвом свого лідера вдало пережили катаклізм і дібралися берега. Кішка в цій казці – уособлення мудрого керівника. Вона демонструє, як важливо не втрачати голови, об'єднувати свої зусилля в біді, допомагати один одному. У Кішки чудово виходить підбадьорювати,

встановлювати загальні для всіх справедливі правила та організовувати спільну роботу в ім'я спільного порятунку. Ця казка – своєрідна есхатологічна притча для дітей про ковчег (дерево) і тварин, що спаслися.

Інша казка письменниці – «Розумні віслючки» розкриває віктимність поведінки ослика, і те, як завдяки дружбі, їй вдалось подолати. Довго один з них терпів жорстоке поводження, аж поки інший не пояснив йому, що не можна дозволяти ображати себе і терпіти несправедливість. Віслючки допомогли один одному втекти від несправедливого господаря, і той залишився один на один зі своєю роботою. Віслючки не просто допомагають зрозуміти, що треба боротися з несправедливістю і захищати себе, але також показують, що треба боротися зі зловживаннями того, хто сильніший від тебе, краще разом, взаємодопомога в цій справі – запорука успіху. Казка «Всі кричали: «Хоппель-поп!» присвячена кроликам, які все робили разом, допомагали один одному і думали не про суперництво, а про гру і радість. Раптом в їхній компанії з'явився новенький, який запропонував визначити, а хто ж із кроликів – найкращий, хто – чемпіон? Почалися змагання, перемоги і досягнення викликали гординю, тому і дружити стало ніколи, а найслабші взагалі залишилися без допомоги та захисту. Тільки спільна небезпека знову об'єднала кроликів і показала їм, що для таких маленьких істот головне – не змагатися один з одним і з'ясовувати, хто кращий, а допомагати і любити один одного.

Казка «Які в пустелі» присвячена загадковим пустельним звірам якам. Виявляється, що, якщо всі рішення приймаються одноосібно, нехай навіть великими мудрецьями, а думки інших не враховуються, то, швидше за все, в біду потраплять усі. З історії яків це впливає цілком однозначно. Також дошкільнята дізнаються з казки, що таке бульбурлі [117].

Казки Міри Лобе, не рясніють підсумовуючими мудрими афоризмами, однак, усі висновки діти зможуть зробити самі, тому що історії дуже прості, не містять ані

побічних сюжетних ліній, ані зайвих подробиць. Відразу стає зрозуміло: якщо щиро допомагати один одному, відволіктися від власного марнославства й егоїзму, показати іншим готовність діяти, то можна перебороти великі негаразди, а негаразди стануть меншими й зовсім непомітними! Всі проаналізовані казки підтверджують відоме прислів'я: «Де дружніші, там і сильніші». «Денискині оповідання» **Віктора Драгунського** (1913 – 1972) легким подувом думки автора відкривають завісу повсякденного життя дітей, їхніх радостей і хвилювань. Віктор Драгунський – письменник, відомий своєю здатністю бачити у всьому хороше, – дохідливо й просто пояснювати дітям, що є добрим, а що – поганим. В оповіданнях В. Драгунського кожна дитина знайде риси характеру і стиль поведінки, подібний своєму власному, отримає відповіді на хвилюючі запитання й від душі посміється над кумедними випадками з життя однолітків. Починати читання В. Драгунського слід з найзворушливіших його творів, наприклад із оповідань «Він живий і світиться», «Друг дитинства», «Приховане стає явним» [53].

Поезії **Бориса Заходера** (1918 – 2000) подобається читати і дітям, і дорослим, адже йому вдалося всього в два-три рядки вкласти стільки тонкого гумору й життєвої мудрості, що не лише діти, а й їхні батьки запам'ятовують напам'ять слова автора, які вже стали афоризмами:

*С виду мы
Не очень схожи:
Петька толстый,
Я худой,
Не похожи мы, а все же
Нас не разольешь водой!
Дело в том,
Что он и я –
Закадычные друзья!
Все мы делаем вдвоем,*

Даже вместе...
Отстаем!
Дружба дружбою,
Однако
И у нас случилась драка.
Был, конечно, важный повод.
Очень важный повод был!
Помнишь, Петя?
- Что-то, Вова,
- Позабыл!
- И я забыл...
Ну, неважно!
Дрались честно,
Как положено друзьям:
- Я как стукну!
- Я как тресну!
- Он как даст!
- А я как дам!..
Скоро в ход пошли портфели.
Книжки в воздух полетели.
Словом, скромничать не буду —
Драка вышла хоть куда!
Только смотрим – что за чудо?
С нас ручьем бежит вода!
Это Вовкина сестра
Облила нас из ведра!
С нас вода ручьями льется,
А она еще смеется:
- Вы действительно друзья!
Вас водой разлить нельзя! [33].

Поезія Б. Заходера спонукає дитину приглядатися пильніше не лише до повсякденних речей, а й до краси оточуючого світу, оберігати його:

Ребенок спросил
Ни с того ни с сего:
– А ну-ка скажи,
Что красивей всего?
Да, вот так вопрос:
«Что красивей всего?»
Ответить
Я сам не сумел на него.
И вот я решил
Послушать ответы
Других обитателей
Нашей планеты.
Деревья и Травы
Сказали в ответ:
- да что же прекрасней,
Чем солнечный свет?!
- Да что же прекрасней
Ночной темноты?! -
Откликнулись совы,
Сычи и кроты...
- Леса! -
Отвечали мне
Волк и Лиса.
Орёл свысока
Процедил:
- Небеса!
- По-моему, море! -
Ответил Дельфин.
- Мой хвост, без сомнения! -
Крикнул Павлин.
Спрошу Мотылька -
Отвечает: - Цветок!
Спрошу у Цветка -
Говорит: - Мотылёк! -
Кто славит поля,

*Кто полярные льды,
Кто – горы, кто – степь,
Кто – мерцанье звезды...
А мне показалось,
Что все они правы.
Все: Звери и Птицы,
Деревья и Травы...
И я не отвечаю,
Увы,
Ничего
На трудный вопрос:
«Что красивей всего?» [33].*

У своїх творчар разом з описами подій, які могли відбуватися в реальному житті, Б. Заходер почасти використовує елементи казки. Казковості творам письменника надає такий прийом, як антропоморфізм (олюднення). Людськими якостями наділені звичайні звірі й птахи (жабка Сіра Зірочка, Гусінь, рак-самітник, актинія), іграшки (Ванька-встанька), створені фантазією автора таємничі Ніхто, Кавот і Камут, увялювлювані Рапуни і Мнім, Себеха:

*Завёлся озорник у нас.
Горюет вся семья.
В квартире от его проказ
Буквально нет житья!
Никто с ним, правда, не знаком,
Но знают все зато,
Что виноват всегда во всём
Лишь он один – НИКТО!... [53, с. 55]*

Багатогранність творчості Бориса Заходера проявляється і в тому, що письменник, завдяки своїми прекрасним перекладам повістей-казок А. Мілна «Вінні-Пух и всі-всі-всі», П. Треверса «Мері Поппінс», Л. Керролла «Пригоди Аліси в Країні Чудес», казок К. Чапека і братів Грімм, п'єси Дж. М. Баррі «Пітер Пен», низки віршів, наближує до дітей

героїв літературних творів, народжених в Англії, Чехії, Польщі, Німеччині, США.

Книги **Джанні Родарі** (1920 – 1980), виблискуюючи радістю і фантазією, водночас відображають реальне життя. Опинившись на загадковій Планеті Новорічних Ялинок («Планета Новорічних Ялинок») або в Країні Брехунів («Джельсоміно в Країні брехунів»), читач все одно відчуває, що він в Італії – дивовижній країні, де живуть безжурні красиві люди із сонцем у серці. Для творів Джанні Родарі характерна особлива музична інтонація. Втім, музика в Італії всюди: вона звучить на вулицях і площах, виривається з вікон будинків, впливає із величких соборів і прекрасних театрів:

*«Всем, кто трудится без устали.
Рада песенка помочь:
Хоть на время мысли грустные
От тебя прогонит прочь.
Пусть свободно песня кружится!
Сыт не всякий, кто поет,
Но зато крупицу мужества
Сердцу песенка дает... (пер. Я. Акима) [53, с. 22]*

Нехай діти ростуть радісними, вільними, сміливими, уміють дати відсіч будь-якій несправедливості, бережуть дружбу й любов, цінують красу. Саме такими є герої книг Джанні Родарі – Цибуліно, дівчинка Редиска, Вишенька, володар дивного голосу – Джельсоміно, і навіть пес-Кнопка. Ведучи дітей у чудовий світ фантазії, Родарі ніколи не приховував від них реального життя – складного, повного як світла й радості, так і несправедливості й горя. Письменник знав, що і в його Італії – два обличчя: одне – залите сонячним світлом, інше – затемнене тінню.

Джанні Родарі нетерпів брехні й лицемірства, і цьому він навчав своїх читачів: *«Мені здається, що найнебезпечніші вороги людства – брехуни. На світі є сотні брехунів*

... Брехун – це той, хто каже «мир», а насправді бажає війни ... Я дуже вірю в силу правди ... Правда схожа на голос співака – той голос, від якого тремтять шибки» [76, с. 2]. Саме таким голосом Родарі наділив Джельсоміно, і цей чарівний дар дозволив хлопчикові протистояти королівству Брехунів. Казка «Джельсоміно в Країні брехунів» про країну, де все йде шкереберть: коти гавкають, собаки нявкають, жителі розраховуються за товар фальшивими монетами, а за кожне правдиве слово їх саджають у в'язницю. Живе там Джельсоміно, у якого чарівний голос, такий сильний, що коли він співає, вилітає скло, валяться стіни і навіть королівства.

«Пригоди Цибуліно» тісно пов'язані з традицією «Пригод Піноккіо». Як і в казці Коллоді, реальна дійсність переплітається у книжці Родарі з живою і дотепною фантазією, але соціальна спрямованість її виражена набагато сильніше. Герой твору – хлопчик-цибулінка («Чіполла» італ. цибуля) мандрує по рідній країні, королівству Лимонів, заступається за друзів-бідняків, бореться з гнобителями – злісним кавалером Помідором і жорстоким принцом Лимоном, дурить іноземного сищика містера Моркву. Цей казковий світ, «де всі люди подібні до якихось овочів», надзвичайно схожий на Італію. Наприкінці оповідання Цибуліно? і його друзі перемагають принца Лимона і встановлюють Вільну республіку, в якій люди живуть добре, а всі діти ходять до школи. «Пригоди Цибуліно» – це хороша й добра казка про справедливість, дружбу і взаємодопомогу. Саме цього іноді так не вистачає в житті сучасним дітям та їхнім батькам.

Не менш захопливою є зворушлива казкова повість «Подорож Блакитної стріли». В ній розповідається про італійського хлопчика Франческо, який міг залишитися без подарунка, адже його батьки не в змозі були «замовити» для нього подарунки у різдвяної феї, а також про різдвяну чарівну подорож іграшкового поїзда «Блакитна Стріла» та його лялькових пасажирів. Вони хочуть зробити святкові подарунки для тих дітей, батьки яких, через свою бідність,

не можуть купити для них іграшок. Чарівна сила казки дозволяє відновити справедливість і повернути радість дітям. Розважаючи своїх читачів, Родарі водночас дає їм уявлення про дружбу, доброту, правду, справедливість. Разом з головними героями книги читачеві належить вирішити чималу кількість завдань, знайти друзів і поборотися з підступними ворогами. І тільки сміливість, чесність та відвага, а також величезне бажання досягти мети та дружня підтримка допомагають подолати всі труднощі.

Проте Джанні Родарі знає, що в житті не в кожній історії є щасливий кінець. Можливо, саме тому письменник вирішив вигадати особливі казки, у яких три кінця на вибір – «Казки, у яких три кінця». В кінці книги, автор все ж не втримався від підказки і прямо написав, який кінець, на його думку, найвдаліший: *«Я рішуче за третій кінець. Важливо знайти хорошого вчителя. Це важливіше, ніж стати зіркою кінного цирку, або щодня отримувати миску з їжею»*, – звертається він до читача казки «Собака, яка не вміла гавкати», але тут же зізнається: *«... я за кінець, якого немає. Я завжди за майбутнє!»* («Кіт-мандрівник») [76, с. 100]. Уміння фантазувати, уявляти, домислювати, знаходити вихід із ситуації є важливим для будь-кого. Цьому потрібно навчати дітей якомога раніше. В цьому сенсі читання дітям «Казок, у яких три кінця» Джанні Родарі.

«Казки по телефону» – поетичні, філософські, незвичні – розповідає своїй доньці сеньйор Б'янкі, який комівожером весь час мандрує Італією. Щовечора він телефонує додому – і починається нова казка. А, оскільки за телефонну розмову, хоч і казкову, доводиться платити, то і казки – зовсім короткі, але цікаві, дотепні й мудрі. У «Казках по телефону» звучать італійські фольклорні мотиви, дотепно прилаштовані до сучасної дійсності. Зміст книги дає привід для довгих цікавих бесід дитини й дорослого.

Так, казка «Синій світлофор» розповідає про те, як застопорився вуличний рух через незрозумілі сині вогні на перехресті. А світлофор просто хотів дати людям сигнал, що *«шлях у небо вільний»*. Легка витончена фантазія письменника надихає, навчає бачити в усьому світлі й високе.

А чудова казка про Рака, який не хотів задкувати назад, а вирішив завжди йти тільки вперед, закінчується так: *«Послухай мене, доки не пізно, перебори себе, живи як усі, і коли-небудь ти скажеш мені «дякую» за пораду. Рачок не знав, що відповісти на ці слова і промовчав. Проте у глибині душі він подумав: «Ні, я маю рацію»*. Він трохи постояв перед дідом, потім чемно попрощався і з легким серцем пішов своєю дорогою. *Чи далеко він забреде? Чи буде мати успіх? Чи зуміє він виправити негаразди, яких ще стільки в нашому світі? Ніхто не знає. Я теж не знаю. Тому що і до цього дня наш рачок все ще мужньо йде вперед і також вірить у свою правоту, як вірив в перший день. А нам залишається тільки від усього серця побажати йому - Доброї тобі дороги!»* [76, с. 111]. Так само Джанні Родарі невимушено приніс у казку сучасне доросле життя з його незвичними для казки проблемами. У казковій повісті «Торт у небі» йому вдається перемогти войовничих генералів. Але ні вчені, ні військові не могли повірити в те, що з неба може прилетіти не якась небезпека, не державна таємниця, а звичайнісінький торт.

Неймовірні «Казочки про Алісу» розповідають про маленьку дівчинку, велику витівницю й фантазерку, яка була настільки мала, що запросто поміщалася у будильник, м'ячик, мильну бульбашку, чорнильницю, ліхтарик світляка [76].

Дзвінки й щирі вірші Д. Родарі майже завжди веселі, життєрадісні, інколи «трошечки сумні», але ніколи не бувають похмурими. Використовуючи традиційну форму італійської народної поезії – «філастрокке» – Родарі створює веселі й водночас дуже серйозні вірші. Наприклад,

*«Ложь — все равно
Что бумажный цветок.
Увидит простак
И в восторге ахнет.
Хоть стебель у лжи и бывает высок,
Правдою
Ложь никогда не пахнет!»* (пер. Ю. Ільїна) [53, с. 25];

*«Цвет свой особый
У каждого дела.
Вот перед вами
Булочник белый.
Белые волосы,
Брови, ресницы.
Утром встаёт он
Раньше, чем птицы...»* (пер. С. Маршака) [53, с. 20].

Твори Джанні Родарі наповнюють яскравими барвами світ дитинства і їх просто неможливо забути! У його казках вирує справжнє життя, вони вчать дітей розрізняти Добро і Зло та прагнути кращого. Усі вищеописані твори, за винятком, можливо, «Джельсоміно в Країні брехунів», доступні старшим дошкільнятам. Але вибір може бути індивідуальний для кожної дитини. Книги із серії «Бабуся і восьмеро дітей» норвезької письменниці **Анне-Катрін Вестлі** (1920 – 2008) із тих, які необхідно прочитати у дитинстві. У них і діти, і дорослі побачать приклад життя простої і дружної сім'ї: *«Жила-була велика-превелика сім'я: тато, мама і цілих вісім дітей ... І ще з ними жила невеличка вантажівка, яку вони всі дуже любили. Ще б не любити - адже вантажівка годувала всю сім'ю!»* [19, с. 2]. Ось так письменниця знайомить маленьких читачів з героями повісті «Тато, мама, бабуся, вісім дітей і вантажівка». А далі розповідає про життя багатодітної сім'ї, у якій батьки завжди знаходять спільну мову

з дітьми. Автор не приховує, що любить своїх героїв, і її любов передається читачам.

Німецький письменник **Отфрід Пройслер** (1923 – 2013) автор казок «Маленький водяний», «Маленька Баба-Яга», «Маленький привид», «Гном Хербі і лісовик», «Як спіймати розбійника», «Розбійник Хотценплотц і кришталева куля» тощо, які побудовано на жарті про традиційні образи німецьких казок, а з під казкової маски щоразу визирає лукаве й нітрохи не страшне обличчя сучасної дитини. У нетрадиційних для німецької дитячої літератури творах О. Пройслера, де за визначенням злі герої виступають у позитивних ролях, стільки ж чарівності, скільки мудрості й філософії. Головна героїня «Маленької Баби-Яги» (вона ще дуже молода, їй лише 127 років) своїм чаклунським мистецтвом лише радує і дивує людей – допомагає біднякам зібрати хмиз, захищає від хуліганів пташині гнізда, бере участь у веселих дитячих забавах. Вона не хоче пам'ятати, що *«лише та відьма хороша, яка увесь час робить тільки погане»* [84]. І, незважаючи ні на що, добре серце маленької Баби-Яги перемагає чаклунську силу старих і злих відьом.

Коротенька казка-притча «Казка про Єдинорога» Отфріда Пройслера дуже непроста й тонка. Сюжет казки фольклористичний: *Жили на світі три брати. І ось вирушили вони по світу шукати щастя. І кожен знайшов саме те, що шукав* [84]. Однак, у казці піднято досить складні теми, які можна обговорювати з дітьми старшого дошкільного віку: що таке справжнє багатство, у чому цінність абстрактної краси, яку не можна ні помацати, ні забрати з собою, що взагалі може означати зустріч з єдинорогом для людини і хто з героїв врешті-решт знайшов щастя. Це мудра притча про вибір, важкий пошук щастя й істинне багатство [84].

В життєрадісних казках японської письменниці Мійоко Мацутані (1926 – 2015) завжди перемагає добро. Саме це поріднює їх з народними казками. Японський народ вигадав своїх захисників, склав про них легенди та

казки. Таким народним захисником і улюбленим героєм японських народних казок є селянський хлопець Таро. Мійоко Мацугані зробила Таро героєм трьох своїх казок: «Малюк Таро», «Таро та Вогняна птаха», «Пригоди Таро в країні гір». У творчій спадщині письменниці є також повісті-казки із сучасними мотивами («Привіт кішці!», «О-Баке-тян», «Булка кольору лисячого хвоста» тощо), і книжки для маленьких дошкільнят, як казка про дівчинку Момо-тян [118].

Чудові казки болгарської письменниці **Ліани Даскалової** (1927) «Пухова подушка», «Ключ від рідної домівки», «Лялька, яка дивувалася», «Місячне ягня», «Голуб миру», «Вітряк снів», «Казки про мило», «Старий годинник», «Бобчо, бобове зерно», «Чудовий зошит», «Хлопчик, який смітив крихтами», «Дівчинка, яка тупала ногою» досить відомі в Україні. Збірка казок «Вітряк снів» розповість дітям чимало мудрих і цікавих історій. Вони дізнаються про те, як Петерчо вирішив піти з дому, а опинився на горищі, де з ним розмовляли Майбутнє і Минуле. І про те, що на головних площах у різних містах є люди, які годують крихтами голубів і до них прилітає Голуб миру. І про те, як дівчинка, яка тупала ногою, навчилася танцювати. Або про те, як старий годинник розповів застудженному Іванчо свою історію. Сама казка «Вітряк снів» – дивовижна, чарівна. Зачаровує сама ідея автора – кольорові сні розфарбовуються на млині [25].

Казки французької письменниці **Женев'єви Юр'є** (1927) «Свято повного місяця», «Урок малювання», «Щасливого Різдва!», «Хитрий Лис» тощо – для маленьких діточок 2 – 4 років. «Свято повного місяця» – це перша книга з серії «Жили-були кролики», видана в Україні. У ній вміщено три зворушливі казки про сім'ю кроликів («Перший бал кроленяти Сироїжачка», «Кроленя Гориквіточка і баобаб», «Город кролика Кульбабки»), які розповідають дітям про дружбу і взаємовиручку, брехню й підступність. Так, у казці «Город кролика Кульбабки» розповідається про те, як п'ятеро маленьких кроленят змагалися, чия грядка буде

найкращою. Вони саджалили овочі та ягоди, доглядали за ними і кожен прагнув виростити якомога більше овочів до Свята нового врожаю. Тільки у наймолодшого кролика Кульбабки ніяк не ладналася робота. Його паростки пожовкли й поникли, тому що кроленятко їх дуже часто поливало і кожного дня витягало з землі, щоби подивитися, на скільки вони підросли. Довелося йому заново саджати насіння. Але й тут Кульбабці не пощастило. У день свята всю його розсаду зїла стара черепаха. Кульбабка дуже засмутився, втік до хліву і довго там плакав, обнявши свою улюблену іграшку. Уся сім'я шукала Кульбабку, а коли його знайшли, то кожен допоміг йому з грядкою, хтось рятував решту паростків, хтось подарував свої кущики з ягодами. А потім усією родиною відсвяткували День нового врожаю.

У всіх казках цієї книжки є дорослі, не гідні поваги. Так, у казці «Перший бал кроленяти Сироїжачка» – це Сорока, яка відправляє сором'язливе кроленя Сироїжачка вчитися танців до Голуба і жаби, щоб над ним посміятися. Але Сироїжачок не без допомоги мудрої Сови, з честю витримує випробування. У казці «Кроленя Гориквіточка і баобаб» – це Чапля, яка спрямовує шукати далекий баобаб допитливого Гориквіточку, який мріє досліджувати пустелю. І тільки завдяки татові мандрівник благополучно повертається додому. У казці «Город кролика Кульбабки» – це Черепаха, яка нахабно зжерла і потоптала врожай городника-початківця Кульбабки, натомість, пообіцявши, що відновить його за допомогою чарівного заклинання. Однак, довірливі кроленята завжди отримують допомогу від близьких, оскільки так само, як і в житті, поруч обов'язково знайдеться інший дорослий, який любить, подасть руку допомоги, заспокоїть і позбавить усіх неприємностей. Це корисні казки, які до того ж озброюють дитину почуттям деякої настороженості й уважності до незнайомих дорослих. Втім часом, під виглядом доброзичливих тітки або дядька, ховається брехун, заздрісник, шахрай. Водночас, ці казки яскраво

демонструють, що сумувати не варто, більшість проблем – не такі вже й проблеми, особливо, коли поруч рідні й друзі. Діти усвідомлять, наскільки це добре, коли є рідня або друзі, які готові підтримати тебе в тяжку хвилину. Милі й пухнасті, герої казочок Женев'єви Юр'є – тато кролик Онестус, кроленята Розмаринчик, Піруетта, Сироїжачок, Кульбабка, Гориквіточка – сподобаються дітям 2 – 4 років. Нещодавно (2017 р.) в Україні видано «Велику книжку кролячих історій» Женев'єви Юр'є, яка є точним перекладеним аналогом французької версії цієї книги – *Le Grand Livre de la Famille Passiflore* [119].

Давно стала класикою поезія для дітей **Валентина Берестова** (1928 – 1998). Його вірші позбавлені пафосу, вони добрі й ніжні, ведуть дитину в світ гри й казки, й знайомлять дітей із серйозним, невигаганим світом дорослих. Сучасні російські діти, так само, як їхні батьки, відкриваючи буквар, саме від В. Берестова дізнаються, як же добре – вміти читати самому:

*«Как хорошо уметь читать!
Не надо к маме приставать.
Не надо бабушку трясти:
«Прочти, пожалуйста! Прочти!»
Не надо умолять сестрицу:
«Ну, прочитай ещё страницу!»
Не надо звать,
Не надо ждать,
А можно взять и прочитать»* [7].

Чудові казки **Геннадія Циферова** (1930 – 1972) можна читати в будь-якому віці, кожний знайде в них щось близьке для себе, а також на все подальше життя усвідомить основні моральні принципи.

Одна з найвідоміших казкових повістей для дітей шведського письменника **Яна Улофа Екхольма** (1931) – «Тутта Карлссон Перша і єдина, Людвіг Чотирнадцятий

та інші» – розповідає про пригоди доброго й чесного лисенятки Людвіга Чотирнадцятого та його подруги, розумної і вихованої дівчинки - курчатки Тутти Карлссон. Дитяче серце Людвіга Чотирнадцятого – наймолодшої дитини у великому сімействі лисів Ларссенів, сповнене любові й співчуття, а його дружба з лісовими мешканцями дивує матір і засмучує батька. Всіма способами руде сімейство намагається «вибити дурниці» у нащадка, але все виявляється марним. Одного разу він зустрічається з маленьким жовтим клубочком – курчатком Туттою Карлссон, з якою життя пов'язало їх міцною дружбаю. Людвіг Чотирнадцятий Ларсон не бажає продовжувати фамільну традицію, чим знеславлюється в лисячому середовищі, але саме завдяки цьому рятує своїх родичів під час полювання. Отже, немає лиха (в розумінні тата Ларсона) без добра. Кури заприятелювали з лисами – і це майже біблійна сценка про лева і ягня, які в раю мирно лежатимуть поряд. Казка про те, що добро завжди повертається, а також про те, що іноді й схитрувати не гріх, аби лише задля хорошої справи.

«Духовний батько» всіх молдавських дітей **Спірідон Вангелі** (1932) написав чудові розповіді про пригоди хлопчика Гугуце («Пригоди Гугуце») і Чубо («Чубо із села Туртурика»). Оповідання й казки Спірідона Вангелі діти люблять не лише тому, що вони близькі серцю дитини своєю щирістю, теплотою, відчуттям дитячого чуда-щастя-скороминущості, але й за простоту і дохідливість сюжету, проникливість відносин, ненав'язливість і відсутність моралізаторства. Водночас, автор веде ненав'язливу й просякнуту глибокою мудрістю розмову про те, «що таке добре і що таке погано». Образ хлопчика, змальований Вангелі, просто зачаровує. Він такий правильний маленький чоловік, добрий, чуйний, спостережливий, працелюбний, природний і стійкий, як сама природа. Гугуце відкритий для спілкування і готовий допомогти всім, хто цього потребує. Звичайно, у Гугуце втілений казковий образ дитинства, але він зовсім не ідеалізується. Гугуце –

нормальна, хоча й дуже талановита дитина. А хіба не всі діти талановиті? Дива в цих оповіданнях теж вистачає, і починається воно вже при знайомстві з героєм: *«Не встиг Гугуце надіти свою велику зимову шапку, а зима вже тут як тут. Видно, сподобалися їй хлопчик і його шапка. Прилетіли сніжинки з чотирьох кінців світу – подивитися на Гугуце. І обліпили його з голови до ніг. Стоїть він круглий, білий, як сніговик. Тільки з-під шапки димок в'ється. – Батечки! – Здивувалися сніжинки. – Невже він під шапкою вогонь розводить! Ось дивак! Лишень одягни таку шапку – і холод сам з-під неї вискочить! Не знали вони, що, коли Гугуце дихає, у нього з рота пара йде ... »* [17, с. 28]. Ці оповідання сподобаються дітям 5,5 – 7 років.

Молодшим діточкам – 3,5 – 5 років – сподобається жваво написана, сповнена національного колориту, лагідного гумору й дитячої щирості казкова повість С. Вангелі «Чубо із села Туртурика» [17]. Чубо – великий вигадник і пустун, росточком з чобіток. То він у курячому гнізді замість курки сидить (щоб курча в яйці не застудилося), то шукає кінця зими край села, то силу у батька до ранку позичає, а то наліпить снігових баб і з ними розмовляє (а вони йому відповідають і у вигадках його усіяко участь беруть). А чи зустрічали ви санчата з пропелером? А дядька – мірошника, що може на місяці кататися? А ось Чубо бачив і знає. Всі оповідання в книзі – це суцільна фантазія непосидючого хлопчика Чубо, вигадника й веселуна. Його дитяча уява підказує йому, як цікаво проживати кожен день. Неспішне читання на ніч, легка мова автора й дитина буде бачити світлі сни.

Дорослі весь час твердять: «Треба поважати старших!» А як поважати? Навіщо поважати? Чому поважати? Хто знає? Знає віслюк Алфавіт. Розумненький віслюк знає багато чого. І друзі в нього незвичайні. Тому й подарунки дарують один одному незвичайні. Наприклад, сонечко на пам'ять, як у казці **Михайла Пляцковського** (1935–1991) «Сонечко на пам'ять». Герої казок Едуарда Успенського (1937) в свою гру залучають і дорослих. Почасті дорослі

в Е. Успенського – це невдалі діти. Так, виявляється, листоноша Печкін («Простоквашино») все життя мріяв про велосипед, завгосп Тараканов («Школа клоунів») став злим через своє прізвище, яке в дитинстві завдало йому чимало неприємностей. Жаліє його кухарка школи клоунів тітка Фекла: *«У нього таке прізвище противне. Він з ним все життя мучився. Бідний мій Тараканчиков!»* [96, с. 80]. За словами самого Е. Успенського, він, як казкар, бореться зі злом і в казках, і в житті: *«...головне для мене зло – рабство, холоуїство. Ще – пристосуванство»* [97, с. 1]. Своїм завданням письменник вважає пробудження й виховання громадянина. У творах для дітей Е. Успенський завжди залишає зачіпки і для дорослих. Так, після читання історій Дяді Федора («Простоквашино») чимало батьків погодилися на сусідство з цуценятами або кошенятами. Після читання казки «Школа клоунів» батьки замислилися і над влаштуванням навчального місця для дитини, і над екскурсіями в музеї та театри. Дорослі також розуміють ще одну причину популярності у дітей Чебурашки («Крокодил Гена, Чебурашка та інші»). Опікувані самі, і почасти занадто, діти теж хочуть когось опікати, захищати, жаліти. Так вони почувають себе упевненішими. Такою любов'ю діти не оточили б самовпевненого героя. А Чебурашку – маленького, самотнього, пухнастого – вони взяли під своє заступництво. Казки письменника легко врастають у повсякденне життя, оскільки гра в них ведеться в достатньо знайомій обстановці. Чебурашка живе в телефонній будці, гарантійні чоловічки («Гарантійні чоловічки») обслуговують усім відомі холодильники і пилососи, дяді Федору допомагає трактор Митя.

Приїхати на канікули до бабусі в село й опинитися в казковому царстві, де живуть Змій Горинич, Коцїй Безсмертний, Мара болотна, кіт Баюн та інша казкова малосимпатична публіка, – таке не кожному хлопчикові сподобається. А ось Сидорову Миті все це дуже сподоба-

лося. Тому що він не тільки побачив те, про що читав у книжках, а й зумів допомогти добрим казковим героям: Василисі Премудрій, Дядечкові Домовику й чудовому цареві Макарові. Без нього вони б пропали. Про все це розповідає добра, цікава й смішна казка Е. Успенського «Вниз чарівною рікою», яка стане одним із найсвітліших вражень дитинства. Дітям сподобається веселий і безжурний, розумний і кмітливий хлопчик Митя, якому сама Баба Яга є бабусею!

Ще один твір письменника – «Про Віру і Анфісу» (11 маленьких історій про дівчинку Віру і мавпочку Анфісу) розповідають про те, як з'явилася мавпочка Анфіса, як вона разом із Вірою ходила в дитячий садочок, в поліклініку, в школу.

Буває так, що людина думає про себе: «Яка я розумна! Яка я пихата! Яка я смілива!», хоча, насправді, це не так. А ось пан Ау – головний герой казки Е. Успенського «Страшний пан Ау» (переклад казки «Дядечко Ау» фінського письменника **Ханну Мякеля**) думав, що він дуже страшний, жорстокий, підступний і пишався цим надзвичайно. Не тому, що він був таким вже й злим, а тому, що така в нього була робота – всіх лякати. І його тато всіх лякав, і дідусь, і прадідусь. Хоча, насправді, в глибині душі пан Ау був дуже добрим і протягом усієї казкової історії не вчинив жодного злодіяння. Одного разу пан Ау зрозумів, що його ніхто не боїться. Особливо діти. Тому й довелося дядечкові Ау серйозно замислитися про свою професію.

От такі гарні твори для дітей можна знайти в Едуарда Успенського. Розповідаючи про одну зі своїх книг, письменник зауважив: «Якщо постійно говорити дітям про погані сторони життя, то їм здасться, що світ взагалі дивний і поганий. А я хочу дарувати їм відчуття веселого і гарного світу!» [97, с.].

Ритмічна, іноді явно абсурдна поезія **Юнни Моріц** (1937), не має вікових обмежень («Белые ромашки», «Большой лошадиный секрет», «Не секрет, что друзья не растут в огороде», «Огромный собачий секрет», «Весело»,

«Шло по улице окно», «Художник», «Букет котов» та ін.) [67]. З іменем поетеси у пам'яті спливають рядки її відомої поезії «Великий секрет для маленької компанії» і лунає знайома з дитинства мелодія. Мелодія, оскільки вірші поетеси – слова багатьох відомих пісень, зокрема й тих, які стали саундтреками до мультфільмів («Собака буває кусючою», «Великий секрет для маленької компанії», «Гумовий їжачок», «Крихітка Єнот», «Суничний дощик»). Потрапивши в дивовижний світ поезії Юнни Моріц, діти навчаються дружбі, добру, любові до природи:

*Обняла ромашка
Белую ромашку,
И стоят в обнимку -
Сердце нараспашку!
Летние подружки,
Белые ромашки,
Вам лесные феи
Вьткали рубашки -
Не страшна им буря,
Пыльная завьюжка,
Не нужна им стирка,
Глажка да утюжка.
Вот примчался ветер,
Пыль вздохнула тяжело,
Но осталась белой
Ромашкина рубашка.
Вот пролился дождик,
Стала мокрой пташка,
Но сухой осталась
Ромашкина рубашка.
И опять ромашка
Обняла ромашку,
И стоят в обнимку -
Сердце нараспашку!*

*Вкусно пить из кружки,
Вкусно пить из чашки,
На которых нежно
Обнялись ромашки! (Белая ромашка)» [67].*

Образи, які зустрічаються в поезії Юнни Моріц, можна умовно розділити на такі групи: тварини, комахи, їжа, посуд, рослини, меблі, одяг, частини тіла людини, транспорт, казкові істоти, абстрактні поняття тощо. Важливу роль відіграють епітети – *«гумовий їжачок», «малинова кішка»*. Звичайні або екстравагантні, вони точні щодо внутрішнього сприйняття. У поезії Юнни Моріц широко представлено тваринний світ так необхідний малюкам у ранньому віці: козлики, корівки, кізочки, дельфіни і, перш за все, обожнювані поетесою кішки: *кішка-товстушка* («Мышка-худышка и кошка-толстушка»), *малинова кішка*, яка *«... дремала на дне, улыбаясь во сне», «чмокая лихо, хихикала...»* («Малиновая кошка»), і навіть *кішка, яка квакає на даху* («Первое апреля»). У своїх віршах Юнна Моріц створює букети з котів, і ці букети *«... не вянут, как цветы»* («Букет котов»). Так само любить поетеса чарівних собак і цуценят, які *«цветочки нюхают и поют серенады»* («Собака и артист») і працюють листоношами («Раскудрявый пуделёк»), у яких *«расцветают в душе незабудки, в желудке играет кларнет»* за умови, *«..когда у собаки есть будка и миска, ошейник, луна и в желудке сосиска. И каждому ясно, что эта собака – не круглая сирота!...»* («Большой собачий секрет») і головне: поетеса, на прикладі життя собаки, підводить дітей до усвідомлення простої думки, заснованої на справедливій поміркованій і моральній логіці про те, що щасливе Боже створіння – безпечне й приємне, а голодне і занедбане – нещасне й зле. Ось у чому полягає найбільший секрет:

*«Собака бывает кусачей
Только от жизни собачьей,*

*Только от жизни собачьей
Собака бывает кусачей!» [67].*

Герої віршів Юнни Моріц, одухотворені й неживі, поведуться, як діти. Вони добрі, ласкаві й милі, добродушні, пустотливі й веселі, незвичайні й навіть фантастичні, – з точністю копіюють дитячу поведінку: перекидаються, закидають шкарпетки під шафу, сумують, фантазують, веселяться, вередують. У кожному вірші відчувається безмежна любов поетеси до своїх героїв і до дітей взагалі. В її поезії діють закони гри нечуваних слів, смішного сну, веселої плутанини, коли можна вигадувати все, що завгодно, фантазувати, відправлятися з героями у веселі подорожі. В уявленні Юнни Моріц дитинство – це оголена таємниця світового духу, і саме в дитинстві полягає таємниця поезії. На думку Юнни Петрівни, дітей потрібно виховувати з любов'ю, іноді пестити, звільняти від усіх заборон, які не завдають їм і оточуючим шкоди, а також дитина повинна знати, що потрапляє у світ, де співіснують і Добро, і Зло. Своєю творчістю поетеса, можливо, намагається відгородити дітей від світу зла наскільки це можливо. Дитячі вірші Юнни Моріц – парадоксальні, позначені ігровим гумором, невдаваною добротою, позбавлені будь-якого неправдивого пафосу. Мрія і фантазія її поетичних рядків перетворює реальний світ до невпізнанності, і разом з тим ці рядки несуть у собі настановчий потенціал. З вірша «Чтоб летали мы все и росли» діти дізнаються, що думки в дитячій голівці можуть рости і, якщо «*скучатъ в зелёной тоске...*», лінуватися, то «*... мысли прокиснут, а крылья обвиснут, как лохмотья в пучине морской*» [67]. У віршах для дітей Юнни Моріц панує радість – то святково дзвінка, то приглушено-лірична. Ці ритмічні, почасти явно абсурдні вірші не мають вікових обмежень, й іноді справляють враження театральних постановок, як-от:

*Очень многие думают,
Что они умеют летать:*

Очень многие ласточки,
Лебеди очень многие.
И очень немногие думают,
Что умеют летать
Лошади очень многие,
Лошади четвероногие!
Но только лошади
Летать умеют чудно, -
Очень
Лошади прожить без неба
Трудно!

И разве стаи белокрылых лебедей
Грустят, как стаи белокрылых лошадей?
Но только лошади Летают вдохновенно!
Иначе лошади Разбились бы мгновенно.
А разве стаи лошадиных лебедей
Поют, как стаи лебединых лошадей?
Очень многие думают,
Что секретов у лошади нет -
Ни для большой, ни для маленькой,
Ни для какой компании.
А лошадь летает и думает,
Что самый большой секрет -
Это летание лошади,
Нелётных животных летание!
Но только лошади Летать умеют чудно, -
Очень
Лошади прожить без неба
Трудно!
И разве стаи белокрылых лебедей
Грустят, как стаи белокрылых лошадей?
Но только лошади
Летают вдохновенно!
Иначе лошади
Разбились бы мгновенно.

И разве стаи лошадиных лебедей
Поют, как стаи лебединых лошадей?
(«Большой лошадиный секрет»)[67];

Не секрет, что друзья не растут в огороде,
Не продашь и не купишь друзей,
И поэтому я все бегу по дороге,
С патефоном волшебным в тележке своей.
Под грустное мычание,
Под громкое рычание,
Под дружеское ржание
Рождается на свет
Большой секрет для маленькой,
Для маленькой такой компании,
Для скромной такой компании
Огромный такой секрет.
Не секрет, что друзья в облака обожают
Уноситься на крыльях и без,
Но бросаются к нам, если нас обижают,
К нам на помощь бросаются даже с небес.
Под грустное мычание,
Под громкое рычание,
Под дружеское ржание
Рождается на свет
Большой секрет для маленькой,
Для маленькой такой компании,
Для скромной такой компании
Огромный такой секрет.
Не секрет, что друзья - это честь и отвага,
Это верность, отвага и честь,
А отвага и честь - это рыцарь и шпага,
Всем глотателям шпаг никогда их не съесть.
Под грустное мычание,
Под громкое рычание,
Под дружеское ржание

*Рождається на світ
Большой секрет для маленької,
Для маленької такої компанії,
Для скромної такої компанії
Огромный такой секрет.
Не секрет, что друзья удирают вприпрыжку,
Не хотят на цепочке сидеть,
Их заставить нельзя ни за какую коврижку,
От безделья и скуки балдеть.
Под грустное мычанье,
Под громкое рычанье,
Под дружеское ржание
Рождається на світ
Большой секрет для маленької,
Для маленької такої компанії,
Для скромної такої компанії
Огромный такой секрет:
«Ах было б только с кем,
Ах, было б только с кем,
Ах, было б только с кем поговорить!
(«Большой секрет для маленькой компании») [67].*

Поезія **Сергія Козлова** (1939 – 2010) продовжує і доповнює його казковий світ. Навіть деякі герої казок перебралися у вірші: «Ходит ежик без дорожек у него - две пары ножек» («Гриб Архип»). З'являється у віршах С. Козлова і туман. Мабуть і самому авторові хочеться побачити старих знайомих по-новому, щось додати до їх сприйняття. Ми пов'язані з природою, вклоняємося їй, боїмося стихії, але деколи ображаємо її добру, беззахисну душу. Вірші С. Козлова – про людину, її ставлення до слабких і про те, що вона – дитя природи: «Я к Июлю прихожу, на густой траве лежу, глажу волосы Июлю и в глаза ему гляжу. - Он такой зеленоглазый! - Дома вечером скажу» («Июль») [45]. У казкових віршах Сергія Козлова показана також краса осені й зими, оскільки його

улюблені герої – Їжачок, Ведмедик і Заєць більшу частину року проводять в холодній порі.

Життя сучасної дитини неможливо уявити без фільмів, мультфільмів, ігор, книг так чи так пов'язаних із наукою і Космосом. Тут відразу згадуємо дитячу класику, як-от роман-казку «Незнайко на Місяці», що є заключною частиною трилогії про пригоди казкового чоловічка Незнайка. Проте знання сучасних дітей про космос мають бути суголосні часу.

Геніальний британський астрофізик **Стівен Хокінг** (1942 – 2018) написав кілька казок: «Джордж і таємний ключ до Всесвіту», «Джордж и скарби космосу», «Джордж і Великий вибух». У казці «Джордж і скарби космосу» Стівен Хокінг разом із своєю донькою Люсі запросив читачів у неймовірну мандрівку Всесвітом верхи на астероїді. В ній розповідається про те, які таємниці приховує Сусідський Сад, що являє собою суперкомп'ютер, який уміє розмовляти, чому не варто стрибати на кометі, коли вона мчить крізь космічний простір, і, нарешті, чи вдасться головному героєві – допитливому сміливцеві Джорджу – визволити свого приятеля з чорної діри. На сторінках цієї книги, сповненої гумору й карколомних пригод, розкрито найцікавіші загадки Всесвіту, а важливі наукові факти переплетено з веселими й часом небезпечними витівками. Це не лише захоплива історія про дружбу, космічні мандри та шкільні перипетії, а й неймовірна розповідь про те, як влаштований світ, у якому ми живемо.

У третій книзі про Джорджа та його приятелів (казка «Джордж і Великий вибух») розповідається про те, як друзі продовжують мандрувати космосом, відкриваючи його таємниці. Герої дорослішають, переходять до нових шкіл, у них з'являються нові члени сім'ї, нові залицяльники і, звісно, нові вороги. Тож пригоди тільки набирають обертів. Цього разу друзі мандрують на Місяць, шукають планети, схожі на Землю, блукають у глибинах адронного колайдера, намагаються викрити антинаукову органі-

зацію ТУПАКів, вибратися з таємничої пастки і навіть урятувати людство від колосального вибуху.

У казці сучасної німецької письменниці **Ютти Лангройтер** (1944) «А вдома краще!» Зайчик Джосі посварився зі своєю мамою Зайчихою. Мама Зайчиха постійно змушує його займатися прибиранням, умиватися вранці, робити ранкову гімнастику. Джосі подумав, що йому буде набагато краще жити в друзів і пішов з дому. Але оддалік мами йому стало так сумно, що навіть серце защеміло. Він гостює в своїх друзів – соні Лари і борсука Рафі, білки Фіпсі та кузена – зайчика Пепі. Чужі мами здаються йому такими добрими, але чомусь жодна з них не знає, як потрібно почухати за вушком! Зайченя починає сумувати за своєю мамою та своїм будинком – це найзрозуміліші для малюка переживання. І добра казка закінчується такими теплими маминими обіймами! А найпрекрасніше в цій історії те, що повертається зайченя додому зовсім не тому, що «набралося» проблем, як це можна було б припустити спочатку, а тому що любить свою матусю, рідних і свій будинок. Чудова, добра, зворушлива історія, яка нагадує відому приказку «В гостях добре, а вдома краще», і про те, що мамині ласкаві обійми, мамині руки ніхто і ніщо дитині не замінить. Казку читають дітям 2 – 4 років.

Безумовно, книга виховує і повчає. Однак, діти тонко відчують «дорослі» повчальні інтонації в тексті і внутрішньо опираються такому вихованню. Навпаки, чим невиразно виражений педагогічний компонент, тим більше читачі довіряють автору, тим повніший контакт, а значить, більша ймовірність впливу на особистість дитини. Підтвердженням тому стала, наприклад, парадоксально-ігрова поезія оберіутів: нічому безпосередньо не навчаючи, поет залучає звичайні предмети в незвичайну ситуацію і тим самим «виховує нестандартне, творче «я» у кожної дитини» Такою є поезія **Даниїла Хармса** (1905 – 1942), або **Григорія Остера** (1947):

*«Кто не прыгал из окошка
Вместе с маминым зонтом,
Тот лихим парашютистом
Не считается пока.
Не лететь ему, как птице,
Над взволнованной толпой,
Не лежать ему в больнице
С забинтованной ногой» [72, с. 5].*

Головним «виховним прийомом» у цій поезії **Григорія Остера** стає іронія – не дивно, що подібні поради швидше досягають мети, ніж нудні багатогодинні повчання. Навіть батькам Г. Остер дає «шкідливі поради» щодо виховання власних дітей, як-от: *«Перед сном читайте дитині не казки, а нотації. Так вона набагато швидше засне», «Готуючи дитину до життєвих труднощів, дивіться, не відірвіть їй вуха», «Дитина не повинна весь час отримувати однакові покарання за одні й ті ж свої негативні вчинки, що повторюються. Коли вона вп'яте покаже язика вашим гостям, поставте її для різноманітності не в куток, а посеред кімнати», «Якщо вашу дитину гірко образили, не кидайтесь їй відразу втішати. Коли вона вже забуде образу, нагадайте їй про неї і, коли вона знову розплачеться, притисніть до грудей і утіште», «Не вимагайте від дитини неможливого. Спочатку самі спробуйте доїсти цю кашу», «Пестіть свою дитину якомога частіше, і вона виросте чуйною, м'якою і поблажливою до самої себе людиною», «Пам'ятайте, що дитина безгрішна тому що вона ще не їла ніяких райських яблук і не вміє відрізнати добро від зла» [71].*

На казках, віршах, мультфільмах Григорія Остера виросло вже декілька поколінь дітей: «Шкідливі поради», «З8 папуг», «Кошеня на ім'я Гав», «Казка з подробицями», «Петько – мікроб». Його книги однаково цікаві і батькам, і дітям. Сміються всі, тільки іноді – в різних місцях! «Казка з подробицями» – смішна й ласкава казка про вічні істини. Казка, де за великим рахунком і лиходіїв немає. Хіба можна

вважати такими двох карикатурних бандитів? Автор ясно дає зрозуміти: те, що нам може здаватися злом, часто збіг обставин і непорозуміння. Що, якщо просто поговорити, то деколи можна отримати не ворога, а кращого друга. А мама, як би ти не був винен, завжди прилетить на ракеті, врятує і простить. «Кошениа на ім'я Гав» – добра, казкова, повчальна і весела книжка. Складається з невеликих оповідань, кожне з яких закінчується філософською нотою. Книга жива, а персонажі нагадують діточок: саме тому вона особливо легко сприймається маленькими слухачами – в героях розповідей вони впізнають самих себе. «Петько –мікроб» – чудова книга, сповнена доброго й веселого гумору. У ній діти познайомляться як із живою, повною фірмових остерівських каламбурів мовою, дізнаються дуже багато про світ науки, який їх в подальшому може зацікавити, навчаться критичності мислення, так і здобудуть приклади терпимого ставлення до інших, адже не всі мікроби шкідливі [71].

У віршованих казках відомого ізраїльського письменника Меіра Шалева (1948) «Лев ночами», «Тато мене соромить», «Тітка Тамі» показано захопливий світ веселих і бешкетливих підмін, в якому дорослі перетворюються на дітей, затіваючи смішні й неймовірні ігри, а діти виховують дорослих і при цьому виховуються самі, краще розуміючи світ своїх батьків. Це світ диваків і зануд. Диваками в двох випадках із трьох виявляються батьки, а занудами – діти. Так, мама і тато Мишка переодягаються з приходом темряви на лева, щоб розіграти сина («Лев ночами»), а син замикає їх у ванній кімнаті заради покарання [104]. Тато Борі всюди спізнюється, співає на вулицях, засинає на зборах у дитячому садку і своїм навіглаством доводить Борю до відчаю: «Только и знал, что расчесывать пальцами бороду да выдумывать такое, что ни к селу, ни к городу» («Тато мене соромить») [104]. Героїня третьої історії, дівчинка Тамі, перетворюється на прохання батьків із шибайголови на солідну похмуру тітку, але батьки незабаром вимагатимуть відмінити

перетворення, вони *«хотят обратно своего дикаренка»* («Тітка Тамі») [104]. Всі персонажі гідні любові: і дикунчик Тамі, і неуважний тато Борі, і зворушливий буркотун Мишко, який намагався напоумити своїх батьків, котрі дуже загралися, й лише зрідка випускав їх до садочка, щоб побігати в левовій шкірі: «Он дверь распахнул, он открыл им все входы. Они выбегают, как лев, на свободу и лапами топчут густую траву, и гривой трясут, как положено льву» [104, с. 20]. Казки М. Шалева яскраво показують, що треба любити людей такими, якими вони є.

Оскільки Меір Шалев живе в Ізраїлі, то він не міг не переказати дітям біблійні історії про Адама, Єву і Змія, Всесвітній потоп і Ноїв ковчег, Вавилонську вежу і Ангелів, які прийшли в гості до Авраама, Йосипа, його братів і Мойсея, який плив у кошику по річці. Книгу написано й перекладено легко, з гумором, але від цього зовсім не втрачається глибина біблійних історій [105]. Вона буде корисною і зрозумілою дітям старшого дошкільного віку.

Книжка **Ютти Бауер** (1955) про овечку, яка знає секрет щастя («Сельма»), вийшла в Німеччині тиражем в 200000 примірників, і була перекладена англійською, російською, французькою, іспанською, японською мовами. Маленька овечка і її автор наочно показали, що для щастя треба не так вже й багато – зранку поласувати свіжою травичкою, вдень – погратися з дітьми, ввечері – прогулятися на галявинці.

Інша книга Ютти Бауер – тепла, сонячна, весела і трошки сумна, призначена і для дітей, і для дорослих:

*«Сьогодні вранці мама так на мене кричала,
що мене розірвало на частини:
жбурнуло голову в небо,
живіт закинуло в море,
крила пропали в джунглях.
Дзьоб загубився в горах.
хвостик упав десь у місті.*

*У мене залишилися лише ноги, але потім і вони
втекли.
Я не міг нічого заперечити: адже мій дзюб загубився
в горах!
Я хотів би його відшукати, але очі мої були в небі!
Я хотів полетіти за очима, але крила пропали в
джунглях.
ноги зовсім втомилися, коли забрели до пустелі.
Однак увечері мама збрала всі частини - і зшила.
Тільки ніг не вистачало ...
«Прости мене, дорогий», - сказала мама стомлено»
(Ютта Бауер «Одного разу мама мене лаяла», перекла-
дено за [6]).*

Ця зовсім коротенька казка про маленького пінгвінчика і його маму, яка спершу лаялась, а потім просила вибачення, примушує дорослого стати на місце дитини й пригадати, що ми відчували в дитинстві, коли на нас кричали дорослі, яким не можна дати відсіч, дорослі, – які уособлюють захист, надійність і приклад для наслідування. З іншого боку, бути мамою – найскладніша з професій, хоча б тому, що у цієї роботи немає вихідних. Це життя, сповнене сонця, радощів і успіхів, але не завжди над головою безхмарне небо. Коли збираються хмари, погано й темно стає всім: і дитині, і, звичайно, мамі. Крик – це завжди педагогічний провал, який несе в собі травму. Маленька людина не завжди розуміє, за що її покарано, для неї цей грім серед ясного неба часом не співвідноситься з попередньою подією. І, якщо все ж таки не вдалося стриматися, головне завжди зуміти сказати: «Пробач». Із цими простими словами з-за хмар враз з'явиться сонечко.

Казки «Жили були їжачки» **Андрія Усачова** (1958) – це чудові розповіді про сімейство їжачків: тата, маму, синочка й донечку. Ці життєві, захопливі й повчальні історії читаються на одному диханні. Вони прості, без спеціальної моралі, однак ненав'язливо прищеплюють

дітям людські моральні якості поведінки: дорожити дружбою, піклуватися про молодших, поважати батьків, бути добродушними й щирими. У казці з маленькими їжачками відбуваються веселі, зворушливі й повчальні історії. Їжачки люблять ходити по гриби та ягоди, грати в футбол, плавати в річці й постійно дивуватися, пізнаючи навколишній світ. Знайомлячись зі своїми сусідами: зайченятами, білочками, бобрятами і хом'яками – їжачки починають розуміти, що таке дружба, і вчаться нею дорожити [94].

В іншій казці А. Усачова – «Малуся і Рогопед» знаходимо несподівану відповідь на запитання: «на чому тримається цей світ?». Виявляється, на грі слів. Логопед і «Рогопед» у казці – два протилежних персонажі. Сюжет казки простий: дівчинка потрапляє в чарівну країну і шукає шлях додому. Дорогою вона зустрічає нових друзів, перемагає злого чарівника Рогопеда, заодно вчиться вимовляти всі звуки. У казці розповідається про те, як неправильно вимовлене слово може бути невірно зрозумілим. Це не просто казка, а справжній логопедичний посібник із розвитку мовлення. Якщо дитина не вимовляє букви або не любить занять з логопедом, можна прочитати їй цю історію Андрія Усачова про пригоди дівчинки Марусі [94].

Одна з найвідоміших книг А. Усачова для дітей дошкільного віку – казка «Розумна собачка Соня, або правила хорошого тону для маленьких собачок» [95]. Це короткі, динамічні, смішні й логічно завершені розповіді, в яких маленька Соня, яку цікавить усе, замислюється над безліччю питань: Де живе Ехо? Чи можна зловити кита у ванні? Хто зробив калюжу на вулиці, і чи будуть за це когось лаяти? На ці запитання Соня обов'язково знаходить відповідь і стає значно розумнішою. А разом із Сонею розумнішими стають діти, які почують її веселі й зворушливі історії. Мила собачка Соня дивиться на світ очима дитини. Вона пізнає світ оригінально й робить приголомшливі висновки. Смішні й веселі розповіді ненав'язливо підказують малюкам, як слід поводитися в тій чи тій ситуації. Хоча логіка міркувань у собачки

Соні така сама, як і в маленьких дітей, вона не завжди правильна з точки зору причини-наслідку, але висновок завжди корисний з точки зору життя: «не кидати кісточки з балкона», «не відкривати кран і не залишати воду без нагляду», «вживати ввічливі слова» тощо [95].

У книзі віршів Андрія Усачова «Азбука гарної поведінки» дитина знайде відповіді на багато важливих питань: як поводитися за столом, як приймати й дарувати подарунки, як розмовляти по телефону. Доступне пояснення правил поведінки в суспільстві стане зрозумілим не лише дітям, але й дорослим, які щось пропустили у своєму вихованні [94]:

*Читать ужасно интересно:
Вы можете сидеть, лежать
И — не сходя при этом с места —
Глазами книгу ПРОБЕЖАТЬ!
Да-да! Читать — ХОДИТЬ ГЛАЗАМИ
За ручку с мамой, после — сами.
Ходить — ведь это же пустяк,
Не бойтесь сделать первый шаг!
Споткнулись раз, другой...
И вдруг вы
Прочли подряд четыре буквы,
И вы пошли, пошли, пошли —
И слово первое прочли!
От слова к слову — как по кочкам —
Помчитесь весело по строчкам...
И так научитесь читать —
Как бегать,
Прыгать...
Как летать!
Я знаю, скоро по странице
Порхатъ вы будете, как птицы!
Ведь необъятен и велик,*

Как небо —
Мир волшебный книг! («О чтении»)[94, с. 56];

Гуляла за городом Божья коровка,
По веткам травинок карабкалась ловко,
Глядела, как в небе плывут облака...
И вдруг опустилась Большая Рука.
И мирно гулявшую Божью коровку
Засунула в спичечную коробку.
Коровка ужасно сердилась сначала:
Мычала и в стены коробки стучала...
Но тщетно! Забыли о ней в коробке,
Закрыли коровку в шкафу, в пиджаке.
Ах, как тосковала в неволе бедняжка!
Ей снилась лужайка, и клевер, и кашка...
Неужто в коробке остаться навек?
Коровка решила готовить побег!
Три дня и три ночи рвалась она к цели.
И вот, наконец, вылезает из щели...
Но где же деревья, цветы, облака?
Беглянка попала в карман пиджака.
Однако она, не теряя надежды,
Бежит на свободу из душной одежды:
Там солнце, и ветер, и запахи трав...
Но вместо свободы увидела шкаф!
Тоскливо и страшно Божьей коровке:
Опять она в тёмной пустынной коробке.
Вдруг видит - вверху, где вставляется ключ -
В темницу сквозь щель пробивается луч!
Скорее на волю! Коровка отважно,
Зажмурясь штурмует замочную скважину...
И вновь оказалась в глухом коробке
С огромною люстрой на потолке.
О Боже! - взмолилась несчастная крошка
И вдруг увидела за шторой окошко.

А там, за окном, всё от солнца светло...
Но к свету её не пускает стекло.
Однако коровка на редкость упряма:
Нашла, где неплотно захлопнута рама...
И вот вылезает она из окна -
Ура! Наконец, на свободе она!
И вновь на знакомой лужайке букашка:
Под нею, как прежде, колышется кашка,
Над нею плывут в вышине облака...
Но смотрит на мир осторожно коровка:
А вдруг это тоже Большая коробка,
Где солнце и небо внутри коробка?
(«Божья коровка») [94, с. 11];

«Откуда берется вода?»
Вода появляется из ручейка,
Ручьи по пути собирает река,
Река полноводно бежит на просторе,
Пока, наконец, не вливается в море.

Моря пополняют запас океана:
Сгущается влага над ним, как сметана,
Она поднимается выше... пока
Не превращается в облака.

А облака, пролетая над нами,
Дождем проливаются, сыплют снегами.
Снега превратятся весной в ручейки,
Ручьи побегут до ближайшей реки...

Все это и зовут в народе:
КРУГОВОРОТ ВОДЫ В ПРИРОДЕ.
(«Круговорот воды в природе») [94, с. 28];

Дождик лил как из ведра.
Я открыл калитку
И увидел средь двора
Глупую Улитку.

Говорю ей: - Посмотри,
Ты ведь мокнешь в луже.
А она мне изнутри:
- Это ведь снаружи...

А внутри меня весна,
День стоит чудесный! -
Отвечала мне она
Из скорлупки тесной.

Говорю: - Повсюду мрак,
Не спасись от стужи!
А она в ответ: - Пустяк.
Это ведь снаружи...

А внутри меня уют:
Расцветают розы,
Птицы дивные поют
И блестят стрекозы!

- Что ж, сиди сама с собой! -
Я сказал с улыбкой.
И простился со смешной
Глупенькой Улиткой.

Дождь закончился давно.
Солнце - на полмира...
А внутри меня темно,
Холодно и сыро («Улитка») [94, с. 28];

*Распевают в честь женщины гимны
И устраивают салют...
Но важнее, если мужчины
Для приветствия дамы – встают!*

*Можно женщину встретить цветами
Или даже ударить в тамтам...
Но важнее, если мы с вами
Будем стоя приветствовать дам!
(«Мужское приветствие») [94, с. 128];*

*С детских лет должны мы знать
Древнюю науку:
Первым должен подавать
Старший младшим руку.
Женщины – мужчинам,
Девочки – мальчишкам...
Но при этом руку
Не трясите слишком!
И хочу совет я дать
И большим, и детям:
Нужно чисто отмывать
Руки перед этим.*

***

*Если ж кто-то стал тонуть,
Или стонет в яме...
Можно руку протянуть,
Первым руку протянуть
Старшему и даме!
(«О рукопожатии») [94, с. 150].*

Твори сучасної американської письменниці **Кейт Ді Камілло** (1964) мають подвійного адресата, вони і для дітей, і для дорослих. У казковій повісті «Пригоди

Мишенята Десперо» розповідається про мишеня, яке понадусе на світі любило слухати музику й читати книжки про лицарів у блискучих обладунках. Так би воно й жило, мріючи, що й саме колись когось врятує, аби одного разу не дізналося, що хитрий щур Роскуро заманив у глибоке похмуре підземелля прекрасну принцесу Горошинку. Ось тут і прийшов зоряний час хороброго й шляхетного Десперо. Наразі йому випало здійснити дивовижні й славні подвиги. Несхоже на інших, добре мишеня з люблячим серцем, пізнає зраду близьких, страх і самотність, але це не озлоблює його серця. Книга навчає прощати [39].

Сюжет казкової притчі «Дивовижна подорож кролика Едварда» такий: якось бабуся Пелегринна подарувала онучці Абілін порцелянового іграшкового кролика Едварда Тюлейна. Його зробили з найтоншої порцеляни, у нього був цілий гардероб вишуканих шовкових костюмчиків і навіть золотий годинник на ланцюжку. Абілін обожнювала свого кролика, цілувала його, наряджала й щоранку заводила його годинника. А от кролик нікого, крім себе, не любив. Якось Абілін із батьками вирушила в морську подорож, і кролик Едвард, впавши за борт, опинився на дні океану. Старий рибалка виловив його, приніс дружині. Потім кролик потрапляв до різних людей – добрих і злих, шляхетних і підступних. На долю Едварда випало безліч випробувань, але з кожним випробуванням м'якшало його черстве серце: він навчався відповідати любов'ю на любов. Це не казка в прямому сенсі, оскільки кролик не оживає, не вміє ані рухатися, ані говорити. Однак його думки й спостереження, про які люди зовсім не здогадуються, описуються письменницею наскільки тонко й проникливо, що розумієш: йдеться про важливі й вічні теми. Кролик Едвард не міг навчитися любові й співчуттю з люблячою його Абілін. Він навчився любити й співчувати лише пізнавши, що таке страждання й втрати. «Усередині повинно жити очікування, передчуття. Треба жити надією, купатися в ній. І думати про те, хто полюбить тебе, і кого ти полюбиш у відповідь. Якщо

в тебе немає намірів любити й бути тим, кого люблять, тоді, в подорожі під назвою «життя», немає ніякого сенсу». Ці слова письменниці адресовані скоріше дорослим, ніж дітям, адже в них приховано заклик: «відкрий своє серце», і цей заклик звернений не тільки до кролика Едварда, а й до читача [39].

Так само позбавлена казкових чар добра, світла навіть у своїй зажурі книга Кейт Ді Камілло «Дякую, Уїнн-Діксі». Натомість, у ній є жорстока реальність, яка б'є прямо в вічі: дівчинка, яку колись покинула мати, її батько-пастор, який ховається у свій «панцир», сліпа бабуся, інша самотня старенька серед бібліотечних книг, вередлива дівчинка з вічно кислим обличчям, музикант-відлюдник, який колись сидів у в'язниці, хлопчики-близнюки, які всіх дразнять і над усіма насміхаються, і нарешті, брудний і нікому не потрібний пес на ім'я Уїнн-Діксі. Але саме він не лише подружив усіх цих вищезгаданих і не дуже щасливих суб'єктів, а й допоміг дівчинці Індії Опал знайти себе в складному й багатогранному світі. З точки зору книги для дітей, «Дякую, Уїнн-Діксі» вражає своєю дивовижною глибиною: *«Того, хто хоче піти, все одно не втримати. Потрібно просто любити того, хто поруч. Особливо, поки він поруч»* [39].

Як бачимо, у казках «Пригоди Мишеняти Деспера», «Дивовижна подорож кролика Едварда», «Дякую Уїн-Діксі» Кейт Ді Камілло піднімає дуже серйозні й, часом, недитячі питання – про стійкість і честь, про ненависть і зраду, про те, як важливо зрозуміти й пробачити того, хто зрадив, або оступився.

Смислове наповнення тексту казки «День чудес» сучасного англійського письменника **Дугалда Стіра** (1965) – ідеальне для розуміння маленького слухача. Плюшевий Ведмедик зовсім не родич того нещасного, кинутого господинею напризволяще Зайчика, який «увесь до ниточки промок». Він цілком самостійна іграшка і може залізти в кімнату по гілочках дикого винограду, що увивають стіни будинку. Разом з іншими іграшками маленького Макса,

він почне пошук пасхальних сюрпризів, розкладених кимось в несподіваних місцях [85].

Відкривши чарівну книгу «Новорічні дива: Зимова казка», малюк дізнається, яке диво сталося в ніч перед Новим роком, який незвичайний подарунок отримали іграшки.

«Як стати лицарем. Повчання для юного лицаря» – чудова книга для дошкільнят та їхніх батьків, яка вміщує не тільки поради, що допоможуть стати справжнім лицарем. Книга, яку написано від імені сера ЖофFRE де Ланса, вчить бути хоробрим, дотримуватися лицарського кодексу честі, поводитися зі зброєю і навіть їздити верхи і, природно, не залишить байдужим жодного хлопчика.

По суті, всі гарні вірші розкривають в дітях етичні духовні цінності. Це поезія В. Степанова «Веселка», Я. Акіма «Пісенька в лісі», В. Данько «Сонечко», З. Олександрова «Сніжок», І. Мазніна «Хмарки». Окрім цього, вони трансформують в дітях моральні духовні цінності, такі як співчуття, дружба, любов (В. Степанов «Рижий пес», В. Данько «Дякую»).

Поетеса **Тетяна Бокова** (1967) ніколи не дивиться на дитину зверхньо, повчально, поблажливо. Її творчість впливає на легко ранимі душі дітей не модним слівцем чи парадоксальним вивертом, а добротою та щирістю. Вона й інших дорослих запрошує сісти навпочіпки, побачити світ очима дитини, захопитися його міццю і невідомою, щирою чистотою, де почуття – свіжі, а поняття – не підмінені. У Т. Бокової є багато цікавих віршів і загадок про ті чи ті речі й предмети, що оточують сучасного малюка [15].

Книжка-картинка **Кітті Краутер** (1970) «Джек и Джим» розповідає про дружбу білої чайки і чорного дрозда, про любов і непорозуміння, добро і вірність. Як то воно, бути білою вороною в зграї чорних одноплемінників? У цій історії в таку ситуацію потрапляє чорний дрізд, який затесався у зграю білих чайок. Його супроводжують косі погляди, відчуження, недовіра. На щастя, дрізд Джек потрапив у зграю не випадково, його привів із собою його

новий друг Джим, з яким вони чудово порозумілися. Але, оскільки чайки не сприймають Джека, то друзі разом вирішили покинути зграю. Джек сумує, але Джим зберігає оптимізм, і їхня дружба витримує перше тяжке випробування. У зграї чайок зовсім ніхто не читає книг. Джим звик використовувати знайдені колись на пляжі книги, як пальне. І тоді, здивований, Джек починає щовечора читати своєму другові різні книги. З часом про це дізналися інші чайки й вирішили, що дивний чорний птах не такий вже й страшний. Вони стали приходити під віконце до друзів, щоб послухати книжкові історії і дізнатися щось новеньке. І, врешті-решт, саме завдяки любові до книг, чайки приймають Джека у своє коло. Спільне читання цієї історії великої дружби у картинках Кітті Краутер може стати також дієвим засобом проти упередженості й ворожнечі.

В оригінальній казці сучасної французької письменниці **Аньєс де Лестрад** (1964) «Фабрика слів» хлопчик Філеас дарує своїй подрузі тільки три слова, які зумів піймати. Ці слова – найдорожче, що в нього є. Як відповість йому дівчинка, у якої ще немає слів? Книга «Фабрика слів» вчить дбайливо ставитися до слів, цінувати їх, не розкидатися словами, замислюватися над ними й дарувати людям, як найдорожчі смарагди, а також – фантазувати, дивувати інших і дивуватися самим. Книга навчає дітей розуміти, прощати, любити, говорити не мовою, а серцем, вчинками [120]. Підходить для сімейного читання з дітьми 4 – 7 років.

Додаток Б

Рекомендаційний список авторських казок світової літератури, складений нами у хронологічному порядку і з визначенням вікової аудиторії читачів (слухачів) та з виокремленням у кожній з них основних моральних і духовних імперативів, вміщує як твори для короткого читання, так і твори для тривалого читання, які читають дітям частинами.

Рекомендаційний список авторських казок світової літератури для читання дітям дошкільного віку

Автор	Казки	Моральні і духовні імперативи	Вік дітей
Друга половина XVII – кінець XIX століття			
Шарль Перро (1628 – 1703) Франція	«Попелюшка»	Добросердя людської сутності. Любов не терпить жадібності, брехні. Справжня любов веде до торжества справедливості і добра.	3-4 роки
	«Спляча красуня», «Ослина Шкіра»	Щастя приходить, як нагорода за довготерпіння й чесноти.	3-5 років
	«Ріке з хохолком»	Любов облагороджує людину.	6-7 років
Ернст Теодор Гофман (1776 – 1822) Німеччина	«Лускунчик»	Значущість добра, розуміння, милосердя, мужності й самовідданості у житті.	6-8 років

Брати Грімм Якоб (1785 – 1863) і Вільгельм (1786 – 1859) Німеччина	«Бременські музиканти» «Біляночка та Розаночка»	Любов і дружба здатні подолати будь-які життєві труднощі.	3-4 роки
	«Горщик каші»	Біблійний мотив (як Ісус всіх нагодував п'ятьома хлібами і двома рибами) для усвідомлення наймолодшими дошкільнятами.	2-3 роки
	«Золота гуска», «Бабуся Метелиця», «Білосніжка та семеро гномів»	Щастя приходить, як нагорода за довготерпіння й чесноти.	4-5 років
	«Жива вода»	Чистота помислів, чемність, шляхетність і чесність приводять врешті-решт до перемоги. Натомість, зарозумілість, показне бажання прийти по допомогу, коли те, що кажеш, і те, що думаєш, не співпадають – зрештою ведуть до безславного кінця.	6-7 років
О. С. Пушкін (1799–1837) Росія	«Казка про рибака та рибку»	Жадібність і надмірна вимогливість можуть призвести до того, що «залишаєшся ні з чим».	3,5-5 років
	«Казка про золотого півника»	Надмірна захопленість чимось, пристрасність, які шкодять загальній справі, призводять до повного краху.	6-7 років
	«Казка про царя Салтана» «Казка про мертву царівну і про сімох богатирів»	Любов і відданість перемагають смерть.	6-7 років

С. Т. Аксаков (1791 – 1859) Росія	«Червоненька квіточка»	Вища правда вічної, любові – любові від Бога, здатної перемогти навіть смерть.	5-7 років
Вільгельм Гауф (1802-1827) Німеччина	«Карлик – ніс» «Маленький мук»	Співчуття, співпереживання. Вихід із будь-якої ситуації є завжди. Ідея торжества справедливості, переваги внутрішнього світу над зовнішнім. Віра в перемогу добра над злом. Важливість сім'ї в житті людини, Любов дітей до своїх батьків.	6-7 років
	«Каліф-Лелека»	За будь-яких обставин слід зберігати людські якості. Багатство, нескінченне везіння і неробство не зроблять людину щасливою, а доброта, чуйність, працьовитість допоможуть подолати будь-які спокуси, негаразди та випробування!	
Ганс Християн Андерсен (1805 – 1875) Данія	«Русалонька»	Співпереживання й співчуття великій самовідданій любові.	5-6 років
	«Дикі лебеді» «Снігова королева» «Стийкий олов'яний солдатик»	Сила самовідданої любові. Маленька дитина, яка сподівається на Бога, сильніша за всіх страшних сил. Захоплення силою духу, безкорисливим героїзмом і жертовністю, мужністю і стійкістю, які затьмарюють діяння навіть могутніх героїв.	4-7 років

<p>Ганс Християн Андерсен (1805 – 1875) Данія</p>	<p>«Льон» «Ялинка»</p>	<p>Уславлення непереможності тріумфуючого життя, його безкінечності завдяки нескінченному ланцюгові змін і взаємоперетворень. Водночас все на світі коли-небудь закінчується. Отже, важливо вміти радити найпростішим речам і цінувати те, що маєш.</p>	<p>6-7 років</p>
	<p>«Нове вбрання короля»</p>	<p>Дитячий погляд на речі – ясний і справжній. Лише дитина, залишаючись собою, називає речі, такими, якими вона їх бачить: «А король – голий! ». Це стало крилатим висловом. Засудження лицемірства і лестьощів, дурості й самолюбубування. Кожен, хто має серце, мужність і гідність, здатний прикрасити й поліпшити довкілля.</p>	<p>4-7 років</p>
	<p>«Гидке каченя»</p>	<p>Християнські мотиви про те, що головна чеснота – терпіння. Будьте смиренними й воздасться вам. Нікого не мине те, що визначене долею, головне не опускаючи руки і не піддаватися зневірі. Не біда жити в обставинах, в які помістило тебе життя, якщо твоє народження вище цього: страждаючи, людина розкривається у глибокому, духовному сенсі цього слова. Страждання і поневіряння загострюють сприйняття щастя. Щастя робить чутливу душу благородною і великодушною. Віра в себе – із «гидкого каченяти» завжди можна перетворитися на «прекрасного лебедя».</p>	<p>5-7 років</p>

Ганс Християн Андерсен (1805 – 1875) Данія	«Дюймовочка»	Доброта, милосердя, працьовитість, скромність, добра справа – без нагороди не залишаться.	2-4 роки
	«Принцеса на горошині»	Не можна судити про людину тільки за її зовнішність. Звички видають стан і характер людини, її походження.	4-6 років
	«Калоші щастя»	Прагнення щастя наповнює життя змістом. Щастя - як дороговказ на горизонті. Треба цінувати те, що є. А, якщо чогось і бажаєш, то краще спробувати самостійно досягти бажаного.	4-7 років
Льюїс Керролл (1832 – 1898) Англія	«Пригоди Аліси в Країні Чудес»	Тільки з відкритою душею і довірою можна досягнути радості пізнання. Світ людських фантазій – цікавий і нескінченний. Він не такий неможливий, яким здається.	5-7 років
Марія Конопницька (1842 – 1910) Польща	«Про краснолюдків та сирітку Марисю»	Казка насичена релігійними мотивами, вчить доброти і милосердя.	4-7 років
Римус Джоель Чандлер Харріс (1848 – 1908) США	«Братик Лис та Братик Кролик», «Смоляне Чучелко» та ін.	Винахідливість, прагнення до свободи і вміння відстоювати свою незалежність.	4-6 років

Оскар Уайльд (1854 – 1900) Англія	«Зоряний Хлопчик»	Краса зовнішня без краси душевної ніщо. Тільки добре серце допоможе зрозуміти цю істину. Любов здатна перетворити шматок каменю в гаряче людське серце. І тоді краса обличчя стає уособленням краси душі. Казка вчить жити по совісті, бути милосердним, добрим, чуйним, шанобливо ставитися до матері й оточення.	6-7 років
В. М. Гаршин (1855 – 1888) Росія	«Жабка-мандрівниця»	Той, хто вважає себе найрозумнішим, та ще й любить про це всім розповідати, обов'язково буде покараний за хвастощі.	3-5 років
Кінець ХІХ – друга половина ХХ століття			
Сельма Лагерлеф (1858 – 1940) Швеція	«Чудесна мандрівка Нільса Гольгерсона з дикими гусьми»	Шлях від задиркуватого хлопчика до Людини з великої літери через випробування завдяки доброті, дружбі, сміливості, умінню прийти на допомогу і здійснювати шляхетні вчинки.	5,5-8 років
Моріс Метерлінк (1862 – 1949) Бельгія	«Синій птах»	Ідея цієї, сповненої надії казки, у вічному шуканні людиною неминущого символу щастя і пізнання буття – Синього птаха. У пошуках щастя можна обійти увесь білий світ і навіть побувати в інших, але врешті-решт знайти його у себе вдома.	6-7 років

<p>К. І. Чуковський (1882 – 1969) Росія (СРСР)</p>	<p>«Муха-Цокотуха» «Лікар Айболить» «Плутанина» «Тараканище» «Телефон»</p>	<p>Початкові уявлення для маленьких дітей про добро і зло, про те, як влаштований світ і якою має бути людина. Світ – вічно мінливий. Стійкими виявляються тільки моральні категорії, уявлення про добро і зло: злі герої незмінно гинуть, добрі – перемагають, рятуючи не лише окремого персонажа, але і весь світ. Страшне урівноважується смішним. Страх стає не тільки засобом виховання в дитині здібності співчувати, співпереживати героям, а й способом подолання власних страхів, оскільки той світ, який розкриває перед дитиною автор, за визначенням, добрий</p>	<p>2-5 років</p>
<p>О. М. Толстой (1883 – 1945) Росія (СРСР)</p>	<p>«Золотий ключик, або Пригоди Буратіно» (переклад і літ. обробка казкової повісті «Пригоди Пінокіо» італійського письменника Карло Коллоді (1826 – 1890)</p>	<p>Властивості хлопчика Буратіно – оптимізм, відданість дружбі й сердечність, дотепність, сміливість, присутність духу, життєздатність і здатність «ніколи не вішати носа», допомагають дитині глибше бачити життя, активно думати й відчувати, переживати випробування разом з героями і самому приймати рішення.</p>	<p>4-5 років</p>

С. Я. Маршак (1887 – 1964) Росія (СРСР)	«Кішкин дім»	Дуже важливо не помилятися в людях і знайти справжніх друзів; розпізнавати лицемірство, нещирість і помітити те добре, справжнє, яке знаходиться зовсім поруч.	2-4 роки
	«Казка про дурне мишеня» «Казка про розумне мишеня»	Відповідальність за свої вчинки і самоповага.	2-4 роки
О. М. Волков (1891 – 1977) Росія (СРСР)	«Чарівник Смарагдового міста» (Основою є казка Френка Баума (1856 – 1919) «Чарівник країни Оз»)	Дружба, взаємодопомога і взаємовиручка – надзвичайно важливі життєві цінності. Виручаючи й підтримуючи один одного, друзі долають усі перешкоди, які спочатку здаються абсолютно нездоланими. Усі мрії здійсненні, а їх реалізація під силу кожному з нас. І не потрібно вирушати в казковий смарагдові місця, щоб знайти своє щастя, бо часто воно знаходиться поруч. Потрібно насолоджуватися простими, але насправді такими важливими речами: дружбою, вірністю, добротою, турботою про ближнього.	5-6 років
Анна Саксе (1905 – 1981) Латвія (СРСР)	«Казки про квіти»	Кожна рослина наділена своєю власною долею, яку визначив характер людини, яка перетворилася на квітку. Увесь спектр переживань, емоцій людини і її характер закладено автором в тій чи іншій квітці. Все це навчає дітей бачити красу.	4-7 років

<p>Астрід Ліндгрєн (1907 – 2002), Швеція</p>	<p>«Карлсон, який живе на даху»</p>	<p>Казка, яка дає рятівну можливість сховатися в уявному світі, підтримує віру в себе, дозволяє за допомогою фантазії впоратися із самотністю і страхом.</p>	<p>5-7 років</p>
<p>Ліліан Муур (1909 – 2004) США</p>	<p>«Крихітка Єнот і той, хто сидить у ставку»</p>	<p>Від посмішки на душі стає веселіше. Посмішка допоможе не лише подолати страх, а й знайти друзів.</p>	<p>3-4 роки</p>
<p>Міра Лобе (1913 – 1995) Австрія</p>	<p>«Вперед!» – сказала Кішка»</p>	<p>Своєрідна есхатологічна притча для дітей – про дерево-ковчег і тварин, що спаслися. Мудре керівництво: підбадьорювання, встановлення загальних для всіх справедливих правил та організація спільних зусиль в ім'я спільного порятунку – і труднощі залишаються в минулому. Де дружніші, там і сильніші.</p>	<p>4-6 років</p>
	<p>«Розумні ослики»</p>	<p>Слід боротися з несправедливістю і захищати себе. Однак, боротися зі зловживаннями того, хто сильніший за тебе, краще всього разом, взаємодопомога в цій справі - запорука успіху.</p>	

Міра Лобе (1913 – 1995) Австрія	«Всі кричали: «Хоппель-поп!»	Даремне змагання, щоб з'ясувати, хто кращий, викликає пихатість, і дружба стає зайвою. Тому, краще допомагати й любити один одного. Адже перед обличчям небезпеки відразу стає зрозумілим: якщо широко допомагати один одному, відволіктися від власного марнославства й егоїзму, показати іншим готовність діяти, то можна перебороти великі неприємності, а неприємності невеликі стануть і зовсім непомітними.	
	«Які в пустелі»	Якщо всі рішення приймаються одноосібно, нехай навіть великими мудрецьями, а думки інших не враховуються, то, швидше за все, в біду потраплять усі. Адже одна голова – добре, а дві – краще.	
Джанні Родарі (1920 – 1980) Італія	«Пригоди Цибулино» «Подорож Блакитної стріли»	Казки про справедливість, правду дружбу й взаємодопомогу. Життя – складне: повне як світла й радості, так і несправедливості й горя. Сміливість, чесність і відвага, а також величезне бажання досягти мети та дружня підтримка допомагають подолати всі труднощі.	6-7 років

Джанні Родарі (1920 – 1980) Італія	«Казки, у яких три кінця»	Розвиток подій у житті може бути яким завгодно. На жаль, не у кожній історії щасливий кінець. Однак, уміння фантазувати, уявляти, домислювати, представляти й вірити з надією на краще допоможе знайти правильний шлях.	6-7 років
	«Казки по тelfону»	Легка, витончена фантазія надихає світ, учить бачити в ньому світле й високе.	6-7 років
Женев'єва Юр'є (1927) Франція	Серія казок: «Жили-були кролики»	Почуття обережності й уважності до незнайомих дорослих – дуже важливе. Часом, під виглядом доброзичливих тітки або дядька ховається брехун, заздрісник, шахрай. Однак, довірливі кроленята завжди отримують допомогу від близьких, оскільки, як і в житті, поруч обов'язково знайдеться інший дорослий, який любить, подасть руку допомоги, заспокоїть і позбавить усіх неприємностей. Сумувати не варто, більшість проблем – не такі вже й проблеми, особливо, коли поруч рідні й друзі. Дуже добре, коли є рідня або друзі, готові підтримати в тяжку хвилину.	2 – 4 років.

Ян Улоф Екхольм (1931) Швеція	«Тутга Карлс-сон Перша і єдина, Людвіг Чотирнадцятий та інші»	Казка про те, що вчинене добро завжди повертається. Кури заприятелювали із лисами – і це майже біблійна сценка про лева і ягня, які в раю мирно лежатимуть поряд.	6-7 років
Спілідон Вангелі (1932) Молдова (СРСР)	«Чубо із села Туртурика»	Суцільна фантазія непосидючого хлопчика Чубо, вигадника й веселуна, його дитяча уява підказують йому, як цікаво прожити кожен день. Адже життя таке захопливе!	3,5-5 років
Кінець ХХ початок ХХІ століття			
Дебі Глорі (1959) Шотландія	«Щоби не трапилося...»	Святість безумовної любові: Яким би ти не був, я все одно буду любити тебе, я знаю, що буду любити тебе вічно. Сім'я – величезна цінність. Необхідність дітей і батьків один одному. Батьківський подарунок – зустріч з Богом в любові, яка «... довго терпить, милосердствує..., не шукає свого, не рветься до гніву... все переносить... ніколи не перестає...» [Коринфянам, гл. 13].	2-7 років
Меір Шалев (1948) Ізраїль	«Лев ночами» «Тато мене соромить» «Тітка Тамі»	Захоплюючий світ веселих та бешкетних підмін, де дорослі перетворюються на дітей, затіваючи смішні і неймовірні ігри, а діти виховують дорослих і при цьому виховуються самі, краще розуміючи світ своїх батьків.	5-7 років

Кейт Ді Камілло (1964) США	«Пригоди Мишенянти Деспера»	Любляче серце, яке пізнало зраду близьких, страх і самотність, здатне не озлобитись, і простити.	6-7 років
	«Дивовижна подорож кролика Едварда» «Дякую, Уінн-Діксі»	Герой навчився любити і співчувати лише пізнавши, що таке страждання. Перші уявлення про справжню любов у всіх її проявах. Потрібно просто любити того, хто поруч. Особливо, поки він поруч.	6-7 років
Ютта Лангройтер (1944) Німеччина	«А вдома краще!»	В гостях добре, а вдома краще. Важливість батьківської любові. Навіть найкращі друзі й веселі ігри не замінять маминої ласки.	2 4 роки
Кітті Краутер (1971) Бельгія	«Джек и Джим»	Любов і непорозуміння, добро і вірність. Толерантність і упередженість. Любов до книг. Справжня дружба витримує випробування.	4-7 років
Аньєс де Лестрад (1964) Франція	«Фабрика слів»	Казка вчить дбайливо ставитися до своєї мови, цінувати її, не розкидатися словами, замислюватися над ними і дарувати людям, як найрідкісніші алмази й смарагди, а також – фантазувати, дивувати інших і дивуватися самим. Книга навчає дітей розуміти, прощати, любити, «розмовляти» серцем, вчинками.	4,5-7 років.

Додаток В.

Теми індивідуальних навчально-дослідних завдань

1. Морально-етична бесіда. Оберіть за програмою навчальної дисципліни 10 творів світової літератури для дошкільнят і складіть запитання до морально-етичних бесід за їхнім змістом. **Наприклад**, складіть морально-етичні бесіди за змістом таких творів: Брати Грімм. «Бабуся метелиця»; Г. Х. Андерсен. «Стійкий олов'яний солдатик»; Ютта Лангройтер. «А вдома краще!»; Володимир Одоевський. «Мороз Іванович»; Геннадій Циферов. «Паровозик із Ромашкова»; Блайтон Енід Мері. «Знамените каченя Тім»; Дебі Гліорі «Щоби не трапилось...»; Божена Немцова. «Справедливий Богумил»; Отфрід Пройслер. «Маленька Баба-Яга»; Мійоко Мацутані. «Малюк Таро».

2. Творчо-пошукове завдання. Складіть творчо-пошукові завдання для дітей за змістом художніх творів зарубіжної літератури. **Наприклад**, читання казки О. Пушкіна «Казка про рибака та золоту рибку». Добір і групування синонімів, антонімів, що дають характеристику персонажів, визначаючи як позитивні, так і негативні властивості героїв казки. Пошук методів з метою заохочення дітей зробити вибір на користь істинних людських якостей.

3. Компіляція художніх творів. Есе. Створіть компіляцію художніх творів світової літератури для дошкільнят, в яких повідомляється дітям про значення краси, силу внутрішньої краси. Підготуйте есе на цю тему, яке слугуватиме великим епіграфом складеної Вами компіляції.

Приклад. Невичерпним джерелом морально-духовного виховання є казки Х.К. Андерсена. Відомо, що письменник був зовні не дуже гарний, чудово знав про це і неабияк переживав з цього приводу. Однак, краса зовнішня не завжди відповідає красі внутрішній, яка, насправді має величезну силу. В доступній формі про силу внутрішньої краси можна повідомити дошкільнятам під час і після прочитання творів Г. Х. Андерсена «Гидке каченя», «Русалонька», «Стійкий олив'яний солдатик»,

«Дикі лебеді», «Сніжна королева» тощо. Так, наприклад, у казці «Гидке каченя» гидке каченя перетворюється на прекрасного лебедя. Так само і в житті. Це яскравий життєвий приклад того, що духовно багата й прекрасна людина може бути схожою на прекрасного лебедя. Казка Г.Х. Андерсена «Снігова королева» показує перемогу само-відданої любові над розсудливістю, егоїзмом...

4. Порівняльний аналіз прислів'їв. Компіляція прислів'їв. Здавна в українській сім'ї морально-духовне виховання здійснювалося через влучні приказки, легенди, розповіді з історії свого краю, роду. Все багатство цих засобів національного морально-духовного виховання увібрала в себе усна народна творчість. В дошкільному віці, долучаючись до світу казок, прислів'їв, приказок, загадок, дитина пізнає дивовижний світ чарівництва, образності, точності мови. Вивчаючи малі жанри УНТ у роботі з дітьми дошкільного віку, ви навчаєтесь порівнювати й ознайомлювати дітей з тим, що українські прислів'я схожі з прислів'ями інших народів нашої планети. Зробіть порівняльний аналіз прислів'їв українського й світового фольклору. Наведіть аналогічні прислів'я із світового фольклору – зробіть компіляцію.

Приклад. Китайське прислів'я про дружбу і друзів говорить: «Хороший друг – це справжній скарб», про те саме повідомляє болгарське прислів'я: «Друг пізнається в біді, як золото у вогні», французьке: «Чи хороше джерело дізнаєшся під час посухи, а хороших людей пізнаєш у біді». В українському прислів'ї сказано: «Друзі пізнаються в біді». Так само і в російському прислів'ї: «Друзі пізнаються в біді». Прислів'я Північної Африки «Викопаєш колодязь глибоко – буде стояти вода високо», китайське прислів'я «Вчитися – все одно, що гребти проти течії: тільки припиниш, і тебе тягне назад», російське прислів'я «Вчитися – завжди пригодиться» перегакуються з українськими прислів'ями про користь знань: «І сила перед розумом никне», «Книжка вчить, як на світі жить», «Гарно того вчити, хто хоче все знати», «Пташка красна своїм пір'ям, а людина – своїм знанням», «Мудрим ніхто не вродився, а навчився».

5. Творче завдання «Складіть розповідь за прислів'ям», яка б ілюструвала, розкривала його переносне значення. Це не лише сприяє розвитку вашої духовно-творчої культури, а й допомагає зрозуміти велике виховне значення прислів'я у роботі з дошкільнятами, виявити перед ними суть моралі, яку воно в собі несе. **Наприклад**, пропонуємо такі теми: «Добро буде, зло руйнує», «За добро віддяч одразу, за зло – відклади на потім», «Людина без батьківщини – соловей без пісні», «Нема у світі цвіту цвітішого над маківочки, нема ж і роду ріднішого над матіночки», «Яке дерево, такі його квіти; які батьки, такі й діти», «Який дуб, такий тин; який батько, такий син», «Без калини немає України», «Рідна земля – мов колиска золота», «Бог судить не так, як люди», «Бог нерівно ділить: жде щоб самі ділились».

6. Компіляція художніх творів за прислів'ями. До кожної тематичної групи прислів'їв (любов, краса, вірність, дружба, чесність, милосердя) складіть компіляцію творів для дітей за різними жанрами, вказуючи їх походження (народна казка (англійська, німецька, російська, японська тощо), авторська казка (зарубіжна – автор), вірш зарубіжного автора. **Наприклад.** Прислів'я про любов і красу: «Не шукай краси, а шукай доброти» (українське); «Bellezza per un giorno e bontà per sempre» (італійське); «Красота быстротечна, а доброта вечна» (російське); «La bellezza ha una verità tutta sua» (італ.) – «У краси своя правда» (російське); «Де любов, там благодать» («Де любов, там і щастя»; «Любов гори верне») (українські); «К милому другу семь верст да околица» (російське); «Love will find a way» (англійське).

Відповідні твори: О. Пушкін «Казка про царя Салтана...», «Казка про мертву царівну і про сімох багатирів»; Шарль Перро «Попелюшка»; С. Аксаков «Червоненька квіточка», Оскар Уайльд «Зоряний хлопчик», Г. Х. Андерсен «Русалонька», «Дикі лебеді», «Снігова королева», «Стійкий олов'яний солдатик» тощо.

Прислів'я про дітей, сім'ю: «Has no children knows not what love is.» (англійське); «Без ребенка в семье нет счастья» (російське).

Відповідні твори: .....

Прислів'я про повагу до старших: «Слова старих людей дорогі, як коштовності»; «Не смійся над дідом: сам ним станеш» (китайські).

Відповідні твори: .....

7. Віднайдіть прототипи міфів язичницьких (слов'янських), античних, християнських у творах зарубіжного і українського фольклору й літератури.

Приклад. Давньоруська билина «Ілля Муромець і Соловей-Розбійник».

Ілля Муромець, селянський син: *«А подѣхал как ко силушке великоей, он как стал-то эту силу великую, стал конѣм топтать да копьѣм колоть, ай побил он эту силу велику».* Ми порівнюємо давньоруських билинних героїв з героями українських народних казок Котигорошком, Кирилом Кожум'якою, безіменним героєм казки «Яйце-райце», чабанцем, богатирем Сученком тощо. При зображенні кожного з цих героїв підкреслюються його високі моральні якості та працьовитість.

Біблійні мотиви в «Хроніках Нарнії» Клайва Стейплза Льюїса. Бог розмовляє з кожним окремо і з усіма разом: *«... - Это я заставил тебя ехать вместе с Аравитой. Это я согревал и охранял тебя. - И Аравиту ранил ты? - Да, я. - Зачем же? - Сын мой, - сказал голос, - я говорю о тебе, не о ней. Я рассказываю каждому только его историю...»* (діалог хлопчика і Лева Аслана з повісті «Кінь та його хлопчик» у перекладі на рос. Н. Трауберг та ін.).

8. Добір і аналіз казок. Доберіть казки доби романтизму для дошкільнят, проаналізуйте їх (3 казки різних авторів). Напишіть рецензії на кожному з них.

9. Есе. Напишіть есе на тему: «Найвидатніші казкарі світу для дітей дошкільного віку».

10. Есе. Визначіть автора цих рядків: *«Є таке тверде правило. Встав уранці, вмився, привів себе до ладу – відразу ж приведи до ладу свою планету».* Напишіть есе на цю тему.

11. Есе. Напишіть есе, в якому була б відповідь на запитання: «Які морально-духовні цінності Ви вважаєте пріоритетними для виховання у дітей дошкільного віку?»

Використовуйте в написанні есе твори світових фольклору і літератури для дітей.

12. Есе. Напишіть есе, в якому була б відповідь на запитання: «Книга, яку б я прочитала (в) своїй дитині».

13. Есе. Напишіть есе за мотивами авторських виловлювань, афоризмів із художніх творів світової літератури для дітей. Наприклад, у будь-який байці І. Крилова можна знайти алюзію не лише до життєвих ситуацій, але й до народних прислів'їв, або творів інших авторів.

14. Компіляція. Складіть компіляцію фрагментів художніх фільмів, мультфільмів за мотивами художніх творів, що ілюструють педагогічні ситуації. Опишіть їх, представивши все у вигляді проекту.

15. Компіляція. Доберіть і опишіть педагогічні ситуації. Складіть компіляцію художніх творів дитячих письменників, які сприяють вирішенню дібраних вами педагогічних ситуацій. Представте у вигляді проекту.

16. Складіть «Скарбничку ерудита» з добром цитат, крилатих висловів, уривків віршів, які найбільше сподобались, переліком найкращих творів для дітей в світовій літературі, які були прочитані вами тощо.

17. Літературний кросворд. Складіть літературний кросворд за змістом навчального посібника.

18. Компіляція. Складіть компіляцію творів сучасних дитячих письменників на морально-етичні теми, доступні старшим дошкільнятам.

19. Компаративний аналіз художнього тексту. Метою такого аналізу є формування гуманістичного світосприймання, виховання відчуття національної гідності, поважного ставлення до інших народів. Передусім це порівняння творів різних авторів, які належать до різних літературних епох. Водночас, компаративний аналіз творів допомагає усвідомити цілісність світового літературного процесу. Що є спільним і відмінним між ними, які моральні настанови і життєву мудрість вони плекають. Ще один аспект компаративістики – порівняння образів літературних героїв зі складанням таблиці «Спільне й відмінне в образах героїв». Цей аспект використовуємо як з метою підготовки до проведення

різноманітної роботи з дітьми за змістом художніх творів (тут використовуємо твори безпосередньо для дошкільнят: казки, вірші, оповідання), так і з метою поглиблення розуміння світу дитинства, його цінностей, потенційного прояву морально-духовних якостей дитини в дорослому житті, «впізнання» майбутнього дорослого в дитині (твори складнішої тематики). Отже, доберіть твори для компаративного аналізу. **Наприклад**, порівняння казок «Три поросятка» братів Грімм, байки Л. Глібова «Коник стрибунець», байки І. Крилова «Стрекоза и муравей». Починається такий аналіз з короткого переказу даних творів, а потім евристичної бесіди: Що об'єднує героїв запропонованих творів? Що (хто) загрожує їх існуванню? Які психологічні особливості наших героїв? Що є для кожного з них головним і як змінюється їхнє ставлення до нього? Яке моральне правило можна вивести разом з дітьми після прочитання даних творів?

20. Доповідь з презентацією. Льюїс Керролл «Аліса в Країні Чудес» і школа «нонсенса» в дитячій літературі ХХ століття.

21. Доповідь з презентацією. К. І. Чуковський в історії дитячої літератури: протейзм творчості і «свій голос».

22. Доповідь з презентацією. Проблема портретування у перекладі: «Пригоди Пінокіо» К. Коллоді й «Золотий ключик» О. Толстого, «Доктор Дулітл» Хью Лофтинга і «Доктор Айболить» К. Чуковського; «Мудрець з країни Оз» Ф. Баума і «Чарівник Смарагдового міста» О. Волкова.

23. Доповідь з презентацією. «Нонсенс», стилізація й пародія у творчості оберіутів.

24. Доберіть у перекладах українською мовою: 1) англійські лімерики, доступні для дітей дошкільного віку; 2) вірші іноземних авторів для дітей дошкільного віку.

25. Напишіть розгорнуту рецензію на дитячу книгу одного із авторів, представлених у навчальному посібнику.

Навчальний посібник

Монке Олена

**СВІТОВА ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: МОРАЛЬНО-ЦІННІСНІ
ІМПЕРАТИВИ**

Українською мовою

Формат 60X84/16. Папір офсетний. Ум. друк. арк. 12,44.

Тираж 100 прим. Зам. №. 3-06/17

Видавництво «Чорномор'я»

Пл. Бориса Дерев'янка, 1, м. Одеса, 65076

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 185 від 19.09.2000.

ТОВ «ІНВАЦ»

Вул. Рішельєвська, 26/2, м. Одеса 65011

Тел./факс: (048) 724 34 70, 722 28 29

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №2097 від 15.02.2005 р.